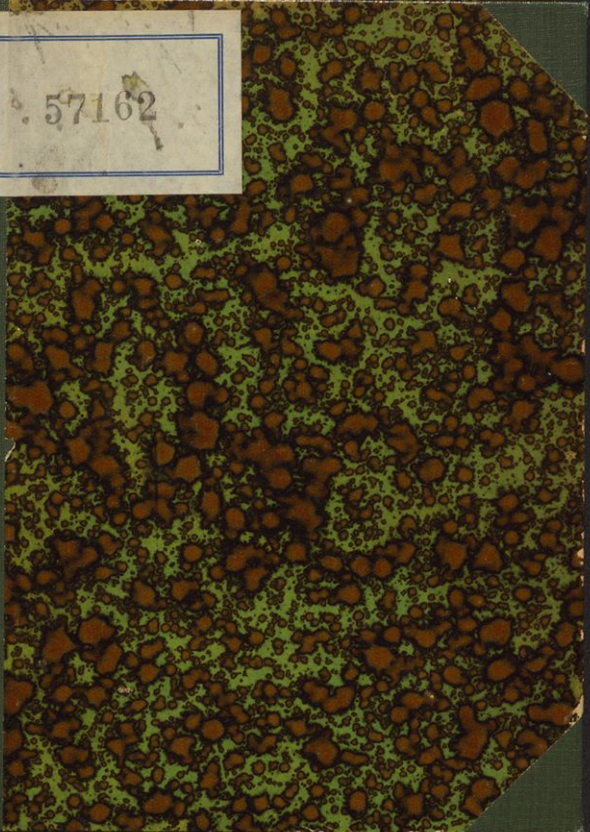
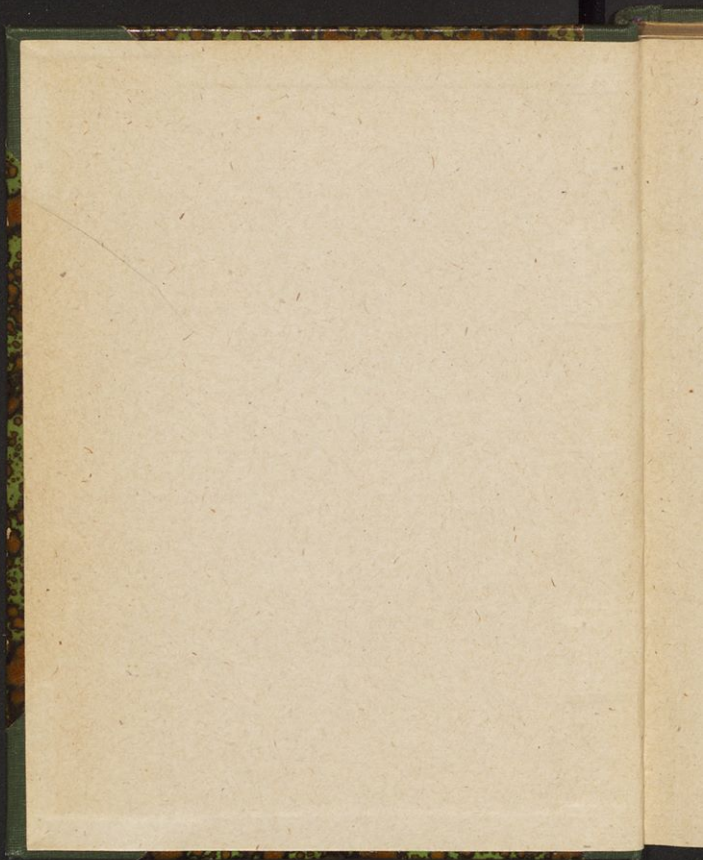
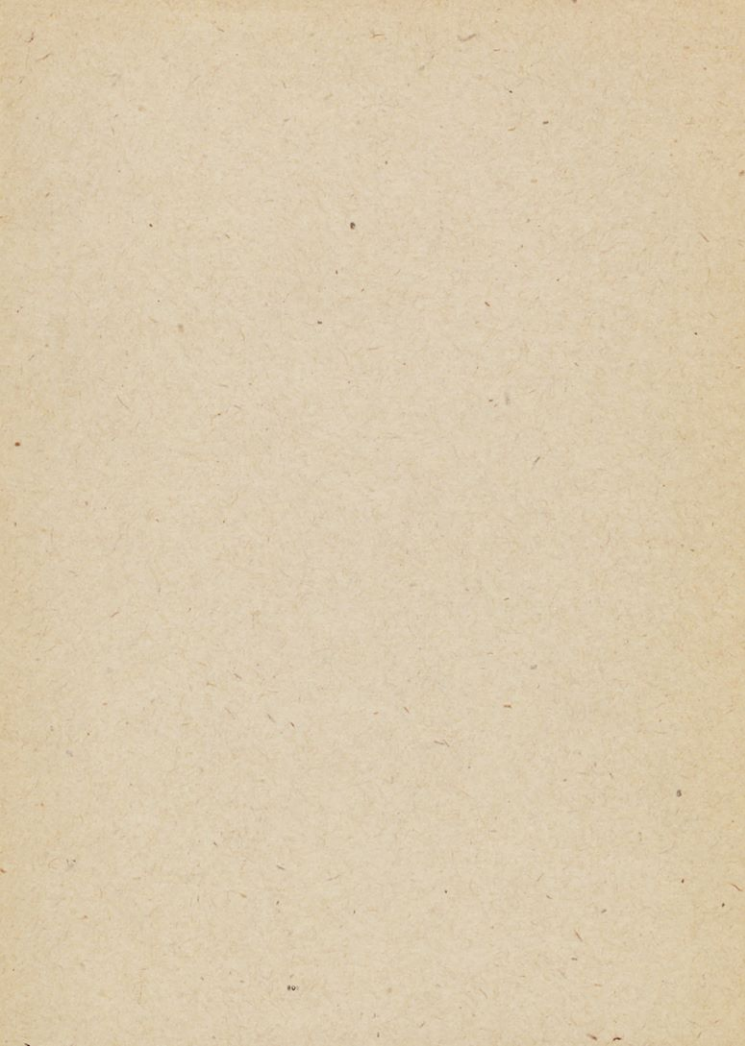

57162

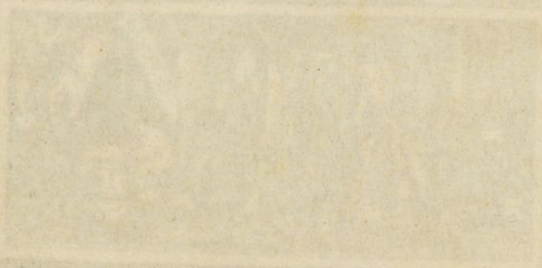
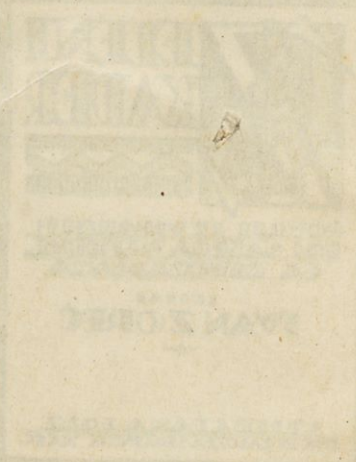
POVEST OZ VIHARNIH
DNI NASEGA NARODNEGA
OSVOBODJENJA

AVTOR

IVAN ZOREC

LJUBLJANA 1923
TISK IN ZALOZBA J. ELASNIKA NAST.

Ivan Zorec:

Zeleni kader

Povest iz viharnih dni našega
narodnega osvobajanja

Ljubljana, 1923

Tisk in založba J. Blasnikovih naslednikov.

57162

Prejeto od urada
za upravljanje imovine
upornikov

030005510

I.

Ponočni napad.

Na sopraznik svete Helene 1917. leta se je sredi trdne noči vsula nagla in silna ploha nad širono prahosto, skozi katero težko in slabotno rine mala železnica iz zelenega bosenskega Prijedora v starodavni Knin. Za nalivom je bučno prihrumel divji jug in otožno zavijal v košatih vrhovih mogočnega drevja.

V strahotni gošči ob železniški progi se je stiskala kakšnih sto mož močna četa. Nekoliko za njo so v razviti široki vrsti hrzali mali hercegovski konji in žilavi mezgi, vsi osedlani s praznimi tovornimi sedli.

Z desne in leve, odspred in odzad so posamič rastle iz temine čudni možje in so se oglašali s previdnim oponašanjem nočne ujede.

»Kje je Gjuro?«

»Spred!« je zamrmrala senca ob silnem deblu.

V vršičkih večstoletnih dreves je nadušljivo piskal hreščeči veter, ki je bil nevihtno, gromovito privihral iz daljnih solnčnih dežel, bučeče se oddihaval in pel in vil svojo staro pesem.

S kratkim bliskom, ki je slabotno mežiknil bogve kje, se je posvetilo bodalo na puški tu, se je posvetilo tam.

»Gjuro —?«

»Kaj je?«

Od silnega debla se je odluščil plečat, visok mož.

»Kaj je?« je ponovil.

»Vse je v redu, nič sumljivega nisem dognal; drugi trije še opazujejo.«

»Dobro!« je pokimal Gjuro in zamahnil z roko.

Pozvednik se je obrnil in odšel v smer, odkoder je bil prišel.

»Četovodje k meni!« je Gjuro zašepetal možu v prvi vrsti in njegovo povelje je šepetaje šlo od moža do moža na desno in na levo.

V nekaj trenutkih so se postavili predenj trije možje.

In Gjuro je ukazal:

»Ti, Lako, s tridesetimi možmi na drugo stran proge; ti, Pavo, prevzameš vso stražo; Stevo ostane pri meni! — Pojdite!«

Ko se je Lakov vód splazil na drugo stran proge, je Gjuro tiho poklical:

»Paško —!«

Vitek, še mlad mož je prožno priskočil.

»Pojdi in poslušaj, ali že bo kaj!« mu je ukazal poveljnik.

Paško se je po mačje splazil do železniškega tira, se naglo ozrl na vse strani in nalahko pritisnil uho na železniško tirnico. Naenkrat se je odmeknil, spet pritisnil uho na tirnico in naglo smuknil nazaj v goščo.

»Gre, že gre!« je zadrhtel pred Gjurom.

Plečati vodnik je tiho zažvižgal. Žvižg se je prav tako oprezno ponovil onkraj proge.

Četa se je pomeknila k progi in se raztegnila v dolgo vrsto.

»Paško — luč!« je ukazal Gjuro.

Paško je počenil za široko deblo, tovariš mu je razprostrl plašč čez glavo, da je nevidno in varno prižgal četno svetiljko.

Gjuro se je stisnil k mogočnemu drevesu; hude oči so mu zagorele, iz drhtečih ust mu je plal od velikega razburjenja in gneva vroč sopuh in močna pest se mu je preteče dvignila, ko se je nagnil nekoliko predse in tenko poslušal.

»Veleizdajavec —!« mu je neki daljni spomin strahoma in nagloma segal v srce.

»Da, to bi bil, če ne bi bil tukaj!« mu je besno zamahnilo v bedočem spominu. »Veleizdajavec svojega rodu in svoje krvi sem bil,

ko sem bil hlapec tujim gospodarjem, lakomnikom in krivičnikom, in sem moral vzdigniti roko nad svoje lastne brate in zoper osvobodjenje našega naroda!«

Ta spomin ga je grozovito zbolel.

Iz dna pekočega pomisleka so mu kot slaba vest vstajale bolestne slike, naglo in nemirno se menjajoče in utrinjajoče, same slike o neusmiljenju in krivici, o ponižanju in razžaljenju.

Zakaj ubijati je moral, kogar ni imel za kaj sovražiti, — spoštovati pa in varovati tiste, ki so ga žalili in poniževali in ga nazadnje gonili v strašno trpljenje in v milijonsko smrt.

»Za domovino... Bij se, umri za domovino!« je ukazal tuji oblastnik, a za hrbtom je skrival palico.

Ali zasovražil je oblastnega tujca in uprl se je krivični palici...

Ko ga je bila vzela široka cesta in ga speljala v daljni, lepi in grdi svet, je v ponižanju in preganjanju hitro spoznal, da je »domovina«, ki mu jo je siloma vtepala tuja palica, povsod enaka, povsod ena in tista. »Domovina« je nasilje in oblastnost, je denar in bogastvo, — obilje; ta »domovina« je mrzla vlačuga brez mehke roke, brez ljubeče besede, brez pravičnosti in dobrote, brez vseh čednosti; a polna je zlobe in krivičnosti, brezsrč-

nosti in nenravnosti... In za tako »domovino« uimirajo neumna ljudstva, za nesramno vlačugo se uničujejo duševne in gmotne dobrine našega ubogega življenja, za brezčutno krivičnico se sovražijo zaslepljeni narodi in si drug drugemu kurijo pekel...! O, kako strašno je sovražil vso to sebičnost, vso to gnusno laž zavlačugane »domovine«!

In ko ga je najmočneje bolelo in grizlo besno sovraštvo in ga je najsrditeje dražila vroča želja po maščevanju za vse hudo, kar je že moral pretrpeti, ga je nenadoma zagrabil blazni in divji vrtinec splošnega ljudskega divjanja in ubijanja, ga je zgrabil vihar grozot in strahot in ga odnesel na grozanska in strašanska morišča ponorelih, poživinjenih ljudi.

Sredi tistega pekla samega pa se mu je tudi prerodila najtopleja, najmileja in najsilnejša ljubezen do predragih krajev domače zemlje in do ubogega rodnega ljudstva, ki čaka odrešenja iz nenravnih, neusmiljenih vezi, dušecih ga kljub junaškemu upiranju že toliko krvavih stoletij.

V preblaženi ljubezni mu je zavrela uporniška kri njegovih očetov, da je »izdal« lažno »domovino« in pribežal semkaj, kjer je hotel zbirati moči za osvobojenje prave, dobre, ljube domovine,

Vse to mu je naglo teklo skozi dušo in močna pest se mu je še trje stisnila, ko se je pozorno nagnil in tenko poslušal.

Iz daljave se je zmerom razločneje slišalo sopihanje železniškega stroja.

Paško je stopil na železniški tir in je začel vihteti svetiljko, ko je sopihajoči vlak privozil v bližino.

Dolga črna kača se je sikajoče ustavila. Veliko svetlo oko ji je žareče gorelo, iz žrela so ji švigale iskre v vročem sopuhu.

Z obeh strani so planili iz gošče silno oboroženi možje in so se vzpeli na vozove; Gjuro se je z levico oprijel za stopnjični ročaj stroja, z desnico je nameril v strojevodjo bleščeči samokres.

»Vdajte se! In dol s stroja!«

»Kdo ste?« je trepetal strojevodja.

»Zeleni kader!«

»O verflucht!« se je ustrašil sajasti uslužbenec, debel, zalit mož, in je s kurjačem, ki se je kratko nasmehnil, pokorno splezal s stroja.

Tudi vlakovodja in sprevodniki so se morali zbrati pri stroju.

Gjuro jim je zažugal:

»Kdor bi skušal pobegniti, ga ustrelimo!«

Prestrašene železničarje je obstopilo nekaj oboroženih mož.

Iz gošče so se pririnili vodiči s konji in mezgi in napadavci so začeli naglo izlagati razno blago iz vseh vozov in ga spretno tovoriti na krotke živali.

»Ljudje, to je vojaški vlak, — kaj delate?« je ječal vlakovodja.

»Saj zato!« se je nasmehnil Gjuro in je segel v žep. »Tu imate pravilno prejemno potrdilo, podpisano in opečateno po našem glavnem poveljniku, da smo vse v redu prevzeli!«

Vlakovodja je segel po listini in se je nakremžil kakor bi se hotel razjokati.

»Ali se bojite odgovornosti?« je vprašal Gjuro.

»Vojna je in sam Bog ve, ali me ne spravijo pred vojno sodišče.«

»Pa ostanite pri nas! Tudi železničarje bi radi odtegnili vojni službi.«

Železničarji so po vrsti odkimali.

»Ženo imam in otroke...«

»Tudi mi skoraj vsi. Ali vi niste bili v strelskih jarkih in ne poznate vojnega klana,« je dejal Gjuro in jim je obrnil hrbet.

Od zadnjega vlakovnega dela je priteknel kadrovec in je vojaško javil Gjuru:

»V nekem vozu smo dobili dvajset vojakov. Naši ljudje so, Hrvatje, črnovojniki. Razorožili smo jih.«

»Prav. Ali ostanejo pri nas?«

»Skoraj vsi.«

»Dobro; kljub temu pazite!«

»V osebнем vozu smo dobili gospodično, ki je spala.«

»In?«

»Nemka je in potuje v vojaško službo kot pisarka.«

»Potrebovali bi jo sami. Vprašaj jo!«

V očeh se mu je posvetil srdit ogenj sovražnosti.

»Nemka —!« je godrnjal in se gospodovalno vzravnal. »Morda spet kakšna — Ela?«

V kratkem priteče ravno tisti kadrovec:

»Joka se.«

»Vodi me k njej!« je ukazal in vzel vlakovodji svetiljko iz roke. »Tako j vam jo vrnem,« je pomiril zbeganega uslužbenca.

V vozovnem predelu je vilo roke mlado in lepo dekle. Gjuro je dvignil svetiljko in je videl, da je zlatolaso.

»Kdo ste, kaj hočete?« je drhtavo vprašalo.

Vse sovraštvo se je nekamo umeknilo, vso silno maščevalnost je pregnala čista usmiljenost in mu umirila srdito srce, a vsa gospodovalnost se je v sočutju pohlevno priklonila pred trepetajočo deklico, ki se je kakor pred krvoločnim kraguljem plašna drobna ptička stiskala v kot vozovnega predela in ga drhte držala z velikimi očmi, polnimi solzá in strahu.

»Gjuro Savić, oddelni poveljnik v zelenem kadru — ne bojte se!«

»Zeleni kader?«

»Karkoli ste morda slabega slišali o njem, ni resnično. Prosim, ne bojte se nas! — Ali imate potne listine?«

Iz njenih papirjev je videl, da ima pred seboj Ano X, hčerko višjega državnega uradnika v Gradcu.

»Torej kot pomožna pisarka v Albanijo?«

»Da.«

»Gospodična, ne bodite hudi, ali tja vas ne pustimo.«

»Jezus, Marija in Jožef —! je kriknila in omahnila na sedež. »Kaj hočete?«

»Pri nas bote ostali. Kot pomožna pisarka ste vojak in torej moja ujetnica.«

Dekle je še glasneje zaihtelo in se je prestrašeno umeknilo.

»Ne bojte se, gospodična Ana, nihče vani ne bo skrivil lasu. Tam, v vojni ste v sto nevarnostih. Pa tudi drugače vas je škoda; vojna je vojna.«

»Gospod, rotim vas, pustite me vsaj nazaj —!« je ihté povzdignila roke.

»Ne! Oprostite, ne morem.«

Ana je pokleknila predenj in glasno zaihtela.

Gjuro se je naglo pripognil, jo vzdignil na sedež in ji nežno pobožal roko kakor bi jo

hotel prositi odpuščanja. Telo ji je bilo jedro in okroglo, samo zdravje, roka pa mehka, nežna in topla. Strogega četnika je tujka ugrela in mu močno ugajala; za trenutek je skoraj ponevedoma pridržal njeno roko.

Lepa ujetnica ga je začudeno pogledala v smehljajoče se lice in kar nehote bi se bila še sama nasmehnila, če ne bi bil zunaj v tistem trenutku počil strel.

Gjuro se je ustrašil in je hitro in odločno dejal:

»Nič posebnega; vendar zdaj nam ne kaže, da bi se še kaj mudili. — Dajte mi svoje stvari, da vam pomagam!«

Gospodična je naglo vstala. Kaj bi se še upirala? Saj ni mogoče. Pa strel jo je tudi tako oplasil, da bi se bila bala, če bi jo Gjuro pustil samo. Razen strahu ji je v mlado dekliško srce omamno segla silna čudovitost te temne in viharne noči.

Ko sta stopila iz voza, je pritekkel Paško in je javil:

»Neki ujetnik, ki se je bil že priglasil k nam, je naenkrat planil v goščo. Prestrelil sem mu nogo.«

»Obveži mu nogo in daj ga na konja. Na mojega konja pa pomagaj gospodični. Njen kovčeg spravi k drugim stvarem. — Ali ste vse natovorili?«

»Vse; česar nismo mogli, bomo sami nosili.«

Gjuro je stopil k železničarjem:

»Vozite dalje in ne zamerite, da smo vas mudili. — Še nekaj: Ali ste ob kaj, kar je vaša osebna last?«

»Ne!« so mu potrdili in so urno poskali na svoje prostore.

Vlak je odsopihal, otovorjeno četo je vzela silna hosta.

Gjuro je ogrnil Ano s svojim plaščem, da se ne bi premočila v dežju, ki je neprijetno pršil skozi vejevje. V pretrganih, polglasnih stavkih se je seznanjal z njo in jo pridrževal na levi strani, da ni omahnila z nizkega konjiča, ki je po kozje in v neenakomerni hoji iskal svojo pot.

Vsa četa je molče sledila; pod nogami ji je čvekalo blato, drugače je bilo vse mirno, še konji niso hrzali.

Proti jutru so dospeli do prvih taboriščnih straž, ki so glavnemu poveljniku takoj po vojnem telefonu naznanile Gjurov povratek.

Ko so prišli v taborišče, ki se je skrivalo v zaraščeni dolinici, so se ujetniki čudili strogemu vojaškemu redu in so začeli skoraj misliti, da so prišli med prave in redne vojake.

Po ranjenca so prišli bolniški strežniki z vojaškim zdravnikom in so ga odnesli na

pravih vojaških nosilih v čedno bolnico, ki je bila zgrajena iz lepo obsekanih hlodov.

Tudi Ana je strmela in je bila vedno bolj mirna. Čutila je, da je prišla v čisto poseben svet, ki jo je začel silno zanimati. O svoji usodi ni več dosti premišljevala. Kar je, pa je, se je bila vdala. Oči so ji obstale na Gjuru, ki je dajal kratka povelja.

Zanimiv človek. Obraz mu je gorel, visoka, plečata postava mu je bila kakor vkopana pred poslušno četo. Po zamahljaju njegove roke se je vrsta zgoščavala in uravnavala v določen red.

Z raznih strani so pritekli molčeči možje in so se razvrstili ob hrzajoče konje, da bi jih raztovorili.

»Zdaj smo se pa spet lepo preskrbeli!« se je tiho smehljajal brhjak mož in je pomolil skorjico kruha malemu grivastemu konju.

»Lepa bera, res!« je prikimal sosed.

»Starega bo veselilo, da se je tako krasno posrečilo!« je potrdil vodič in je topljal svojega konja po napetem vratu.

Preden so začeli snemati tovore z upehanih živali, je prihitel glavni poveljnik tihega taborišča in je prijazno pozdravljal zadovoljne kadrovice.

Gjuro je urno stopil predenj in mu na vojaški način kratko poročal o ponočnem napadu.

»Tudi neko nemško gospodično sem zajel, gospod major,« je končal z drhtečim glasom kakor bi se hotel pohvaliti in obenem opravičiti.

»Gospodično —? To ni bilo prav. Kje je?«

Ana je še sedela na malem konju. Ko je videla, da se ji bližata, je spustila Gjurov plašč. V mladostno in čedno lice ji je posvetil jutrnji svit, ki je naznanjal bližajočo se zarjo, rahlo rastočo izza daljnega obzorja. Krotka jutrnja sapa, nežno otresajoča tisočere bisere z mladega zelenja, ji je prijazno dihnila v krepko postavo; pod tenko mestno obleko so ji zdravo kipeli okrogli udje. Brhka ujetnica se je hotela spustiti z mirnega konjiča, ali major je urno priskočil in ji je vljudno pomagal na tla.

Začuden jo je pogledal v zardeli obraz in je počasi dejal:

»Ne zamerite, gospodična, samo prečudno naključje vas nam je dalo. Jaz sem tukaj poveljnik in vam vračam prostost. Moji ljudje vas spremijo do prve železniške postaje še danes, če hočete.«

Gjuro je roteče tiščal v majorja, ki je odločno odkimaval.

Kaj sta govorila, Ana ni razumela. Tudi odgovoriti ni mogla, ker se je kar zmedla, ko se je zagledala v zardeli Gjurov obraz in nje-

gove plamteče oči, ki so se željno zabadale vanjo.

»Gospod major,« se je nazadnje našla in je čisto mirno govorila, »iz mojih papirjev ste videli, da sem potovala v vojaško službo. V moji domovini je beda, strašna beda, in zaradi bede sem tvegala svoje zdravje in vse.«

»Zelo ste tvegali!« je kratko potrdil. »Ali nimate staršev?«

»Imam. Moj oče je višji državni uradnik in strada. Zato sem se hotela umekniti od naše siromašne mize.«

»Vaši starši niso poznali nevarnosti, v katero so vas poslali.«

»Sila je sila.«

»Čast je čast — domov pojdite, gospodična!«

»Gospod major!« je odločno dejala in se ozrla v Gjura, ki jo je nepremično gledal. »Če grem od vas, pojdem morda po drugi poti, kamor sem se bila morala nameniti. Ampak vaši ljudje so se vedli ves čas tako špodobno in lepo, da jim tega ne bom pozabila nikoli. Mislim, da bi mi med njimi ne pretila nobena nevarnost. Prosim, pri vas ostanem, če me v službo vzamete vi.«

Gjuru se je obraz zasvetil v silni radosti.

Tudi major, ki bi mu bila kaka drugačna odločitev neprijetna zaradi prosečih Gjurovih oči, se je oddehnil. Z lahkim poklonom je

dvignil roko k čepici in se je nasmehnil; potlej se je obrnil do čete, ki je nemo stala in poslušala, čeprav ni razumela tujega govorjenja.

»Sokoli moji,« je dejal, glas mu je malo drhtel, »ponosem sem na vas! Ta tuja gospodična vas je pohvalila, da ste se vedli do nje kakor se morajo vesti pravi možje in ponosni Jugoslovani! Hvala vam, sokoli!«

Četniki so se naglo spogledali, potlej so se jim pogledi skromno pobesili in se spet uprli v zalo tujko.

Po kratkem, ljubeznivem pogovoru z Ano in Gjurom je major poklical Paška in mu naročil:

»Spremi gospodično pod moj —, to se pravi, pod Gjurov šotor,« se je naglo popravil, »in ji postreži s čajem ali s kavo. Potlej prideva tudi midva.«

Ana je odšla s Paškom. Neka mirnost, neka posebna čudovitost in vroča želja po ne navadnih doživljajih so ji polnile zavzeto srce; po žilah ji je plala drhteča, skoraj vesela razburjenost. V domišljiji so ji začele vstajati čudovite povesti, ki jih je kdaj brala v starih knjigah. Ta globoka, skrivnostno šelesteča hosta, veliko, skrito taborišče teh skoraj topih, tihih ljudi, resni major in vljudni, žarnooki Gjuro so se ji zdeli čudovit okvir prezanimive povesti, ki se je začela strahotno

zapletati in prekrasno razpletati pred njo, zajeto in ujeta kraljično... Kdo bo junaški princ, ki bo z mečem v roki hotel oteti nedolžno devico močnim, zagonetnim vitezom? In: Gjuro ali major ali kdo bo zanjo tvegaj silne, junaške rane z mladim, zlatim princem...?

Major in Gjuro sta pregledavala obilni plen.

»Glej, glej — tudi tobaka je dosti; pa čevljev, hvala Bogu; celo nekaj sukanca in perila... Izvrstno, izvrstno! Tu je še zabojev zdravil, ki jih bo vesel naš zdravnik... O, moke in riža in kave in sladkorja kar cela obilica...! Kaj pa je tu notri? Konzerve, mesne konzerve! Dobro, kakor nalašč, saj jih potrebujemo prav krvavo!«

Tako sta se veselila bogatega plena, ko je Pavo stopil pred nju in vprašal, kaj naj ukrene z ujetniki, ki so se že napili tople črne kave.

Vsi trije so obstali pred četico slabo oblečenih, že postarnih mož, živahno se razgovarjajočih s predrznimi kadrovc.

»Za vas je konec vojne!« se jim je major smehljaj. »Svoji ste med svojimi in nič hudega vam ne bo, če bote pametni in mirni in pošteni.«

Vsakemu je segel v roko in se zanimal za njih osebne razmere.

Med ujetniki, ki so se že čisto sprijaznili z nenadno usodo, je bil tudi prileten poddesetnik z znaki enoletnega prostovoljstva.

»To je dobro: v pisarni vas bomo potrebovali. Ali ste zadovoljni?«

»Sem, gospod major.«

»Ali ste bili vodja teh ljudi?«

»Da, gospod major.«

»Kaj so vsi naši ljudje?«

»Razen enega, ki je primorski Italijan.«

»Italijan? Bolje bi bilo, če bi ga bili pustili.«

»Strahopetec je in kar nori od veselja, da mu ni več treba služiti v vojni.«

»Italijan je Italijan: človek mu ne sme zaupati. — Pavo, pazi nanj!«

»Pravi, da je krojač.«

»Torej v krojačnico z njim!«

»Kaj pa ste vi po svojem poklicu?« je dalje vprašal poddesetnika.

»Bog ve! Pravijo, da sem pisatelj. Včasih sem morda res. Vsekakor sem skušal živeti za umetnost, pa me je zmerom prav slabo preživljala. — Ime mi je Josip Zidarić.«

»Kdor za umetnost umira, ne more živeti od nje. Za vsako opravilo so potrebne zmožnost, dobra volja in vztrajnost pa pogum.«

Zidarić ga je začuden pogledal in je zardel.

Med tem sta se približala katoliški in pravoslavni vojni kurat.

»Poslušajte!« je major nagovoril ujetnike. »Kdor se prostovoljno priglasil v službo zelenega kadra, bo zdajle prisegel, da hoče biti zvest in poslušen. Tisti, ki misli, da tega ne more ali noče, ostane kljub temu pri nas, in sicer kot ujetnik. — Roke gor, kdor hoče!«

Razen dveh, treh so vsi dvignili roke, Italijan je bil prvi in jo je dvignil najvišje.

Major ga je ošvrknil s temnim pogledom, omahljivce pa je prijazno vprašal, kaj jih ovira, da se ne prijavijo.

»Cesarju smo prisegli zvestobo, drugemu je ne moremo! «

»Odkod ste?«

»Iz Like.«

»Potlej se vam ne čudim. No, vi niste krivi.«

Nove kadrovice, ki so bili obeh ver, sta kurata zapriseгла in povabila k službi božji tisto jutro.

»Oče, ali bi ne mogel opraviti spovedi?«, je neki novi kadrovec prosil pravoslavnega kurata.

»Dobro, sinko, pojdi z menoj!«

»Tudi jaz, oče, so se spomnili skoraj vsi, ki so bili pravoslavni.

»Pridite, otroci, pridite!« se je pop razveselil.

Izmed katolikov je samo eden zahrepenel po verski tolažbi.

»Zakaj si se tako bal, da gospodična ne bi ostala pri nas?« je major vprašal Gjura, ko sta bila sama.

»Všeč mi je in vem, da nam lahko še dosti koristi, če je taka, kakršno si mislim.«

»Rajši bi videl, da je ne bi imeli.«

»Če bi odšla, bi šel za njo in bi jo privedel nazaj.«

♦Kaj si ob pamet?«

»Brez Ane bi bil ob pamet in ob mir.«

»Gjuro, nobenega nasilja dekletu!«

»Poznate me, gospod major.«

»Dobro, zaupam ti. — Ali kaj bo reklo moštvo? Kaj bo, če si bo vsakdo pripeljal žensko? In z isto pravico kakor ti?«

»Gospodična je naša uslužbenka in nič drugega. Če bo meni še kaj več, to je v njenih in božjih rokah.«

Major se je zagledal v pošteni Gjurov obraz, potlej se je krepko zasukal na peti in je rekel:

»Pojdi k njej sam in jo pozdravi tudi v mojem imenu!«

II.

Zelene čete.

Gjuro je poznal življenje in ga je kljub temu rad imel. V srečo mu ni zmerom rajalo veselje, mu niso brezskrbno peke pesmi lehkomyiselnosti in dobre volje.

Ni bil mož posebno solnčne radosti; bil je resen, trpek in zagrenel.

Ali kadar je stopil pred Ano, se mu je — vsaj prve čase — vsa samozavest skoraj plaho, ponižno stisnila v zadnji kotek srca; za vrat ga je davila nevidna zanka, da se mu je jezik v zadregi in okornosti valil in zatikal.

Našel se je šele, ko ji je začel praviti o ustrojstvu zelenega kadra, tako imenovanega zato, ker se je zbiral in skrival v globokih velikih hostah.

O tem je prav pogosto govoril z njo. Poučeval jo je o namenih teh čet in jo živo in pretirano prepričaval o njih potrebnosti, — tako goreče ji je pripovedoval vse to, kakor bi hotel tudi njeno srce pridobiti za drzna opravila zelenega kadra.

»A kakšno nalogo imajo te zelene čete, kakor jih sami imenujete?« je nazadnje vprašala, ker ga ni dobro razumela.

Gjuro je malo pomolčal, kakor bi hotel premisliti, ali naj ji pove vse ali samo nekaj, potlej pa je rekel:

»Prva naloga nam je, da zvbavimo čimveč naših, to je jugoslovanskih ljudi, z bojišča, jim tako rešimo življenje, oslabimo vojsko in pospešimo konec vojne in jih pripravimo za drugo, zadnjo nalogo, ki nam jo bo dalo naše osvobojenje.«

O vročih željah po svobodi in o sto- in stoletnih bojih Jugoslovanov zanjo ji je govoril živopisno in navdušeno, da je kar drhtel in je nekaj tega ognja začelo greti tudi Ano, ki se ji je vse, kar je slišala, vse, kar je doživljala, zdelo čudovito in nenavadno.

»Neka velika, miselna vez, ki spaja te ljudi in jih ogreva, mora vendarle biti,« si je mislila.

Na svoje oči je videla, kako mirno so živeli; še govorili niso preglasno, tako tiho je bilo med njimi. Nikoli in nikjer ni opazila nobenih spletk ali opravljanja. Nihče se ni upal ugovarjati nekaki nevidni notranji ustavi in nihče se ni pregrešil proti navadam taborišča. Kot bivši vojaki, kot rojeni kmetje in siromaki, vajeni pokornosti in ubogljivosti, so se lepo vdajali v vse.

Ves ljud je res da živel mirno, a ta mir je bil večkrat mučnejši kakor ne vem kaj. V plašni tihoti sredi globokih host je bilo marsi-

komu neznansko hudo in samotno kljub številnemu tovarištvu.

Življenje slehernega kadrovca je bilo nekako zase, skrivano in utajevano; pravo, notranje življenje se ni moglo, se ni smelo razodevati.

V vseh je koprnela samo ena misel: misel na dom, — samo ena želja: želja po svobodi. Vsakogar je gnalo, kako bi se že skoraj razmahnil na vse roke v zdravju in svobodi ter kako bi se razgledal na vse oči v ljubezni in sreči doma, doma...

Hosta pa je zelenela in šelestela bogve kaj v njih domotožna srca.

Solnce je postajalo od dne do dne topleje. Solnčni prihod po dolgih, deževnih dnevih jim je bil ljub kakor kmetu prvi škrjanec. Zemlja, vsa hosta je jokala solze radosti in ljubezni. Zrak je bil poln omamnega vonja in nekega razdražila.

Lepi dnevi so može po svoje vznemirjali in jim budili še nekakšne želje, še nekakšno gorko hrepenenje.

Ob večernih urah niso mogli spati. Zbirali so se v gruče in so polglasno tiho peli otožne pesmi o mili domovini in o sladki ljubezni voljne device.

In čudno: vsakdo je v pesmi mislil bolj na Ano kakor na dom. Morda zato, ker mu je

bila Ana pred živimi očmi, dom pa v srcu in samo v sanjah?

Ana se je prav hitro in čisto udomačila med zelenimi četami. V poveljstveni pisarni je pridno opravljala delo, ki so ga ji dali, in se ni prav nič vznemirjala zaradi svoje nenavadne usode. Po končanem dnevnem delu se je nekako predajala sama sebi. Sprva ji je bilo ob takih urah nekoliko samotno in dolgočasno, vse pretiho in prerեսno, preskrito in zagonetno. Ali počasi je spoznala vse dejanje in nehanje zelenih četnikov, kakor so se tihi možje sami radi imenovali, spoznala jih je v dno srca in jih je rada imela. Kmalu je začela pobirati posamezne besede njih jezika. Z njimi je možem, ko jih je resno in vztrajno izgovarjala, napravila vselej velikansko veselje, polno priznanja in hvaležnosti.

Vsi so jo prav radi imeli. Včasih so jim kar sredi dela omahnile roke in so se zamislili v bogve kaj, a če so izpregovorili, so začeli pogovor:

»Kaj neki počne naša Švabica?«

»Kaj? Piše, računa, piše.«

»Dà, računski podčastnik pripoveduje, da ji major daje dosti dela.«

»Pa tudi oba naša popa in naš zdravnik jo imajo radi v bolnici.«

»E, žal mi je, da se tudi meni ne razboli kakšna stara rana!«

»Vidiš ga!« je dregnil tovariš.

»Dà, strašno prav bi mi bilo, če bi jo ona prevezavala!« je šaljivec vzdihnil in se nasmehnil.

»O, čudovito mehko roko mora imeti in dobro srce.«

»Ko prevezuje, pravijo, dela zelo oprezno in venomer vprašuje, ali ne boli, ali ni pretesno in tako.«

»E, ni taka ne, kakor so tiste željne ženske, ki so se nagnale in navlekle v vojne bolnice —«

» — da ti požro, kar bi moral dobiti ti, in da pasejo svoje strastne oči nad tvojo razgaljeno nagoto, ko te v vsej naglici mrevariijo utrujeni in sitni zdravniki.«

»Dà, prav tako je bilo. Naša Švabica pa je čisto dete, milo in vdano in mehko. Kako se je zadnjič jokala, ko me je major zaprl ob kruhu in vodi, ker sem puško premalo osnažil! — Bog ji daj zdravje!«

Beseda jim je šla o razmerah v vojnih bolnicah. Tisti, ki bi bil rad, da bi mu Ana prevezavala rane, se je domislil:

»Ko sem bil prvič ranjen, so me zavlekli v vojno bolnico tja noter v Arad. Rano sem imel na stegnu. Previjala mi jo je neka še mlada, precej obilna, čedna gospa. Mislím, da je bila židinja. Seveda sem kmalu opazil, da je ne zanima samo rana, marveč tudi jaz

ves, kakršen sem bil, ko me je odkrivala in ocenjevala.«

»Tačas bi te bil rad videl, ko te je židinja v roke jemala!« se je smejal šaljivec.

»Nazadnje me je začelo vse skupaj jeziti. Ko pride nekoč zdravnik, da bi me pregledal, in babnica z njim, sem ga prosil, ker sam nisem znal govoriti z njo, da ji v mojem imenu pove, naj reva ne previja po nepotrebnem in naj potrpi, da okrevam, potlej pa ji rad ustrezem. Doktor, bil je naš človek, se je malo nasmehnil in je hotel iti naprej. Ali židinja je po najinih očeh videla, da sva govorila o njej; tiščala je v doktorja, ki se je nekaj branil in otresal, nazadnje ji je menda pa vendarle povedal. Zakaj zardela je kakor kri, strašno divje me pogledala in urno odracala. Tudi zdravnik se je umeknil. Na rahlo se je smehljal, z očmi, tako se mi je zdelo, mi je pomežiknil.«

»Pa vendar ni bilo prav, da si gospo osramotil pred zdravnikom. Reci, kar hočeš!«

»No, jezila me je ženska, jezila me je rana in bolnice sem bil sit. Pa saj se je židinja maščevala. Malo je manjkalo, da nisem od lakote in vsega hudega poginil, tako na miru me je poslej pustila.«

»Prav je storila. Kaj ji nisi mogel skrivaj in sam obljubiti, če si mislil, da moreš?«

»Kako? Ali znam madžarsko, ali znam nemško?«

»Kaj madžarsko, kaj nemško! Z znamenji, na prste, na roke bi se bil zmenil! To je v vseh jezikih jednako,« se je smejal šaljivec.

»Takah, kakor ti iz Arada, bi jih jaz znal nekaj povedati!« je vzkliknil lep, velik mož in se je pripognil nad svojim delom.

»Ko sem si vbrizgnil,« je pravil drugi, »pod kožo levih meč tukajle tisto strašno mešanico iz petroleja, soli, sladkorja in še nekih drugih snovi, mi je noga kar čez noč močno otekla; odprla se je strašna rana in zelo, zelo razbolela.«

»Poznam tista vbrizganja. Na soškem bojišču si je marsikdo življenje rešil z njimi. Zakaj ko so pripravljali kak nevaren naskok, ti je bilo samo hitro vbrizgniti nekaj tistega hudega spaka, pa si smel odšvedrati lepo kam nazaj v zavetje.«

»Samo nevarno je bilo: marsikdo je bil ob dotični ud.«

»Bolje ob ud kakor ob glavo!«

»No, mene so odpravili v vojno bolnico v Ljubljani. Tam so mi rešili nogo, pa ne lahko. Od tam sem šel na dopust, z dopusta pa sem kaj, kakor sem bil nameraval. Ljubljane se rad spominjam. Naša bolnica je bila v neki vojašnici. Dolgočasno ni bilo. Žmerom nas je kdo obiskal: visoki častniki, odlični gospodje,

lepe, dobre gospe in prav dosti preprostih, ubogih ljudi, ki so nam prinašali razna darila. Najbolj in najrajši se spominjam neke še prav mlade gospodične. Nosila nam je cigaret in sadja. Dejali so, da je obiskovala samo moštvo, v sobe za častnike ni hodila.«

»O, Bog ji daj srečo pri otrokih in pri živini! Drugače so gospe in gospodične najrajši hodile v častniške sobe.«

»Tista ne! Med nas je hodila in vselej se je jokala, ko je šla domov. Pravili so, da ima brata na fronti, drugi so trdili, da tisto ni brat, ampak ženin.«

»Dà, in vas je obvarovala, da bi kdo drugi tudi njenemu bratu, ali kar je že bil, storil dobro, če bi ga zadela nesreča.«

»Nič se mu ni moglo zgoditi, tako smo Boga prosili, da bi jo obvaroval bridkosti!« je verno sklenil pripovedovalec in vzdihnil.

»Če ni pobegnil s fronte, ga tudi Bog ni mogel obvarovati!«

»Slovenci nimajo zelenega kadra. Slovenski vojni ubežniki, kolikor jih je, se posamezno skrivajo po hostah in gorah. Njih domovina je preveč v območju vojnih podjetij. Slovenci se dajejo radi ujeti, da se jim ni treba bojevati za tujce. Ali za časa Napoleona so imeli močne zelene kadre.«

»Že takrat?«

»Tako mi je na bojišču pravil neki Slovenec. Pa tudi kasneje so menda imeli mladenci, ki niso hoteli služiti v vojski, svoja pribežališča v hostah in po gorah.«

»O tem sem slišal. Bilo je nekakšno slovensko uporništvo.«

»Prav je bilo, kar je bilo!«

Počasi jim je zmanjkalo besedi. Zamišljeno so opravljali vsak svoje delo. Tu, tam je kdo vzdihnil, ali tako tiho, da ga še tovariš ni slišal.

»Zdaj pa še znotraj dobro z mastjo namažite topovske cevi, da jim grob ne bo škodoval!« je ukazoval mož, ki je menda imel nekaj besede pri takem delu. »Potlej pa namažemo še strelivo, da bo spet mir za teden dni.«

Nato so zavlekli topove v izkopane, z deskami obite in s hlodi podprte jame na bližnji rebri, dobro zapažili vrata in jih lepo obložili z važami.

Strelivo, kolikor ga niso spravili pri topovih, so zakopali v plitve rove, prekrite z deskami in zemljo in važami.

Ko so pospravili vse sledove svojega dela, so se obrnili domov.

Ob poti so rastle razne divje cvetke.

Gredoč so se možje pripogibali in jih trgali. Najspretnejši med njimi je zvil šopek in ga v imenu vseh nesel »Švabici«.

»Naj ima veselje ž njim,« so govorili. »In da je ne bo preveč strah v tej strašni hosti.«

Ana je bila vesela cvetočega pozdrava. Cvetje si je spretno vtikala v lase, za pas ali na prsi. In to ji je podajalo še posebno prelest.

»Glej, vsak dan se me spomnijo,« je hvaložno mislila in jih še rajši imela.

Ob večernih urah je odgrnila vhod svojega šotora in je poslušala njih tihe pesmi. Kako nežno in mehko so se s šelestenjem mlade hoste zlivale v bajen, omamen spev! Otožnosladka mehkoča jo je oblivala s prijetno grozo. Zakaj tudi v njenem srcu so se dramili pomladni čari. Zdelo se ji je, da nad vso naravo plava z velikimi, mogočnimi krili nevidni duh ljubezni, življenja. Med druge odmeve omamnega speva se je mešalo šumenje nevidnih kril, z njimi je mehko vel dih svetih nebes samih...

In kam vse so ji ob urah samote uhajale begotne misli! Ali kjerkoli so se lepe in čiste borile s koprnenjem njenega mladega življenja: — zmerom so prijetno razburjene, željno pričakujoče in snujoče našle gladko pot v to vonjavo, šelestečo, tiho in vendar tako živo in polno hosto, v sredo najčudovitejih, najzagonetnejih ljudi.

Kako je bila prišla mednje, kako ji je bilo pri njih, to ji je bil čudovit in nena-

vaden dogodek, kakršnega ne pozna zlepa tudi najlepša, najnenavadnejša pravljica ne.

V vsej čudovitosti ji je manjkal samo tisti zlati princ, da bi junačil in se bojeval z bajnimi vitezi, ki so jo zaprli v prostran grad brez oken in brez vrat.

Ali mehke sanje o princu in vitezih in gradu so se precej utrnile, ko je sédel prednjo Gjuro; obsula so jo druga, določnejša, tako rekoč bolj življenska čuvstva. Neka čudna drhtavica ji je igrala po živcih, ko jo je gledal z vso silno, zdravo moško močjo svojih seva-jočih oči.

Gjuro je bil uglajenega, mestnega vedenja. Če bi bil prišel v kakšno velegospoško družčino, bi se bil znal vesti brez vsake najmanje zadrege. Nihče ne bi slutil, da se klanja in laska Gjuru Saviću, umnemu, spret-nemu in bistroglavemu junaku zelenih host in snubečemu oprodi ujete kraljične.

Včasih je njegove paleče oči kar niso mogle izpustiti. Prižigale so tudi njej rdečico na licu, rdečico samoljubja in samozado-voljnosti, morda tudi ničemurnosti. Rdečica je kar gorela, ko mu je srce skočilo na dlan in ji je trepetalo pred začudenimi očmi.

»Ana, oprostite mi, da omrtvevam in ob-nemagujem pred vami: — ali brez vas ne bi mogel biti! Vi ste mi življenje, vi ste mi sreča, ki sem jo iskal zaman po vsem svetu. A zdaj

vem, da ste mi samo vi ves ubogi bližnji in ves lepi daljni svet!«

»Kakšen svet? Ali poznate kaj sveta?« je odpeljavala vsa rdeča in drhteča.

»Poznam, še predobro poznam!«

Preprosto, neolepšano ji je pripovedoval, kako je skoraj kot nepismen dečko šel po svetu, v tujih deželah se naučil nekaj jezikov in dosti spretnosti ter kako je kot vesel potepuh in lahkomišeln pustolovec prebegal in predirjal široki svet in ga zasmehoval in varal, varal. Zakaj ves svet se mu je zdel krivičen in neumen, sam vase zaverovan... Kakšna pravica je to: vse je goljufal, vsi so bili neumnejši od njega, pa vendar so bili spoštovani, ugledni ljudje, mogočna, objestna gospoda brez srca, — samo on je bil zaničevan potepuh brez strehe, miru in pravice? In vsakdo ga je smel breniti! Kako strašno bi se bil maščeval, če bi bil mogel, kar na drobne kose bi bil rad zdrobil ves svet! Res da se je dosti naučil po svetu, res da bi mu moral biti hvaležen za marsikaj, — ali res je tudi, da so mu človeške zveri nalile v preprosto srce dosti žolča in strupa...

Ana ga je vsa odrevenela od osuplosti nemo poslušala in se je kar prestrašila, ko je sklenil:

»Lep je svet, čudežev in lepot je poln, — in vendar ga sovražim z vsem srcem, z vsako

kapljico svoje krvi! O, sovražim ga, sovražim...!»

V zadregi se mu je boječe nasmehnila.

»Ne, vas imam rad,« se je naglo popravil; »rad vas imam kakor sem imel rad vse silne lepote, ki sem jih v boju s svetom občudoval.«

Tako je Ana spoznavala Gjurov značaj in njegovo ljubezen. Preprosti in vendar zelo večji mož, ki je sovražil svet, ker se mu je zdel krivičen in neumen, ji je postal prijatelj. Saj ni moglo biti drugače. Vrhu tega ji je bila neka posebna slast, da je gledala ob svojih nogah tega čudovitega, tega zagonetnega moža, ki jo je bil na prezanimiv način otel svetu in jo odvedel v bajni zeleni grad brez oken in brez vrat.

In zdaj ji je ob tihih urah božajoče nežnosti, ko se človeku otaja srce, da mu z jezika odskakuje sama, čista resnica, še bolj razgaljal svoje zanimivo in živopisno življenje.

Naveličal se je bil beganja po svetu, zaželel si je bil pokoja.

Po neskončnem trudu in stradanju se mu je nasmehnila dobra sreča. V lepem, velikem, bogatem Trstu si je ustanovil nekakšno trgovinico in se zaupno zazibal v sladko misel, da je konec beganju po zlobnem svetu.

Ko se je seznanil z Elo, lepo in živahno hčerko nekega nemškega priseljenca, mu je do popolne in največje sreče manjkalo samo še to, da bi predraga deklica blagovolila čimprej vzeti v svoje mehke roke ves njegov skromni, a lični domek. Sèm bi valil prednjo svoje upehane trude, bi jo kitil z zvezdami vsega visokega neba in bi se od blaženosti in zadovoljnosti topil pred krotkimi pogledi njenih milih oči...

Vse je bil že pripravil, vsi zvonovi so mu že peli v slavje nejsrečnejega, velikega dne, ki je zanj otroškoverno prosil dobrega in pravičnega Boga: — ná, pa se je kar naenkrat vse podrlo.

Hudoben človek, zvit in hinavski, ga je osleparil. Ob vse je bil. Čez noč je bil golih rok in praznega žepa.

Zdelo se mu je, da se je zgodilo zato, ker je sam nehal varati svet.

Bolj zaradi Ele kakor zaradi samega sebe, izgubljenega truda in goljufanega upanja je skoraj omahnil pod nenadnim udarcem.

No, Ela se je kratko zamislila in je vzela natanko tistega poštenjaka, ki ga je osleparil in vrgel iz vseh nebes!

O, tedaj pa mu je zakipela samosvoja kri in se uprla. Nesrečo bi bil prebolel, — ponižanja, žalitve, osmešenja ni znal, ni hotel pre-

trpeti, ampak je šel in je Eli ubil ženina, da se je maščeval obema za vse!

Ali je bilo to kaj hudega? Kaj si ni le sodil sam, ker mu krivični svet ne bi bil hotel pomagati do poštene pravice?

V ječi ga je potrjeval v takih nazorih o življenju neki močno učen jetnik, že star mož, na svetu do tačas edini tuji človek, ki je sočustvoval z njim.

Iz ječe so ga gnali na bojišče, da bi trpel in umrl za tuje koristi, za tuje sleparje, ki se imenujejo — »domovina«!

Ob prvi priliki je pobegnil in je z majorjem in nekaterimi somišljeniki ustanovil zeleni kader.

Oče zelenega kadra je upor zoper tuje gospodarje, mati mu je ljubezen do svobode in življenja, a brat in sestra sta mu vera in upanje v zmago ljudske pravice, boter in botra sta in ostaneta boj in maščevanje...!

— Ana je kar drhtela od razburjenja. S strahom in z občudovanjem mu je gledala v zardelo moško lice in v sevajoče junaške oči.

Kakšen čudovit, nenavaden mož —!

Vendar se je vsa in popolna njegova preteklost še zmerom skrivala v tajno, megleno skrivnost.

Nič čudnega se ji ni zdelo, da ga je imela čezdalje rajši in da ji je bilo kar težko, ko je večkrat sredi najlepše, najslajše zasanjenosti

skočil in šel pogledat straže, na gosto in skrito posejane okoli in okoli taborišča, ali pa nadzirat tiho moštvo, ki je urejalo orožje in snajžilo strelivo, zmerom zakopano v zemlji ali skrito po skalnih in drevesnih duplinah.

Rada ga je imela morda prav zato, ker se ji je zdel tako skrivnosten, tako zagoneten kljub temu, da ji je dosti, skoraj še preveč pripovedoval iz svojega življenja.

Z rahlo roko je včasih skušala privzdigniti zaveso izpred njegove meglene preteklosti. Pa vselej se ji je čudno, malo manj kogrenko nasmehnil in jo spretno speljal v čisto drugo smer živahnega pogovora.

Dosti ji je pripovedoval o šegah domačega življenja, o turškem gospodstvu, o hajdukih in o hudih, strašnih bojih, ki so bili vihrali v tistih krajih.

Takih povesti ni slišala še nikoli. Njih čudovite, včasih lepe in nežne, včasih trde in grozne nenavadne dogodke je strmé poslušala.

»Koliko poezije!« se je glasno čudila.

Nekoč jo je pobožal po lepi beli roki in ji je začel praviti povest o begu Aliju Bukovcu. Govoril je ognjevito, včasih malo otožno, včasih kipeče. Kar oči ni mogla umekniti z njegovega lica, zardevajočega in bledečega v naglem pripovedovanju.

Povest se je godila v njegovem rojstnem kraju in ji je hudo segla v zavzeto srce.

III.

Uporniška kri.

Beg Ali Bukovac, še prav mlad in krepak, črnkast mož, je slonel v visoki lini svoje silne bele kule, prežeče s kamnitega gorskega slemena v široko, ravno dolino — slonel in pazno prisluškoval pastirjem, njih pesmim in krikom, ki so se lovili s hriba na hrib. Po vsem hercegovskem pašaluku je slovel kot blag in pravičen gospodar svojih podložnih vasi. Ali danes mu je temnelo lice, iz oči mu je gorelo.

»Zakaj se ne oglasi?« se je vznemirjal.

Solnce je skoraj že spolzelo v zaton. Zlati dež večernega žarenja je obsipal vso strmo in široko planino, a bele pečine golih bregov so gorele v krvavem svitu.

Dva krokarja sta se naglo peljala v nizke, krevljaste in grčaste hrastiče med skalovjem; nad njima se je v velikih krogih leno vozil mogočen jastreb, preden ga je vzel nazobčan greben sivih skal.

»Kaj je? Zakaj se ne oglasi kakor zme-rom?« so se mu skoraj v nejevolji ukresale bulječe, črne oči; košate obrvi so se mu nekoliko stisnile in naježile.

Sklonil se je iz line, pogledal na desno v krševite strmine, poslušal na levo po valovito ubranem gorskem slemenu in odločno vstal.

Naglo si je pogladil močne, ob ustnih kotih vi-seče brke, vteknil za široki usnjati pas silni handžar, snel s stene lepo okovano puško in hitel na dvorišče.

V senčnem kotu štirikotnega dvorišča je ob vodnjaku stala njegova mati in se polglasno pogovarjala z rdečekljunimi golobi, ki so jo domače obletavali kakor bi jo terjali še za zobanje, preden bi se morali skriti v podstrešne golobinjake.

Sredi dvorišča je na vseh štirih čepé ležal velik kocinast pes in krustaje drobil veliko ovčjo kost, ki mu je bila ostala opoldne.

»Ali moj, kam ti je junaška pot, ko nisi še večerjal?« se je začudila mati.

»Ko se vrnem, mi pripraviš večerjo,« je malomarno rekel beg Ali in si vrgel puško na ramo.

Pes je spustil kost in veselo skočil h gospodarju.

»Dobro, Čuvaj, z menoj pojdeš,« se je nasmehnil in na lahko odrival prilizujočega se psa.

»Sinko, sokole lepi —,« je stopila za plečatim sinom mati. »Pojdi, pokaži se Zulejki, da te vidi!«

»Po večerji, mati,« je odgovoril sin in počasi šel proti izhodu; gredoč in samo kar tako, skoraj nehote je pogledal v gosto zamreženo okno na levi strani.

Za omrežjem se je zgenila senca; in ko je beg Ali prišel do izhoda, je pritekla po strmih, kamenitih stopnjicah visoka, vitka Zulejka, njegova mlada žena.

»O lepi, dobri moj sokole,« je veselo drobila, »glej, pripravila sem ti kave in čibuk in sem čakala na sladko srečo tvojega obiska... O —!«

Še preden je mogel kaj reči, je privzdignila zastor izpred obraza in ga vrgla nazaj po glavi. Belo in rdeče lice ji je zažarelo, črešnjava usta so se ji razpočila v sladak nasmeh in okrogle roke so mu padle na rame in se ga oklenile okoli vratu.

Beg Ali jo je mirno pogledal in je molčal. V očeh lepe žene je drhtela tiha prošnja. Mož se je komaj vidno nasmehnil in rahlo stisnil k sebi mehko, vroče telo mlade žene.

Ko se je je doteknila njegova težka roka, je Zulejka vdano in radostno zavrisknila; ali mož jo je takoj odrinil in ji suho rekel:

»Vrnem se... po večerji mi daš, kar imaš.«

Dà, tako je rekel, pokimal psu, po Zulejki se ni več ozrl, ko je počasi odšel.

Ob izhodu je pred vrati leno čepel hlapec Selim; čez kolena mu je ležala dolga, težka puška, izza pasa so grozili noži, veliki in majhni noži.

»Poslušaj, kaj ti ukazujem!« je govoril beg Ali, oči so mu hodile po strmih bregovih v zadnjem večernem žarenju krvavečih planin, v srcu mu je čisto določno zrastel trden sklep.

»Poslušam, gospodar svetli!« je živo rekel Selim in se s plosko roko naglo doteknil visokega čela.

»Še nocoj moram govoriti s kmetom Ristom Živanovičem.«

»Razumem! Govoril boš, silni beg!« je Selim uslužno kriknil za begom Alijem, ki se je napotil po slemenu.

Za molčečim gospodarjem, prisluškujočim na vse strani in zmerom urneje stopajočim, je tiho, kakor priučeno drobil pes; samo če je postal gospodar, se je ustavil, vzdignil gobec, vohal in poslušal.

»Išči, Čuvaj, išči!« mu je kmalu velel beg. In mrcina je planila po skalinah. Vrh neke pečine je žival postala in glasno zalajala, živahno mahaje s košatim repom.

Za njim je splezal tudi beg Ali in se je zagledal v smer pasjega laježa.

Pod pečinami ne daleč od tam, v mali dolinici se je stiskala čreda ovac, med skalami je tekala pastirica in vabila, kakor se pač kliče zašla ali pogrešana drobnica.

»Kaj je, lepa Vukósova? Ali ne poženeš domov?« je malomarno vprašal beg Ali, ko se je počasi približal.

Vukósova, majhna, okroglouda, morda petnajst- ali šestnajstletna pastirica, je postala in pobesila oči. V obraz je zardela, ali na ustnicah se ji je tresel krotak, komaj viden smehljaj.

»Izgubilo se mi je jagnje!« je naenkrat zaihtela in ga pogledala z velikimi očmi.

»Išči pa najdeš!«

»Iščem že vse popoldne, pa ne najdem.«

»Torej zato se nisi oglasila, ko sem čakal, da bi slišal tvojo pesem?« Obraz mu je potemnel.

Pastirica ga je naglo pogledala in še bolj zardela.

»Oprosti, gospodar —,« je tiho dejala.

»Hočem, da pôješ, čeprav izgubiš vso drobnico!«

»Gospodar, bojim se očeta in tebe, ker mi je prešlo jagnje.«

»Reci očetu, da sem jagnje vzel jaz in da mu ga vračunam ob desetini.«

Vukósavi je radostno zažarelo lice.

»O gospodar, silni in dobri, hvala ti!« je drhtavo rekla in se sklonila nad njegovo roko.

»Dobro, draga, dobro...« je umikal roko.

»Samo zapomni si, da si mi všeč, kadar slišim tvojo pesem.«

»Velika je tvoja dobrotà, gospodar!« je ponižno rekla Vukósava.

»Ker je tvoja lepota velika in mila mojemu sreću...«

»Ne muči me, gospodar...,« je rekla in se je napol obrnila od bega, opirajočega se z eno roko na dolgo puško ob nogi, z drugo pa božajočega lepo okovani ročaj dolgega noža za pasom; obrnila se je od njega, ker jo je pekel in razburjal paleči ogenj iz njegovih vročih oči in ker se ni mogla ubraniti srečnega smehljaja.

»Saj to že dolgo veš, kako mila si mojemu sreću,« je polglasno rekel.

Deklica je še bolj zardela.

»Ali ti si... ti si... Turek —,« se ji je spesnilo.

Beg se je nasmehnil in jo je mirno opazoval.

Mehkozaokroženo lice, nekoliko podolgovato, z ravnim, močnim nosom, se ji je v živi rdečici nižalo na okrogle, kipeče, v ganotju ali razburjenju dvigajoče se prsi. Velike, sevajoče oči so se umeknile pod dolge, žametne trepalnice. Izpod rdeče čepice sta ji težko padali dolgi kiti dol do ledij. Nemirne roke so mečkale debel volnen predpasnik, obrobljen s kosmatimi raznobarvnimi resicami.

Im kakor bi se bil česa domislil šele zdaj, ji je mehko rekel, a ji obenem skoraj ukazal:

»Zaradi moje ljubezni pôj, zmerom pôj, pôj!«

»Ubogala bom.«

Pes, ki je mirno ležal ob begovih nogah, je naenkrat dvignil gobec in zarenčal.

Beg se je ozrl in je videl, da se je nekdo zameknil za skalni greben v višini.

Tudi Vukósava je šla v očmi tjakaj in je še bolj zardela.

»Kdo je to?« je zahropel beg, žile na vratu so se mu napele.

»Vaso Radović iz Prevjesa.«

»Kako ga poznaš? Kaj dela tu?« je trdo vprašal in stisnil zobe.

»Poznam ga, k nam hodi na dom. Semkaj je prišel, da bi govoril z menoj, pa ni mogel, ker sem iskala jagnje.«

»Kaj ti hoče?«

Vukósava je umikala oči in molčala.

»Kaj ti hoče?« je ponovil trdo in glasneje.

»Mene hoče...«

»Tebe —? In jaz, mislita, nimam besede pri tem?«

»Imaš, gospodar, ali jaz je ne potrebujem.«

»Kaj je to?« je preteče siknil.

»To, da mu nočem biti žena. Tudi oče mi pravi, da je Vaso slabič in bi me ne mogel varovati in braniti. Ni junak. Kaj bi z ženo? Tako pravi oče.«

»Dobro ti pravi.«

»A ravno včeraj je dejal njegov oče, da se ti pride poklonit in te prosit dovoljenja za najino poroko.«

»In ti —: ali ga hočeš?«

»Ni junak —!«

»Ni! In nikogar žena ne boš! Jaz, samo jaz sam sem junak zate! Moja boš!«

»Gospodar —!« je zaječala in povzdignila oči in roke.

»Mila si mojemu srcu, povedal sem ti, in že dolgo veš, da je resnica. Zapisana ti je na licu in v očeh, ne moreš je utajiti.«

»Gospodar moj —,« je dejala vsa rdeča; oči so se ji nižale, v drobnem smehljaju so se ji iz rdečih ust zabliskali beli, močni zobje.

»Dà, rada me imaš,« je dejal prav nežno in ji pobožal mehko lice.

Počasi in mirno se je obrnil in je čutil, da je ni moči, ki bi mu spremenila, kar je bil sklenil. —

Ko je prišel domov, ga je čakal Risto Živanović.

»Slišiš, Risto, Vukósavi sem vzel jagnje; ob desetini ti ga vračunam.«

»Tvoje je bilo, sebi si vzel, gospodar!«

»Dobro si rekel, a poslušaj dalje: Vaso Radović bi rad Vukósavo. Kaj praviš?«

»Siromak je in slaboten. Ne bi imel rad slabiča za zeta. — Oprosti, če misliš ti drugače.«

»Ne mislim. Vukósava ni za Vasa in za nikogar ne!«

»Dà, mlada je še.«

»Risto,« je dejal po kratkem molku beg Ali Bukovac in se mu je zdelo, da razodeva že staro, staro svojo misel, »Risto, oče mlade ali nemlade Vukósave, pazi, kaj ti povem: Vukósava bo moja, samo moja, kakor je bilo danes njeno jagnje moje!«

»Gospodar —,« se je prestrašil Risto, »mogočna ti je roka, silna ti je oblast, kakor ti je jaka in sijajna bela kula — in zdrav bodi v sreči in zdravju in v junaštvu nesmrtnem! Ali prosim te, ne pljuni mi na moško čast, ne daj, da bi mi hči izginila za zidove turške kule!«

»Pusti, Risto, odločil sem se, da dobi Vukósava drugo usodo.«

»Goslarji in narodni peveci razglašajo čast tvojega imena, o gospodar; vsi vemo, kako blago srce imaš, dobrotnik naš! O, usmili se mi otroka in pusti nas, da živimo v svojem siromaštvu!«

»Na čast in poštenje ti obetam, da bom skrbel za njeno srečo!«

»Sreča ji bo, če jo pustiš meni in usodi preproste žene.«

»Sreča ji je v moji sreči, a tvoja sreča ji bo v njeni sreči.«

Risto ni mogel več govoriti; po brazda-
stem, trdem licu so mu polzele tihe solze.

»Risto, ali pomniš, da bi bil jaz kdaj pre-
lomil besedo ali da ne bi bil izpolnil obljube?«

»Ne pomnim, gospodar.«

»Pomni torej, da sem ti obljubil vso skrb
za srečo Vukósave. In da se boš zmerom spo-
minjal te obljube, te že od jutri oprostim de-
setine in vseh dajatev. Prost si!«

Risto je vzkliknil od neznanske sreče.

Beg Ali je udaril z roko ob roko, na vra-
tih se je pokazal star sluga.

»Vukósava, hči Rista Živanovića, naj ta-
koj pride semkaj!«

Risto je dvignil roko, ali beg mu je s
trdim pogledom ubil besedo na ustih.

»Molči,« mu je ukazal, »in tu počakaj, da
se vrnem!«

Tako mu je gospodovalno dejal, ne da bi
ga bil pogledal, in je šel k ženi Zulejki.

Zulejka se je leno valjala na debelih pre-
progah v skoraj mračni sobi, razsvetljeni
samo z majhno oljenico, valjala se je, ozirala
se na vrata in nestrpno prisluškovala. Blizu
nje je stala komaj za pedânj visoka mizica, na
mizici je bilo posodje za pripravljanje kave,
zraven je slonel dolg, dragocen čibuk.

Ko je beg Ali naenkrat vstopil, je Zu-
lejka v pridušenem veselju tiho kriknila in
skočila na noge:

»O sokóle, prišel si, o, prišel si!«

»Ostani kakor si bila!« je pokimal in še sam počenil na njeno mehko ležišče.

»Da si le prišel —! Čakala sem te... Zmerom te čakam—.«

»Ne boš več sama. Vukósavi sem ukazal, da pride in ostane tu.«

»Vukósavi, hčeri Rista Živanovića?«

»Dà.«

Zulejka ga je nemo gledala. V očeh ji je gorelo vprašanje, ki se ga ji usta niso upala izgovoriti.

Beg Ali je bral vprašanje in je odgovoril:

»Poklical sem jo, ker lepo pôje, tako lepo pôje, da umiram, če je ne slišim.«

»Kako dolgo bo ostala tu?« ji je ušlo.

»Zmerom, zakaj mila je mojemu sreču.«

»A kaj sem ti storila jaz —?« je zaihtela uboga Zulejka.

»Ti si mi žena in si vsa v mojem sreču. Zakaj dvomiš? Vukósava mi ne more biti žena, ker je kristjanka; a kar mi bo, brez škode zate bo.«

»Gospodar si; ne bom več dvomila in izpraševala,« je tiho rekla, po obrazu se ji je razlila topla rdečica.

Beg Ali se je nagnil k njej in je počasi in polglasno govoril:

»Glej, mila je mojemu sreču, zaradi svojega zvonkega grla in zaradi svoje pastiriške

lepote je mila in draga mojemu sreču. Prosim te, ne sovraži je za to, uči jo stvari, ki jih sama znaš, in bodi ji sestra. Zaradi nje bom imei rad tvojo sladko ljubezen, s pametjo in z dobrim srcem me boš silila k svojim nogam. Zakaj Alah je eden kakor je Zulejka samo ena za bega Alija. A pričujočnost Vukósave mi povrne mir in spanec.«

Beg je malo razširil roke, zibaje se nagnil nekoliko naprej in se počasi dvignil s svojih čepečih nog kakor bi se motal iz zemlje.

»Vrnem se,« je dejal, ko se je obrnil proti vratom.

»Čakam te,« je skoraj tiho rekla Zulejka, rdečica se ji je utrnila na belem licu. Jedra ženska se je zleknila po debeli preprogi in se obrnila v steno. Ali kmalu je sedla na prekrižane noge, obrisala si velike oči in se nasmehnila. S smehljajem po vsem vročem licu je v koprnečem pričakovanju obstala z očmi na vratih.

»Čakam te, dragi, dobri, modri...!«

— Tisto noč je Vukósava prvič spala pod begovo streho. Zulejki in begovi materi se je prav hitro zelo prikupila. Pomagala je pri domačih delih in pazila in se bala, da se ji približa gospodar. Pa že v drugič se je pomladil mesec, odkar se je morala nastaniti v gradiču, ali bega Alija ni še videla. Kakor bi ga

ne bilo. Vprašati po njem se ni upala, ker jo je bilo sram in ker se je bala.

Zulejka jo je večkrat kar nenadoma poklicala in ji velela, naj pusti delo in naj zapoje, zapoje tisto in tisto pesem.

In ko je Vukósava tako pela, je Zulejka legla vznak, priprla oči in se blaženo, tiho smehljala.

»Res, lepo poješ,« jo je nazadnje pohvalila.

»Ne verjamem. Pesem je lepa samo na planini.«

»Ali se ti toži po planini, Vukósava?«

»Lepo je na planini; ali gospodar mi je ukazal in tu sem. Dobro je.«

»A kaj ti pravi gospodar?«

»Kje je gospodar? Odkar sem tu, ga nisem še videla. Ali je odpotoval?«

Vukósava jo je živo, pričakujoče gledala.

Zulejka je burno sedla, težko je dihala in drhtela:

»Ali je res, dobra Vukósava, da nisi videla gospodarja?«

»Res. Prosim te, povej mi, kje je. Ali je bolan? Morda je ranjen in ga skelijo junaške rane? Moje pesmi je rad poslušal. Naj grem k njemu, da mu zapojem...«

Zulejka se je jokala in si šepetala:

»O sokole dragi, dobri, modri...!«

— Ko pa se je begu Aliju zdelo, da je Vukósavino pričakovanje že zadosti nestrpno

in da se je že navadila gradiča, je naenkrat stopil prednjo. Svidenje z begom Alijem ji je vzelo pesem iz grla in z lica tisto nežno, čisto rdečico. Ampak počasi se ji je pesem vrnila, vsa Vukósova je zacvetela in zabohotila v zdravju in obilnosti.

Ali se je spominjala planin in svoje krasne prostosti sredi ovčic in jagnjičev? Zmerom. In vendar ni šla več iz gradiča. Le iz ozkih lin in zamreženih oken se je ozirala po belih pečinah, žarko se bleščečih v visokem solncu in trudno krvavečih v drhtečih večernih zarjaj; samo iz svoje sladke, mehke ječe je z motnimi očmi pozdravljajoče in ljubeče božala tiho rojstno vas, ki je iz svojega uboštva strahoma koprnela v prisojni breg... Ni šla iz gradiča. Sram jo je bilo pred vrstnicami in vrstniki, pred vso vasjo. Zato pa jo je mati obiskavala. Ali odkar je dobila zibel za malega begiča, je tudi mati izostala. Pa saj Vukósava ni več gledala iz ozkih lin in zamreženih oken po belih pečinah, ni z očmi iskala domače strehe v revni rojstni vasi: — vse žarko solnce belih pečin, vsa bleščeča lepota drhtečih večernih zarij, vsa sladkost domače sreče ji je bila v velikih, jasnih sinčkovih očeh in ji je vela iz njegovih presladkih glas-kov v neizmerno srečno in zadovoljno srce.

O, v belem, solnčnem gradiču je zagospodoval Vukósavin sinek. Samo dihnil je

bolj glasno, in že so se skrbeče sklanjale nad njim trepetajoča mlada mati, stara begica in tudi Zulejka, ki je postala prava sužnja mogočnega begiča, najbolj pa še sam presrečni beg Ali Bukovac, gospod in gospodar vse široke doline in vse visoke planine.

In kadar je srečnemu očetu srce hotelo razgnati od preblazenih čuvstev in od očetovskega veselja nad sinkom, ki mu je skušal jezdit na kolenu in ga je z majhnimi, okroglo zalitimi ročicami lovil za ponosne brke, je beg Ali pograbil handžar in puško in je skoraj zaplesal v solnčne planine, ker mu je bil gradič preozek in pretesan za preveliko srečo in neizmerno radost.

Pa se ni drevil na gosposki lov za plemenito divjačino; ni iskal plahih sledov za maščevalnimi, bojevitimi hajduki, da bi prišel nadnje z junaško četo, — o, ne! Splezal je po nazobčanih grebenih škrbastega gorskega slemena na najvišji vrh, tam gori široko sopen vase močni vonj planinskih trav in vroči soj visokega solnca pa gledal v dolino, kadečo se v potu svojega zdelanega obraza, obstal z očmi na gradiču, belem ko jagnje, in videl s srcem sina svojega, sokoliča bistrega, junaka bodrega, mogočnega in dobrega gospodarja te široke doline in vse te visoke planine...

E, sinko, sokole sivi, veliko ti zdravje, junaška ti duša, široka ti sreča...!

In beg Ali je počenil na izpodvite pete, položil puško čez kolena, sklonil glavo na kosmate prsi in radostno zaihtel v sladak jok...

Dà, Boga mi!

Sreči bega Alija Bukovca ni noben oblaček kalil svetlega solnca. Na belem gradiču je srebrno pela vesela pesem vdane Vukósave; njen cvetoči sinek se je že plazil okoli gradiča; stara begica se je pomlajala v sreči svojega sina; a lepa Zulejka je bila vesela moževe blaženosti, ki ji je iz nje rastla njegova močna, moška ljubezen.

Vse je bilo dobro in prav, nič ni manjkalo do popolne zadovoljnosti brezskrbnega Alija.

Niti takrat se ni vznemiril, ko je videl, da ga s svojo maščevalnostjo zalezuje Vaso Radović, bivši ženin Vukósave.

Samo enkrat se je nekoliko vznemiril, pa bolj zaradi svojih dragih kakor zaradi sebe.

Z mrakom šele se mu je zasanjama in razmehčana duša nekoč na visoki planini predramila iz omamnih pisanih sanj. Na zahodu se je razlivalo pokojno večerno žarenje, on pa je hitel, hitel v mehko naročje svoje mile sreče na belem gradiču. Sree mu je zdrhtelo iz pretesnih prsi in se jadrno neslo za svojim hrepenenjem,

Iz vseh visokih lin, iz vseh zamreženih oken so ga iskale in težko pričakovale same ljubeče oči...

Beg Ali se je kopal v radostnih domislekih in se tiho smehljajal.

E, zdravje vam vsem da Bog dá...!

Ko že ni bil več daleč od doma, je škrtnila pečina nad stezo. Postal je in zaklical:

»Kdo je?«

»Tukaj sem!« se je oglasil človek in je skočil na stezo pred bega.

»Kaj se skrivaš? Kdo si?«

»Ne skrivam se: čakal sem te! Vaso Radović sem iz Prevjesa.«

Tako je prav mirno odgovoril odklonjeni ženin Vukósavin, roke je miroljubno držal na hrbtu.

»S poti! Kaj hočeš?« je trdo rekel beg; zakaj mladeničeva predrznost ga je začela jeziti.

»Za Vukósavo —!« je Vaso siknil med zobmi in močno zamahnil z nožem, ki ga je skrival za hrbtom.

Beg se je hotel ogniti besnemu udarcu in se je naglo nagnil nazaj, pa mu je izpodletelo in je omahnil vznak.

Napadavec je planil in izginil med pečinami.

Ampak beg Ali je vstal in si odpel srajco. Na prsih je režala podolgovata rana, hudo krvaveča.

»Sreča, da sem omahnil...«, je pokimal ranjenec. »Tako je bolj urezal ko zabodel...«

Odrezal si je brž kos srajce, zamašil rano in hitro šel domov.

»Vaso ni strahopetec, ne... S tem morda še nisva opravila...«, je premišljal beg in se nasmehnil, ko se je domislil, kako malodušen in boječ je bil Vaso takrat ob Vukósavi na planini.

Ampak rana je skelela, pekla. V Alijevem srcu je začela rasti jeza, pa bolj zaradi lehkomiselnosti, ki je bila prav za prav kriva njegove rane; na Vasa je mislil z vsem občudovanjem. Zakaj kje je še tak, ki bi si upal skoraj pred vrati turškega gradiča napasti mogočnega bega Alija samega?

Selim, čuvaj na glavnih vratih gradiča, je kljub veliki lenobnosti naglo priskočil, ko je zagledal bledega bega in kri, polzečo po roki, ki je zatiskavala grdo rano.

»Molči, nič ni —!« je tiho rekel beg Ali in naglo šel k materi.

Od tistega časa sta Zulejka in Vukósava strahoma trepetali, kadar je beg Ali šel iz gradiča.

Stara begica pa je bila mirna.

»Kje je tisti, ki bi zmožel mojega junaka —? Ni ga!« je zasmehljivo mahnila z roko, ko sta mladi ženi skrbeče tiščali z zardelimi očmi iz oken in lin in čakali ljubljenega moža.

Pa gospod in gospodar vse široke doline in vse visoke planine ni več dosti mislil na Vasa Radovića, čeprav mu je drzni mladenič kmalu po tistem napadu pripeljal v temni noči četico hajdukov in srdito naskočil trdni gradič; ni mislil, saj je s svojimi čuječimi hlapci zlahka odbil vihravi naskok. —

Ne, to ga ni vznemirjalo.

Ali ko je slišal, da hočejo neke tuje vojske vzeti deželo in udušiti pravice in svoboščine mogočnih begov in silnih ag ter pregnati sultana samega in islam blagoverni, tedaj je zadrhtel.

Potujoči goslarji in pevci starih narodnih pesmi so se oglašali pri znanem begu Aliju; z njimi so hodile hude novice.

»Kdo ti je povedal, da pride tuja vojska?« se je razburjal beg Ali.

»Kamorkoli pridem, povsod to govorijo,« je trdil goslar.

In beg Ali je šel in je z velikimi skrbmi slonel v visoki lini svojega silnega gradiča, prežečega s kamenitega gorskega slemena v široko, ravno dolino, slonel in se grizel v sree.

»E, sinko, sokole sivi, veliko ti zdravje, junaška ti duša! Kaj bo, če goslarji in peveci ne lažejo?«

Grizel se je mogočni beg Ali in žalostno in jezno gledal po strmi planini in po globoki dolini.

Po stezi v dolini je nekoč naglo jahal jezdec; pod hribom se je obrnil navkreber proti gradiču.

»Kdo bi to bil?« je premišljal beg Ali, ki že dolgo ni imel gosta.

Jezdec je prišel že pod gradič, ustavil na dvorišču spenjenega konja, razjahal in vrgel uzdo hlapcu, ki je bil pristopil.

»Kje je beg Ali?« je vprašal, kakor bi se mu mudilo, in se oziral.

Beg Ali pa je že sam prišel na dvorišče.

Zaprašeni tujec se je globoko priklonil enkrat, se je priklonil dvakrat in trikrat, počasi in dostojanstveno se dotikaje s plosko roko znojnega čela.

»Da si mi živ in zdrav, junak!« je počasi odzdravil beg Ali. »Odkod si, kdo te pošilja in kam?«

»Beg Ibrahim Pašić iz Gabele me pošilja do tebe, mogočni beg, in do drugih.«

»Iz Gabele? Moj tast? — Dobro došel, dragi! No, pojdi z menoj!« je povabil upehanega gosta.

Daljni sèl je potrdil vesti goslarjev in pevcev. Avstrija hoče poslati svojo vojsko, zasesti deželo in tu gospodariti. Povedal mu je tudi, da nabira beg Ibrahim Pašić vstaše zoper tujo vojsko. Svoje poročilo je sklenil:

»Tako mi je ukazal beg Ibrahim Pašić: Beg Ali Bukovac naj takoj spravi mojo hčer Zulejko, svojo sivo mater in dragocenosti v Mostar; potlej naj ščuje kmete in mi oborožene privede, ko dobi mojo zapoved!«

Beg Ali Bukovac je stegnil roke predse kakor bi se hotel česa ubraniti, lice mu je nekoliko prebledelo in glava mu je padla na prsi.

Sèl je molčal in se zagledal v krivo sabljo damaščanko, ki je na steni visela med noži in puškami in se blede svetlikala v srebrnem okovu in bunčikastih zakovicah.

Beg Ali je dvignil glavo in obraz mu je rdel, ko si je v urni kretnji pogladil brke, in je odločno rekel:

»Alah je velik!«

Sèl je snel svoje željne oči z dragocenega orožja, obrnil se proti vzhodni strani, sklonil glavo in se z roko pobožno doteknil čela, mrmraje kratko suro in korana.

Gospodar je vstal in se ustopil k lini, gledajoči po dolini in zanikarnih vaseh.

Kod, po kaj so mu hitele vroče, zbegane misli?

Ko se je odmeknil od line, slà ni bilo več v sobi.

»Dà: udari, bij, davi drzne tujce...! Ne damo se!« je mrmral beg in se oziral po orožju na steni. Ves obraz mu je žarel v čudnem ognju, iz oči so mu sikali strašni bliski.

V dveh, treh dneh se je pred gradičem utaborila močna četa vstašev, oborožena in opremljena z vsemi vojnimi potrebščinami.

Beg Ali je hodil med bodrimi junaki, pregledaval jim orožje in opremo, hvalil in grajal.

Med njimi je zagledal tudi Vasa Radovića in je osupnil:

»Kaj hočeš — ti?« je kriknil nanj.

Okoli Vasa Radovića so se stisnili brkati, začrneli, strašno oboroženi možje. Najsilnejši med njimi je preteče rekel:

»Mi vsi smo z njim, svetli beg!«

»Pa dobro došli, junaki!« je po kratkem premisleku rekel beg. »Tako je imam naročilo za vas: Nekaj svojih stvari in ženske moram poslati v Mostar, — vi jim bote varnostno spremstvo.«

»Ne zapoveduj nam tega, mogočni beg!« se je mirno oglasil Vaso. »Ne ponižuj nas, da bi bežali z ženskami! Za njih spremstvo odberi betežne starce in neizkušene mladiče!«

»Dobro si govoril, junak!« se je razveselil in oddehnil beg. »Ostanite!«

»Ko pridemo do bega Pašića, se že še pogovorimo!« jim je v mislih zapretil.

— Drugi dan so se v prvih jutranjih urah gnetli na dvorišču žilavi mezgi in mali konji. Na nemirne živali so tovorili večje in manje zavojce.

Ko je bilo vse gotovo, so prišle stara begica, Zulejka in Vukósava s sinkom in so sedle na pripravljene mezge.

Preden se je četica uredila za odhod, je počasi prikoračil beg Ali, lep ko junak, prazničen in sijajen ko sam velemožni paša vse zelene Bosne zlate ali kršne Hercegovine junške. Kratek, komaj do sredi hrbita segajoči suknjič iz težkega črnega bagra mu je bil na gosto in prekrasno izvezen z debelimi zlatimi nitkami; v štirih navpičnih vrstah so mu bingljali ohlapno našiti veliki srebrni gumbi; okoli pasu mu je bahatil z drobnimi srebrnimi in zlatimi bunčicami obloženi usnjati pas, nabodičen z noži in samokresi; do kolen so mu segale široke, v prostorne gube nabrane hlače iz težke črne svile; na krepkih mečih so mu pokale bele volnene nogavice; pokrit je bil z rdečim fesom, ki se ga je na debelo ovijal dolg zelen turban; a ob boku se mu je v jutranjem solneu bliščeče lesketala bridka sablja, kriva damaščanka.

Krasen je bil beg Ali Bukovac.

Vsa četica je onemela, ko se je prikazal, vse oči so ga božale. Vukósavin sinek je vzklikal in iztezal ročice po lepem očetu.

Beg Ali je trdo ukazoval in naročal četici in se počasi bližal ženskam. Trenutno ginjenost je naglo premagal, stopil k materi in ji poljubil velo roko, pobožal Zulejkinega mezga po dolgem vratu in burno segel po sinku na Vukósavinih kolenih; zagledal se je v oči svojega lepega otroka, stisnil ga ljubeče nase in ga urno potisnil v naročje ihteče Vukósave. Potlej je vsem skupaj zamolklo rekel:

»Idite...! Alah je velik!«

Četa se je zgenila, vodiči so kriknili, živali so zapeketale po kamenitem tlaku, a beg Ali se je počasi obrnil in mirno odšel v svojo sobo. Stisnil se je v ozko lino in je z zamegenimi očmi gledal za četico, ki je počasi tonila v dolini. Srce mu je šlo z njo in je ostalo pri njej. Truden in top in kakor postaran je prišel k junakom pod gradičem, da odredi skorajšnji odhod.

»Ponoči je izginil Vaso z vsemi svojimi pristaši,« mu je javil čuvaj Sèlim.

»Vaso — izginil?« se je ustrašil beg Ali.
»Zakaj mi nisi takoj javil?«

Sèlim se je doteknil čela in se priklonil:

»Nisem te hotel motiti, ko si odpravljaj svojce, in mislil sem, da je prav, če je odšel.«

Beg Ali pa ni mislil tako in je takoj poslal za svojci močno četo, da ojači njih spremstvo.

Pa ni bilo več treba. Zakaj prisopihal je človek iz spremstva in naznanil osupnjenemu taboru, da jih je iz zasede napadel Vaso, otel Vukósavo z otrokom, stari begici in Zulejki pa ukazal, naj nadaljujeta pot. —

Beg Ali Bukovac je pobesnel. Ves bled je drhtavo ukazal Sèlimu, naj gre in zažge rojstno vas Vasova in pokolje vse njegovo sorodstvo.

V nekaj urah je zvesti Selim s četico divjih vstašev izvršil hudi ukaz; iz lastnega nagiba je požgal še sosednjo vas, češ da se skrivajo tam še neki sorodniki hajduka Vasa Radovića.

Potlej je beg Ali zajezdil iskrega žrebca, nemirno prhajočega in hrzajočega, z rezkim poveljem vzdignil zbrane vstaše in jih odvedel k begu Ibrahimu Pašiću.

Še tisti večer pa so hajduki napadli begov gradič, bel kakor jagnje in prežeč kakor bistrooki sokol z visokega gorskega slemena v otožno, od pogorišč se kadečo dolino; izropali so ga do golega in nazadnje zažgali.

Bega Alija Bukovaca ni nihče nikoli več videl v tistih krajih.

Ko se je dežela umirila, je po razvalinah razrušenega gradiča vodila lepega dečka Vu-

kósava, vdova med vojno ubitega hajduka Vasa Radovića, in se bridko jokala.

Za kom se je jokala: za begom Alijem ali za hajdukom Vasom?

Oh, da: junaka, velika, lepa junaka sta bila oba...!

IV.

Posvet.

»Kako čudovita, kako zanimiva je ta povest!« je šepetala Ana in se oddihavala.

»Vukósava sama mi jo je večkrat pripovedovala.«

»Vukósava —? Tista uboga Vukósava —?«

»Dà, pa tudi njen oče Risto Živanović mi je marsikaj povedal.«

»Torej je povest celo prav resnična, ne samo ljudska pravljica?«

»Zelo resnična —!« je vzdihnil Gjuro Savić in se zagledal predse. Čez nekaj časa se je ozrl v Ano in je počasi dostavil: »Vukósava je bila moja — mati!«

»Jezus, Marija in sveti Jožef —!« je skoraj zavpila začudena Nemka. »Tvoja mati, — tvoja mati? Torej si ti sin bega Alija, ti sam beg, plemič?«

»Nisem beg, preveč sem Srb!«

»Po krvi si beg ali grof!«

»To pač. Ali v krvi imam tudi vsa plemenska svojstva svojega poturčenega očeta in svoje dobre matere: duha opornosti in nemirnega junakovanja ter ljubezen do svobode in prirode, do ubogih in teptanih!«

»O, razumem —!« se je zadihavala; oči ji ga kar niso mogle izpustiti, zakaj še dosti zanimiveji se ji je zdel zagonetni prijatelj.

»Dà, v vseh teh kadrovcih je dosti take uporniške krvi. **Mi** sužnji nočemo biti, mi se maščevati moramo za vsako krivico. Kdor se za krivico ne maščuje, se ne izveliča, — taka je naša vera!«

»O, zdaj razumem marsikaj —!« je ponavljala.

»In vsa ta vojna je velika krivica za nas. Na svoji lastni zemlji se moramo skrivati po hostah kakor zveri, ker nočemo umirati za tiste, ki so nam krivico delali, odkar jih poznamo! Ali mi se že maščujemo in še čakamo svojega časa!«

»A kje ti je mati, Gjuro?« ga je naenkrat vprašala, ker je videla, da se je začel razburjati.

»Umrla; umrla je v veliki revščini, ko sem bil še nedorasel mladenič. Če bi bilo drugače, ne bila umrla tako mlada. — In, vidiš, če ne bi bilo na svetu toliko grdobij in krivice, bi te lahko prijel za roko in bi te pe-

ljal pred svojo mater... Tako pa se moram skrivati s teboj v hostah kakor kakšen razbojnik!«

Za trenutek je pokrnil obraz z obema rokama in se sklonil predse. Ali hitro je z odločno kretnjo tako rekoč kar izbrisal z obraza in iz spomina vso otožnost in je dejal:

»Z materino smrtjo sem izgubil lepo srce in edino zares veliko ljubezen. Sam, ubog in neveden sem begal v trdi tujini. Veliko hudega, neizmerno bridkosti in ponižanja sem moral prestajati. Ali ti si mi z zvrhano mero dala, česar sem tako iskal skoraj po vsem svetu... Ti, Ana, glej, si mi prva velika, največja ljubezen! Zdaj vem, da je bila ljubezen do Ele samo grda zmota... Ti me imaš rada zaradi mene samega, kakršen sem... Ana —!«

Rdeča, razburjena, vsa solzna ga je objela:

»Ne! Vukósava mi reci! Saj si beg Bukovac! Ali sem ti jaz Vukósava?«

»Saj veš, da. — Ali bi mi bila kdaj tudi Zulejka?«

»Vse, kar hočeš! Kaj sem jaz sama? Vsa sem samo v tebi. Pri tebi sem tudi, kadar nisi pri meni.«

Gjuro je molče vzel njeno roko, jo mehko pobožal in pritisnil na usta in na lice. —

Če je človek že preveč trpel, se niti ne more več prav veseliti in duša mu je topa.

Kri se mu obtaka bolj mrzličavo kakor zdravo in vroče. Spomin sreče ga samo razburja. Vsak živec pa mu drgeče v onemoglem koprnenju po miru in zdravju in ljubezni.

Gjura je vdana Anina ljubezen zelo genila, — vse sladko občutje tako lepe, tako velike ljubezni ga pa le ni moglo pregreti. Čas, kraj, razmere, vse je bilo tako, da si srce še biti ni upalo glasno in veselo.

In vendar je navdušeno čutil, da so se mu sanje spremenile v resnico, sanje, ki so mu že izza mladosti hodile pred vročim hrepenejem: rado ga ima preblago in prečuvstveno, prekrasno in prevdano dekle; rado ga ima zaradi njega samega, takega, kakršen je... Ali ni to neskončna sreča?

Ano je res močno rad imel, ali ljubezni, kakršno je zaslužila, ni bil še zmožen. Skorja trpkosti, črnogledosti, nekakega srditega obupa mu še ni popolnoma počila, da bi se izluščil. Zakaj pregloboko v srcu mu je bila še nerešena naloga zelenega kadra.

Med sladke besede ljubezni se mu je vpletala obupna povest uporniške krvi, v nežnem šepetu ga je plašil strah neprestane čuječnosti in pripravljnosti. Zakaj tudi v temo zelenih host se je zaslišal mogočen glas, ki je oznanjal veliko dobo. —

Neko popoldne je major zbral v svojem prostranem šotoru, ki mu je bil stanovanje in

pisarna, na občasni posvèt vse znameniteje četnike.

Stali so v polkrogu pred majorjevo mizo in molčé in spoštljivo gledali svojega resnega poveljnika, ki je zamišljen urejal neke papirje in jih z modrim svinčnikom zarisaval in podčntaval.

Potlej je vstal in pozdravil:

»Dober dan, sokoli! — Vsi?«

Četniki so se vojaško vzravnali in ga tako molčé pozdravili.

Gjuro je stopil za korak iz vrste in je javil:

»Gospod major, vsi smo tu!«

Poveljnik je pokimal, malo pomislil in začel:

»Mesa nam bo zmanjkalo. Mesne konzerve, ki ste jih zadnjič zaplenili, moramo pridržati za potovanja. V taboru imamo samo še osemdeset ovac in pet juncev; krav, ki nam dajejo mleko, ne štejem. Na bero bo treba iti. Kaj se vam zdi?«

»Bosenske vasi so na vrsti,« je dejal Gjuro.

»Dobro. Kdo vodi?«

»Tiste kraje dobro pozna naš Pavo.«

»Pavo naj torej vzame potrebno število mož in naj čimprej privede ovac in govedi. — Vinski mehovi bodo kmalu tudi vsi prazni,« je dostavil.

»Vina bo dala okolica Kistanj, Padjen in Mokrega polja. Stevo pozna tisto stran.«

»Stevo torej pojde in naroči kmetom, naj ga pritovorijo do Srnetic. V hosti čaka njegova četa in prevzame tovor.«

»Dobro, gospod major!«

»V pogorju Lom se skrivajo neki vojaški ubežniki; kradejo pa ljudstvo nadlegujejo. To moramo preprečiti, ker kot kadrovci počenjajo vsa nasilja. — Kdo bi šel do njih in jim ukazal, naj pridejo takoj k nam?«

»Jaz, gospod major!« je rekel Gjuro.

»Prav. Če se bodo malopridneži upirali, jim zažugaj, da jih že poiščejo naše čete in napravijo red tudi v tistem pogorju, kakor so ga napravile še povsod.«

»Dobro, gospod major!«

»Kakšni pa so tovariši, ki ste jih zadnjič privedli? Kako se vam zdijo?«

»Dobri in ubogljivi; tudi tisti, ki niso prisegli.«

»Italijanu ne zaupam,« je rekel neki četnik. »Pred nekaj dnevi se je čudno zanimal za pota, ki vodijo v Primorje.«

»Pazite nanj!«

Major je obrnil papir na mizi, malo pomislil in nadaljeval:

»Po vohunih sem dobil poročilo, da se je »Jugoslovanski odbor« v Genovi začel zanimati za naše zelene kadre na Fruški gori, tu

v bosenskih hostah, po Velebitu, Dinarskih planinah, v Krivošiji, Črni gori in povsod drugod. »Jugoslovanski odbor« nas smatra za pravo narodno vojsko, ki jo morda že v bližnji bodočnosti čakajo prevažne naloge. Zato avstrijske vojskovodje že močno močno skrbi naša sila, ki se »veleizdajniško« zbira za njihovim hrbtom.«

Četniki so se resno spogledali in so si pokimali.

»Zelo zanimiva in za nas kar se dá razveseljiva pa je novost, da tuji svet že na ves glas govori o prenehanju avstrijsko-ogrške države in o ustanovitvi — Jugoslavije!«

»Živela Jugoslavija!« so zagrmeli možje.

»Samo enotne, složne misli o tem naši ljudje v tujini še nimajo.

»Že zdaj se prepirajo! Kaj še bo?« je zamrmral neki četnik.

»Srbija hoče združiti vse Srbe, Hrvate in Slovence v centralistično urejeno državo, ki bi se imenovala Velika Srbija. V tej državi bi imela današnja Srbija brezpogojno vodstvo ali hegemonijo v političnih, vojaških in tudi v prosvetnih ali kulturnih zadevah. Te misli je tudi srbski odbor v Parizu in v Londonu.

»Drugi spet mislijo, da bi se dala avstrijsko-ogrška država preurediti v veliko zvezno ali federativno državo, v kateri bi bili doseda-

nji njeni Jugoslovani s prisvojenjo Srbijo in Črno goro svoj lastni samoupravni ali avtonomni del države. To misel priporočajo posebno angleški demokratični listi, na primer: »The Nation« in »New Statesman«; prav tako mislijo nekateri ugledni svetovni politiki, na primer: Munin («Österreich nach dem Kriege»), Renner («Österreichs Erneuerung») in še drugi.

»Čisto drugih misli pa so mlaji, modernejši naši ljudje vseh treh narodov, ki so pobegnili v tujino, posebno v Švico, in ki niso sami visokošolsko izšolani možje, ampak so osebe vseh stanov, vseh poklicev; ti iščejo stikov z novo rusko demokracijo, ki jo označja in zastopa ruski minister za vnanje zadeve Miljukov, in se družijo v društvu »Vila« v Ženevi. V svojem navdušenem rodoljubju hočejo, da se Jugoslavija osnuje po vzorec švicarske države kot neodvisna zvezna ali federativna država, v kateri bi bilo izključeno vsako prvenstvo Srbije ali kateregakoli drugega jugoslovanskega naroda. — Jugoslavija naj obsega čisto samoupravne zvezne dežele: vso Srbijo, Hrvatsko z Dalmacijo, vso Slovenijo, Črno goro, Bosno s Hercegovino in Vojvodino.

»Ta, tretja misel je bila od nekdanj tudi v naših srcih. Saj že toliko stoletij hrepenimo po neodvisnosti, po samostojnosti!«

»To so prazni prepiri gosposkih ljudi, ki so se umeknili grozotam vojne in trpljenju doma!« je zavpil brkat mož. »S Srbi smo si bratje, lahko se bomo razumeli! Samo svobode nam dajte že enkrat. Vse drugo je nepotrebno pretepanje!«

»Živela Jugoslavija!« so gromko zavpili resni možje, oči so se jim svetile, po licu so jim šle solze radostnice.

»Res, živela Jugoslavija, zakaj ni več da-leč. Dne 30. majnika letos so slovenski, hrvatski in češki poslanci v državnem zboru na Dunaju javno izjavili, da zahtevajo za Jugoslovane in za Čehe lastno državo. Ta njih izjava se imenuje majniška deklaracija in je v teku sedanje velike vojne za nas najznamenitejši, najbolj junaški dogodek. Pred to odločno, veličastno izjavo so zatrepotali Nemci in Ogri, je z občudovanjem zastrmela vsa Evropa!

»O, živela Jugoslavija!« je nazadnje vzkliknil tudi major.

»Živio! Živio! Živio!« so grmeli posvetovavci.

Major je spet obrnil papir na mizi in je rekel:

»Dalje vam naznanjam, da sem dobil nekaj letakov, ki so jih italijanski zračni letalci zmetali na avstrijsko stran. Ne kaže, da bi jim vse verjeli. Italijanu ni vere; ne verujem mu

tudi ne, če mi trdi, da je en sam Bog. Ali nekaj resnice je tudi v italijanskih letakih. Skličite tabor, da mu Zidanić prebere in razloži vse te novice!«

Ko so se četniki začeli razhajati, je major velel Gjuru:

»Ostani!«

Po kratkem molku mu je častnik pogledal v lice in se smehljajal:

»Kaj pa Ana? Varuješ jo in paziš nanjo, da je človek še pogledati ne sme.«

Gjuro mu je resno gledal v oči in molčal:

»Podčastnik,« je nadaljeval major, »mi je poročal, da je zelo pridna in porabna.«

»Je.«

»Zato bi mi bilo prav, če bi se malo manj ukvarjal z njo.«

Gjuro ni odgovoril; obraz mu je zaplamtel.

»Zaradi tebe sem dejal, kar sem dejal. Saj veš, da te imam rad. Ali še dosti rajši imam našo nalogo. Tej nalogi morda ti ne bi bil kos, če bi se izgubljal v lehkomiselnosti.«

Gjuro je molčal in umikal oči.

»Potrebujem pa spretno osebo, ki bi mi prepotovala nekaj krajev in pozvedela, koliko čet je v dotičnih krajih in kakšne vrste čete so. Kdo bi bil sposoben?«

Dolgo časa sta ugibala in izbirala, nazadnje pa je vzkliknil Gjuro:

»Ana, — Ana naj gre!«

»Ali si se je že naveličal?« je naglo vprašal, v očeh mu je zagorel čuden plamen.

»Mislite, da bi nas izdala in da se ne bi več vrnila?«

»No, seveda!« je tiho rekel in umeknil sevajoče oči.

»Ne, gospod major, Ana nam je čisto vdana. Izdajstva ji ni v srcu. S svojo glavo bi jamčil!« se je vnemal.

In ko mu je povedal, da jo je že popolnoma pridobil za misel zelenega kadra, se je major nasmehnil:

»Pot bo nevarna in zelo važna. Kdo izmed nas bi tvegjal življenje. Ampak kamor se hudič sam ne upa iti, pošlje — žensko. Ženskeres ne kaže zametavati, če hočemo doseči svoj namen. Česar se ženske oprimejo, ne izpustijo, ker so trmaste; zvičajne so in ob nevarnosti dosti bistrumneje kakor moški. — Računski podčastnik in Zidarić naj ji torej napravita vse potrebne potne listine!«

Potlej sta moža še dolgo govorila o kazni božji, ki žuga brezvestni in zločinski Avstriji, ter o osvobojenju vseh Jugoslovanov in o končnem zadoščenju za vse hudo in slabo, kar so morali prestajati toliko stoletij.

Gjuro je kar drhtel od sreče in zadovoljnosti,

»Samo to bi še rad doživel, pa bom naj-srečnejši človek na svetu!«

Spomnil se je, kako neznanski gnev, kako strašen obup sta ga grizla in mu trgala srce, ko so ga gonili po raznih bojiščih in mu veleni ubijati in uničevati.

Sredi najhujih bitk je snoval in plel obupne načrte, kako bi se rešil svojih okrutnih poveljnikov.

Skozi možgane mu je v tem trenutku šinila strašna slika iz tiste grozovite dobe in ga je zbolela v mehkem srcu.

Bilo je tam gori v mokri in blatni Galiciji. Prideljen je bil kot stražnik oddelku vozov, ki so za četami vozili živež in razne potrebščine. Po razmočenih in razvoženih potih nepreglednih galiških poljan, zavitih v pršeči dež in mokre megle, so se težki vozovi do pěst vdirali v razčevkano črno zemljo in seveda niso mogli dohajati naglo napredujočih čet. Dostikrat se je tudi zgodilo, da so oddelke vozov nenadoma napadli strašni kazaki na svojih gibčnih in pametnih konjičih. Po napadu, ki je bil zmerom le bolj kazaška nagajivost kakor pa resen spopad, je zaradi ubitih ali ranjenih vpreženih konj zamuda postajala še večja. Tako so bile čete po več dni brez živeža in v neprestanih bojih. Njih trpljenje je bilo peklenško, nepopisno . . .

Vozove, pri katerih je bil on, je došla četa upehanih, premočenih in sestradanih vojakov. Izpod ponjave na vozu so jih naenkrat vabeče gledali hlebci vojaškega kruha.

Neki vojak, še čisto mlad dečko, se ni mogel premagati, ko so mu oči željno obstale na rjavo zapečenem krajčku ljubega kruhka, omamno vonjajočega in gledajočega skozi razporek nezadostno pripete ponjave; v silni lakoti se ni mogel premagati, ampak je urno in hlastno segel po hlebcu; njegov tovariš, močan, plečat, že prileten mož, ne bodi len, tudi.

Mladenič je lakotno zasadil zdrave zobe v slastni kruh, mož pa je preudarno težkal svoj plen kakor bi hotel izračunati, kako dolgo se bo z njim sladkal.

V tem trenutku se je obrnil stotnik in ravno videl, kako je mladi vojak vdrugeč ugriznil.

»Kaj je to?!« je zakričal častnik in skočil pred prestrašenega vojaka.

»Lačen sem, gospod...«

Mladenič ni utegnil končati svoje opravičbe. Zakaj stotnik je že z vajeno roko kakor bi trenil segel po samokresu in ga dvakrat zaporedoma sprožil v lačnega reveža, ki je brez glasu omahnil v blato, še enkrat obrnil oči in obstal z njimi v grozi in strahu...

»Tudi vi ste kradli!« je zarjul podivjani poveljnik nad plečatim možem, ki ni bil še utegnul skriti usodnega kruha. »Na kolena, prašič!«

»Gospod stotnik — odpustite — pet otrok...!«

»Na kolena!« se je zadrl in nameril vanj.

»Gospod stotnik — odpustite — pet otrok...«, je ihtel drhteči mož in je s povzdignjenimi rokami pokleknil sredi blata ob iztegnjenem mrliču.

In v tistem trenutku ga je podrl strel!

»Jezus —!« je zajechal mož in brcaje omahnil po blatu...

— Gjura je zdaj kar zazeblo ob tem spominu.

»Kako je bilo mogoče, da smo take strašne zločine mogli mirno gledati; kako je bilo mogoče, da ni nihče kar že na mestu ubil tiste častniške zveri in je nas malo kesneje morala menda maščevati šele ruska svinčenka? Kje je bila tačas in o j a uporniška kri?«

Z rokami si je pokrila oči, ali iz mavničastih kolobarjev, plešočih in treptečih mu pred zaprtimi očmi, ga je v grozi in strahu gledal mladostni obraz tistega lačnega mladeniča, ga je vprašujoče držal bolesten pogled plečatega moža... Zad za obema so se dvigala objokana lica petih sirot... Od sramu in togote bi se bil najrajši razjokal.

»Kako pasja je bila tačas naša duša!« se je obtoževal Gjuro. »V tisti četi so bili sami naši ljudje, sami Slovenci iz ljubljanskega domobranskega polka štev. 27, a vozovna straža je obstajala iz samih Bosancev, pa nihče izmed nas ni imel toliko človeka v sebi, da bi bil zamahnil po tisti zveri? — Kako je bilo to mogoče?«

Ravno tako pasjo poslušnost in hlapčevsko vdanost naših ljudi do nadutih tujcev je videl potlej tudi ob Soči. S kakim navdušenjem so se dajali kar v množicah ubijati Bosanci ter Hrvatje in Vojvodinci, ki so jim poveljevali madžarski in nemški častniki!

Morda bi se bili začeli vdajati in uhajati na drugo stran; ali če si hotel priti v italijansko ujetništvo, si moral prej pobiti Italijane pred seboj, ker so se ti domišljavi strahopetci tako bali naših ljudi, da so iz samega blaznega strahu začeli rjuti po svoji in Božji materi in streljati iz pušk in topov, kjer se je pokazal kakšen naš človek. —

»Ampak kje nam je bila pamet —?!«

— Ko je slednjič tudi Gjuro stopil iz majorjevega šotorja, je bilo že zrelo popoldne. Zamišljen in še ves v otožnih spominih je počasi šel na zbirališče.

Iz zelenja so rastle večje, manje četice kadrovcov, poklicanih naravnost z dela ali

vežbališča, in so molče hitele na svoj določeni prostor. Mnoge so že bile tamkaj.

»Kaj neki bi bilo?« so se možje čudili nenavadnemu zboru.

»Bo že kaj. Morda selitev taborišča?«

»Saj nismo dolgo tukaj. Nihče še ne ve za nas.«

»E, brez nič ne bo. Kaj ko bi bilo spet treba pometati kakšne planine? V teh časih se kmalu kje zbero lopovi in pravijo, da so vojni ubežniki, zeleni kadrovci.«

»Ali pa bomo šli spet nad kakšen vojaški vlak?«

»Komaj. Prenevarno bi bilo za zdaj. Saj veš, kakšno razburjenje je zadnjič nastalo pri vojaškem poveljstvu v Sarajevu in Mostaru in kako so nas iskali.«

»Samo na videz. Vojaške oblasti so po zaledju skoraj brez čet, a kar jih imajo, so stari, betežni ali že čisto bolni možje, navadno pa tudi precej sestradani, nezadovoljni, naveličani in prav nezanesljivi ljudje. Kaj bi s takimi?«

»Res, najbrž se oblasti nas bolj bojijo ko mi njih. Vendar zakaj bi preivali kri, ko ni treba?«

»Majorju prepustimo skrb, zakaj smo se zbrali ob tako nenavadnem času,« je zamahnil z roko postarn, resen mož.

»Dâ, on že ve.«

»Ali ste opazili, da je postal v zadnjem času zelo zamišljen, zelo resen in malobeseden? Kaj neki mu je?«

»Host ni vaje in samote, to je.«

»Hudi so morali biti vzroki, ki so ga pehnili iz odlične in gosposke družbe v to divjo, bedno goščavo in puščavo.«

»Najprej, tako pravijo, so ga vojaške oblasti žalile in sumničile, ker je Jugoslovan. Potlej so ga poslale na bojišče. Za to je tudi nezanesljiv Jugoslovan dober.«

»To ga je moralo strašno žaliti in jeziti!«

»Nazadnje se mu je pa doma še žena spečala z nekim vojnim bogatinom.«

»Vojni bogatin — to je najbolj preklet izvržek vojne! Zato, da obogati nekaj lopovov in se v sreči objestno valja kakor prasec v mlaki, moraš življenje dati za občno blaginjo, za — domovino! Zato, da se lakomno pase nekaj lenuhov, morajo stradati otroci in mora trpeti vse zaledje.«

»Ali bolji del so si pa vendar izbrali ti lopovi. Narod trpi in umira, oni pa si nabirajo bogastva in kujejo verige, da te zvežejo in priklenejo, če se vrneš iz vojne.«

»O, kaj misliš, da bo z njimi kar tako, kadar se vrnejo vsi tisti, ki so morali trpeti križane muke?«

»E, vsi bodo vse pozabili; žrtve vojne bodo tudi po vojni bedne žrtve razuzdanih

razmer. Njih sestradanih, bolnih in golih svojev čaka po vojni še mnogo huje trpljenje.«

»To ni mogoče, to ne sme biti!«

»Preprečiti bi se dalo samo s prevratom, temeljitim prevratom. Vso oblast bi morale dobiti v roke vojne žrtve! Kmet in delavec, brez katerih bi mogočniki, ti zavezniki lakomnih požeruhov in krivičnikov ne zmogli niti najmanje vojne, morata skleniti modro zavezo za večne čase... Drugače ne bo pravice, ne bo nikoli miru na svetu.«

»Tako pravi tudi Zidarić.«

»O, Zidarić pametno govori in dosti vé.«

»Major ga ima zelo rad.«

»Dà, večkrat ga kliče k sebi.«

»Drugače pa naš major ždi zmerom sam in venomer nekaj premišlja ali pa ogleduje razne hrošče in si jih ureja v čudno zbirko.«

»O, mož je naše krvi: načrte snuje za maščevanje! Maščevati se hoče za žalitev in uničenje družinske sreče in za krivice, ki so mu jih prizadejale vojaške oblasti!«

»I, zato torej se mu je predramila samo-svoja kri, zato nas je zvabil semkaj!«

»In zato da služimo zares pravi svoji domovini!«

»Ki jo moramo šele osvoboditi.«

»Mi sami je ne bomo osvobodili, ali pomagamo ji do svobode, če ne služimo — tujcem in lakomnim bogatinom.«

»Vidiš, prav tako govori major, kadar pride med nas.«

»Major je zelo naš človek.«

»Prav smili se mi. Koliko bridkosti je moral že prebiti!«

»Zato je tako nezaupen in zagrenel človek.«

»O, pa je še moškosti v njem!«

»Ampak v zagrenelosti in samotnosti se mu bo osula. Škoda moža; dober človek je!«

»Pa res: človek se vsega odvadi; še življenja in ljubezni.«

»Vidiš, to je res! Preden sem prišel semkaj, sem bil na dopustu in sem videl, da sem kot mož močno oslabel. Ne bi si bil mislil, da se človek tako odvadi. Prav sitno mi je bilo. Z ženo sva si bila skoraj tuja. In kar nekako sram naju je bilo.«

»O jej, tudi jaz že dolgo oprezujem po tej gošči. Kakšni bodo računi, ki jih bom dajal ženi? No, na srečo je precej pohlevna.«

»In z malim zadovoljna,« ga je vščenil tovariš in se mu malo umeknil.

»I, kaj pa hoče? Vsega hudega in velikega pomanjkanja časi so zdaj!«

»Samo naš Gjuro, blagor si ga mu, ima srečo!«

»Joj, za Švabico bi se jaz dal pol ure vkup samemu hudiču lasati!«

»Jaz bi se dal štirinajst dni za lase obesiti, če bi jo mogel samo enkrat pobožati!«

»Ne samo ti: — vsakdo izmed nas bi bil neizmerno srečen!« je vzdihnil mladenič, ki je do zdaj samo molčal.

»Da bi bilo vsaj enkrat prijetno in lepo, pa če bi bilo potlej za stokrat hudo!« je vztrajal tisti, ki bi se bil dal rad za lase obesiti.

»Ne želi svojega bližnjega žene!«

»Prav, prav! Ali res je vendarle, da jo imamo vsi hudo hudo radi. Kaj bi bilo, če bi je vsaj naše oči včasih ne dobile predse? Še pozabili bi, kakšna je ženska!«

»Molči, — Gjuro prihaja!« je šepnil tovariš.

Nad hosto so se mehko nosili beli oblaki v širokem toku nemirnih spomladnih sap. V zelenju so ptičji samei navdušeno in prekipavoče peli svojim vdano valečim samičkam v srce segajoče, življenja in ljubezni polne veličastne in kratkočasne speve. Na vihravih vršičkih visokih dreves so lakomno vpile zmerom lačne vrane; nad njimi in nad vsemi, kar jih je bilo v zelenju in pod zelenjem, so se ogorčeno zgledovale opravljive srake in se na ves glas jezile na zbrane čete tihega taborišča.

V.

Pridiga v hosti.

Na kup hlodov sredi tihega zbora je stopil sam major in je po kratkem ogovoru prebral besedilo majniške deklaracije, ki so jo oklicali jugoslovanski poslanci v dujnajskem državnem zboru.

Tista znamenita listina, ki si jo je ob uri najhujšega trpljenja odločno, kljubovalno napisalo naše ljudstvo, se je takole glasila:

»Podpisani poslanci, združeni v »Jugoslovanskem klubu«, izjavljajo, da zahtevajo na temelju narodnega načela in hrvatskega državnega prava ujedinjenje vseh pokrajin v monarhiji, v kateri žive Slovenci, Hrvati in Srbi, v eno neodvisno, od vsakega gospodstva tujih narodov svobodno in na demokratični podlagi osnovano državno telo pod žezlom habsburško-lorenške dinastije in da se bodo z vsemi silami zavzemali za uresničenje te zahteve svojega enega in istega naroda.«

Med branjem krepkega besedila je vsem tako rekoč zastal dih. Še ptičji zbori so se zdeli nekaj tišji.

Ko je prebral, je pogledal po zborovalcih. Obrazi so jim bili zardeli in kakor podaljšani, začudeni in iznenadeni.

Kakor bi namesto vseh odgovoril, se je utrgal glasan vzdih:

»Konec — konec vojne!«

»Hvala Bogu, domov pojdemo!« je odjeknil drugi.

»Svoboda! Svoboda!« so si možje polglasno klicali.

»Konec, konec vojne!« je šlo iz vseh src in se je kakor pobožna molitev dvigalo pod vedro, visoko nebo. —

Počasi in po malem jim je poveljnik razložil pravi namen in veliki pomen majniške deklaracije.

»Ni še konec vojne,« je sklenil, »ali zelo blizu je! — Zidarić vam bo prebral še nekaj dokazov o njenem koncu, ki se res jadrno bliža,« je dodal in odšel v pisarno, da sestavi nalogo za Anino potovanje.

Odhajaje se je samo malo ogledal, pa je videl Ano, ki je stala ob Gjuru na širokem in visokem štoru kakor na mizi in je strmé gledala po zamolklo vršeči množici.

Vršanje se je takoj umirilo, ko je Zidarić stopil na hlode, potegnil neke papirje in rekel:

»Dobili smo nekaj letakov, ki so jih italijanski letalci zmetali na avstrijsko stran.

»Tu na primer je letak, ki govori takole:

»Dragi bratje! — Avstrija vas, ki trpite pod jarmom okrutnih oblastnikov, pošilja v boj zoper Italijane — Italijani bratsko postopajo z ujetniki iz vašega rodu — in v vaši odsotnosti z grozno okrutnostjo mori ali trpinči doma vaše žene, vaše starše in celo vaše otročičke. Moritve, ki jih je zakrivil avstrijsko-ogrski cesar, je v dunajski državni zbornici opisal vaš veliki pesnik Trešić-Pavičić. Njegove dokazane trditve, ki so jih zamolčali dunajski časniki in ki jih hrvatski in slovenski listi niso smeli priobčiti, so razglasili časniki drugih narodov in ves svet se je zgrozil.

»Dragi bratje! — Italijani hočejo, kakor vi sami, osvoboditi svoje rodne brate, ki so ostali pod težkim jarmom Habsburžanov. V vojni zoper Habsburžane se Italijani bojujejo tudi za vaše osvobojenje. Ko bo izginila sveta hiša Habsburžanov, bo konec vašemu joku, vaši žalosti in uničevanju vašega naroda.

»Trešić-Pavičić je vsemu svetu zaklical, da hoče avstrijsko-ogrsko vlada čimbolj iztrebiti slovanske narode, ki so ji podložni.

»Naš narod — je rekel Trešić-Pavičić v dunajski državni zbornici — pošiljajo tudi v tej vojni, kakor zmerom, v prvih vrstah na bojišča, kjer najhuje kosijo topovi in puške,

doma pa ga obešajo, streljajo, koljejo; ylačijo v ječe, pregnanstva in pred vojna sodišča, kar ga ne umrje od lakote in nalezljivih bolezni.

»V graških ječah je jetniški zdravnik dvorni svetnik doktor Hoffmann neusmiljeno vpil nad ubogimi našimi brati in je dostikrat rekel, da bi jim moral zavdati, ker so mu prepočasi mrli naravne smrti.

»V Mostaru, kjer so zaprli poslanca Ivana Lupisa in časnikarja Domića, je jetničar Gašpar Schaliér z železno palico, ki jo je sam imenoval »Kronprinz« (kraljevič), do krvi pretepal jetnike. Schaliér je tepel pravoslavnega svečenika Tisa do blaznosti, tepel ga je samo zato, ker je tisto malo hrane, ki jo je dobival, delil z lačnimi sotrpini.

»Mučeništvo talcev — izbranih izmed oseb najuglednejega prebivalstva — je bilo tolikšno, da je malokdo izmed njih ostal živ. Vsakterega so izročili dvema mohamedancema, do grla oboroženima, ki sta dobila takale navodila: Če zaslišita najmanjši šum, mu z bodalom prebodita sree; ko zaslišita strel v gošči, mu razbijta glavo; ako bi skočil na desno, ga ubijta; če bi planil na levo, ga posekajta!

»Vse, ki so še ostali živi, so odgnali gole, lačne, nezavestne v Arad, kjer je bilo že na tisoče drugih jetnikov iz Bosne, Hercegovine in iz Srijema. Spotoma jih je zmerjala ma-

džarska svojat, pljuvala jim v obraz in jih kamenala.

»Ko so jih stlačili v dolge trdnjavske temnice, se jih je prijel legar, da jih je umrlo na tisoče. Pozimi so ječarji mrličje slačili in z njih obleko oblačili žive. Dostikrat so živi morali po več noči ležati zraven mrličev. Nazadnje so ječarji najeli cigana, da je trupla kupoma zmetal na voz in da se jim je s križem v roki krohotal, ko so madžarski vojaki od veselja rjuli okoli voza.

»V Aradu jih je umrlo tri do štiri tisoč!

»V Doboju je bilo še huje. Žene, starci in otroci iz Bosne in Hercegovine, ki so morali zapustiti svoje domove ob meji Srbije in Črne gore, so morali mnogo dni potovati v živinskih vozovih in lačni prezebati na mrazu, dežju in vetru. Vse te ljudi so pozaprli v kolibe, ki so bile do tedaj konjske bolnice in so bile okužene po vseh konjskih boleznih. Takoj so se razpasle garje, legar, koze in kolera. In zato so strežniki ukazali ženskam, da so se morale do gola sleči, ter so se zabavali s tem, da so jih kljub njihovemu kriku in viku obrili po vsem telesu in jim nazadnje ude mazali z nekakšno mastjo.

»Ženskam, ki so imele štiri ali pet otročičev, so vsakih pet dni dajali po en vojaški hlebec kruha. Dostikrat se je zgodilo, da

je mati umrla in je njen otročič mrtvo klical in prosil kruha. Pravijo, da je v Doboju pomrlo več ko osem tisoč nedolžnih ljudi.

»General Potiorek, bosenski samodržec, je v zmislu odredbe, da se morajo vsi avstrijsko-ogrski Srbi odgnati od meje, ukazal ubiti vsakogar, ki bi se upiral tej odredbi.

»V Čelebiću je vojaštvo brez povelja posekalo večji del moškega prebivalstva od šestnajstega do šestdesetega leta.

»V vasi Golobinac so vojaki z bodali segnali prebivalstvo na šolsko dvorišče in jih postrelili kakor zajee.

»Človeška domišljija ne more premisliti vseh načinov, kako so ubijali uboge ljudi. Streljali so vanje s strojnicami, metali so jih v Savo, privezavali na kopice sena in jih zažigali.

»V okolici Zubca so brez sodbe obesili osemdeset oseb, v Trebinju celo sto in tri osebe, a izmed njih devet in trideset oseb samo zato, ker so bile ugledne. Iz istega vzroka so v Foči obesili dva in sedemdeset oseb.

»Ni mogoče ugotoviti, koliko so jih obesili v Sarajevu, v Bijelinu in drugod. Znano pa je, da je en sam madžarski batalijon, ki je bil poslan v tiste kraje, vzel s seboj tisoč metrov konopca. V Tuzli

so videli, da je viselo na drevesnih vejah več kakor tri sto uglednih Srbov. Pravijo, da je sam general Potiorek svoječasno podpisal tri tisoč smrtnih obsodb.

»Istrski izgnanci so kakor muhe umirali od mraza, lakote, legarja in drugih bolezni.

»Istrski župnik Ljubomir Nikolić je v listih priobčil hrvatsko pismo, v katerem je priznal, da je v Gmündu in Möllersdorfu pokopal več kakor dva tisoč Hrvatov, istrskih izgnancev.

»Dijak medicincec Niko B. Marti-nović iz Črne gore je pravil, da je videl, kako je na Štajerskem umrlo več kakor osem tisoč Hrvatov, istrskih izgnancev.« —

Od togote in obupa obledelih kadrovcev se je lotila strašna razburjenost. Iz hropečih prsi so se jim trgale strašne kletve.

»O groza! Mi smo krvaveli za te zverine, doma pa so si upali tako delati z našimi ljudmi!« so sikali in dvigali pesti. »Kje nam je bila pamet, kje smo imeli srce?«

Zidarić je vzdihnil in urno segel po drugem letaku, ki se je glasil:

»Jugoslovanski vojaki! — Jugoslovanska država bo! Vsi Srbi in Hrvati bodo neodvisno in srečno živeli pod isto zastavo, pod isto vlado.

»Čudovito gibanje, ki so ga v domovini začele vaše politične osebnosti in vaše

žene, je danes v soglasju z mednarodnim sporazumom.

»Ko je Pašić, predsednik srbske vlade, otvoril skupščino na Krfu, je naznanil, da se je Italija, kakor vse druge države, s Srbijo zedinila glede ustanovitve jugoslovanske države.

»Vaši veljaki, ki so pred besnim preganjanjem dunajske in budimpeške vlade morali pobegniti v tujino, delajo v popolni slogi z italijanskimi politikami.

»Vi in mi smo si bratje!

»Jugoslovanski bratje, ne streljajte na italijanske vojake, ker se bijejo tudi za vašo stvar!

»Jugoslovanski vojaki!

»Že prej smo vedeli, da se hoče vsenemstvo preriniti do Jadranskega morja in da je bila Nemčija zato zmerom sovražnica jugoslovanske samostojnosti.

»Knez Lichnowski, nemški poslanik v Londonu pred začetkom svetovne vojne, je v svoj spominski dnevnik, ki ga pravkar priobčuje na Nemškem v večno sramoto berlinske, dunajske in budimpeške vlade, zapisal, da Nemčija nikoli ne bo priznala državnega zedinjenja jugoslovanskih narodov!

»Jugoslovanski vojaki, ne bojujte se za Nemce! V tem boju izdajate svoje tlačene

brate, žalite spomin svojih mučenikov in preprečujete zmago svoje stvari!«

»Strahopetci!« so se smejali možje. »Saj jih poznamo te laške gnide!«

Zidarić se je nasmehnil, segel še po tretjem letaku in bral:

»Jugoslovani! Srbi, Hrvati, Slovenci! — Zastopstvo »Jugoslovanskega odbora« je pod vodstvom svojega predsednika drja Anteja Trumbića obiskalo fronto italijanske vojske, s katero vred se složno bijejo francoske in angleške čete za svobodo vseh narodov.

»Vrhovni poveljnik general Diaz je sprejel drja Anteja Trumbića in se dolgo pogovarjal z njim. S tem pogovorom je dr. Trumbić popolnoma zadovoljen. Pride pa dan, ko tudi vi zveste, o čem sta se pogovarjala. Prepričali se bote, kako doktor Trumbić z »Jugoslovanskim odborom« skrbi za srečo svojega naroda.

»Zastopstvo je do solz ginjeno, če pomisli, kako blizu je vam, a vas vendarle ne more objeti, ker vas sovražnik drži v svoji roki.

»Ne izgubite upanja! Posijalo bo solnce tudi pred naša vrata! Zazoril bo dan, ko bote osvobojeni nemških in madžarskih grofov in baronov.

»Živela zedinjena in svobodna domovina Srbov, Hrvatov in Slovencev! — Podpisan: Dr. Ante Trumbić.«

»Letaki, kakor vidite,« je rekel Zidarić, »so razen prvega, ki je resničen, še preveč resničen, vsi prav italijansko hinavski in tudi lažnivi ali vsaj pretirani. Ne hoče namreč samo Nemčija z Avstrijo zadušiti Jugoslovanov in se pregristi do Adrije, ampak Italija je največja nasprotnica državnega zedinjenja vseh Jugoslovanov! Naj nam Italija pove, kaj si je izgovorila v londonskem dogovoru! Srbija prav zaradi italijanske lakomnosti po našem Primorju in po primorski Sloveniji ni hotela priznati in podpisati londonskega dogovora!«

»Vemo to, vemo!« so vskliknili nekateri zborovavci in si pokimali.

»Saj resnice, kolikor je je v tehle papirjih, ki sem vam jih prebral, res nočem zmanjševati, — ali povedal bi vam rad, česar nisem bral, mi je pa zapisano globoko v sreč in v vsej pameti!«

Skoraj tiho je govoril, kakor bi bil truden. Za trenutek je zaprl oči in si položil dlan na čelo; menda je hotel pridržati begotno misel, ki mu je trkala na srce.

V zamišljenem pisatelju je življenje pri vojakih in ob skrivanju v temnih globelih te prastare hoste razpihalo nov, poseben ogenj. Zdelo se je, da se je v njem zvrhoma nabral

ves pravični gnev nad lažjo in sovraštvom in da je vsega prepojil tisti najlepši nauk o ljubezni in bratovstvu.

»Svoboda je nova vera, vera novega, našega časa,« je govoril s podčrtanim glasom. »Boj zanjo je poveličevavni del vse naše stare in nove vere, ki je bila in je zmerom ena in ista: — svoboda!«

Zardeli možje so se vsi zasolzeni spogledavali.

»Bomo jo dosegli,« je vpil, »moramo doživeti dan svojega odrešenja! Čas je tak, da bi drugače za vselej umrla vsa naša velika vera. In zanjo bi bili ogoljufani tudi naši zatirani očetje, ki so jo že imeli v srcu, ko so légali pod zaslužnjeno zemljo. O, kosti in prah naših dedov drhtijo brez pokoja in čakajo vsaj posmrtnega osvobojenja... Njih nemirni, čakajoči duhovi so med nami, plavajo nad nami in nas vodijo iz teme in host v jasni dan pod svobodnim solncem na lastni zemlji... O bratje, vidim, že vidim zoro naše svobodne domovine! In močna bo domovina in lepa in vsa naša, ker jo je gradilo naše trpljenje in ker jo je ustvarjala naša ljubezen, naša domovinska, naša bratovska ljubezen!«

V tem trenutku so se prav blizu Zidarića dvignile na kratkih drogovih tri zastavice: v sredi srbske, ob desni hrvatske in ob levi strani slovenske narodne barve!

Vsi obrazi so zadrhteli, vse roke so se iztegnile, iz vseh src se je utrgal pridušen krik navdušenja. —

Resni možje so tiho zaihteli od premehkega razburjenja in so poljubljali ali se vsaj dotikali krasnih zastav, pisano in gizdavo se blestečih v toplem solnčnem dnevu in veselo plapolajočih v svežem zraku zelene, tihe hoste.

»O bratje,« je s tresočim se glasom govoril Zidarić, šireč za zastavami roke kakor v svečanem blagoslovu, »to je podoba osvoboditve in združitve naših bratskih narodov! V tem svetem znamenju, v združitvi bratov sta moč in stanovitnost naše bodoče svobode!

»To je največja resnica, najpotrebnejši nauk za nas in za naše otroke!

»Če bom doživel to srečno dobo, ki ji odsvit zore že vidim, hočem biti goreč blagovestnik te žive resnice, tega zlatega nauka. S propovedjo o našem narodnem bratstvu bom hodil iz kraja v kraj, od praga do praga. In kamor sam ne bom mogel priti, bom pošiljal poslanice svojih misli: pisano besedo! Zakaj končno spoznavam: Bog mi je dal dar pisanja, da oznanjam lepoto in veličastnost resnice in da zagovarjam in branim odrivano in utajevano pravico!

»Kakor pa zares vroče hrepenim po osvoboditvi naših bratskih narodov, se vendar močno bojim tistega odrešilnega dne, čigar

svit že čutimo; bojim se ga, ker ne vem, ali bomo znali živeti v svobodi. Zakaj svoboda nam bi bila, če je ne bi prav razumeli, kakor zdravilo, ki škoduje, če ga naenkrat in preveč zaužije nenavajeno telo.

»Vendar zaupam v bodočnost; zakaj človek bi moral obupati, če ne bi verjel, da se bodo narodi, da se bodo ljudje spametovali, da bodo podrli svoje lažnive malike in da bodo živeli v poštenem delu, v miru božjem in v bratovski ljubezni!

»Največji zločin je človeštvo storilo, ko si je začelo omejevatı svobodo življenja, razvijanja in napredovanja. Laž zoper naravno resnico in pravico je izgovor, da je smrt mojega bližnjega pogoj mojega življenja. O bratje, ne smrt, — ljubezen mojega bližnjega mi je pravi in čisti pogoj srečnega življenja! Svet je za vse zadosti velik, samo če spoznamo, da smo si ljudje bratje, ki si moramo pomagati in se radi imeti!

»Če bo po tej vojni ostalo v nas še kaj zdravja in moči, bomo zatrli vse kali sovraštva, bomo vrgli iz sebe in s sebe vse gnilo in nezdravo in si bomo bratje in prijatelji.

»Bojim se tistih, ki so lačni denarja, časti in oblasti! V njih srcu ni ljubezni, ni svobode; sužnji so svojih hudih nagnjenj.

»Taki uničujejo gmotne in duševne dobrine; hujskajo in netajo sovraštvo med dr-

žavami in narodi ter vzbujajo v njih divje nagone ubijanja in uničevanja.

»Človek ni človeku več človek in brat, ampak mu je najgrša, najhuja zver.

»Pravica je umrla, krivica in sovraštvo sta jo pokopala, ljubezen se joka ob njenem grobu.

»Ali niste vi sami, o bratje, žalostni in nemočni ihteli ob tej obupni gomili?

»Ampak ljubezen zmore vse! Ko bodo njene vroče solze omečile božjega stvarnika, da obudi v življenje in poveličanje pravico, bo ljubezen šla z njo in bo prerodila svet. —

»O bratje, kako dobro in lepo bo na svetu tačas! Našemu življenju bodo zares pravi in stalni temelji neponarejeni in nezmaličeni nauki o ljubezni in pravici.

»Lepo in modro bo urejeno vse po pravici, resnici in zaslugi: Luč je luč in temà je temà; moje je moje in tvoje je tvoje; in ti si mi človek in brat!

»Oznanjevalci teh največjih, najpravičnejših naukov bodo služabniki res samo teh svetih resnic in ne bodo več zavezniki in podpisovalci kraljev in oblastnikov, mogočnikov in krivičnikov, stremuhov in povzdignjencev.

»Vsi ljudje na svetu so si bratje.

»Misel narodnosti bo v kesnejših vekih samo misel človečanstva. To je največje vprašanje sedanjega časa za bodočnost in je ne-

umrjoče. V tem je življenje in veselje in za-vestna sreča za mislečega človeka. Vse drugo so začasne, tako rekoč enodneвне rečenice. Široka duša naroda ima prostora za široko misel človečanstva. —

»Mi vsi smo delovni ljudje in reveži.

»O bratje, kdo drugi, če ne mi, bo popravljal in postavljaj, kar je razbilo in podrlo medsebojno sovraštvo zapeljanih, goljufanih narodov?

»A deloven človek preveč ljubi delo in življenje, da bi mu bilo v sreču prostora tudi za sovraštvo.

»Kdor dela, noče razdirati.

»Gospodarji zemlje bodo le vsi tisti, ki delajo.

»Taka bodi postava, da ne bo pogubivna, ampak da bo poveljavna! —

»Svoboda je nova vera, vera našega časa. Da le ne bi vstali oznanjevalci krivih nauk! Nobeno živo bitje ni uporneje, nobenega ni težje voditi in krotiti kakor človeka, — nobenemu ni potrebno bolj prizanašati.

»Zares svoboden je samo kmet. Ali je kaj koristnejega za potrebo, kaj prijetnejega za oči kakor je obdelana njiva svobodnega, pridnega kmeta?

»Kmet je največja sila sveta, — je gospodar zemlje. Če bi se kmetje zavedali svoje neznanke moči, bi preobrazili ves svet. Ne vo-

jen ne ropov, ne mednarodnih zdrah in prepirov ne bi bilo. Zakaj kmet preveč ljubi svojo zemljo, da bi jo pustošil z vojnam; premiro-ljuben je, da bi silil, kamor ve, da ne sme.

»Po vojni, ki je tako strašno že do zdaj vse razdejala, bo usoda sveta v rokah kmeta in delavca! Mora biti!!

»Gorje pa nam bo, če se kmet in delavec še ne izmodrita v tej vojni in po vojni ne vzameta s svojo ljubeznijo do zemlje in dela in s svojo zdravo prirodno pametjo vse oblasti v svoje poštene roke! Zakaj potrebna bi bila še ena vojna, huja in strašnejša kakor je ta, samo zato, da se dopolni postava: Gospodar in vladar zemlje bodi le tisti, ki jo ima rad in ki jo obdeluje!«

—

VI.

Domača modrost.

Nad zeleno prahosto je migljajoče drhtela vroča sopara zgodnjega poletja; s pekočimi solnčnimi žarki so se plešoče prelivali in prepletali radostno brenčeči roji svatujočih mušic; ptice so onemele in se poskrile v tihe, hladne sence košatih dreves, ki so tako rekoč tudi pokojno počivala v dremotnem brezvetrju; — samo krepki vonj od muževnosti se

solzno smolečih in od zdravja rdeče cvetočih smrek je prijetno dihal po tihi hosti.

Taborišče zelenih čet se je še tišje prihulilo v skrito globel, tako tiho prihulilo, kakor se skoraj otožno zamisli veselo in prijateljsko ubrana družčina, če jo nenadoma zapusti zabaven tovariš ali dober in vdan prijatelj. —

Kje je Gjuro, hrabri in modri in delavni, da bi stal za njimi in jih bodril s svojo resno besedo? Kje je, da bi ga videli, ko hrepeneče mislijo na svoj ubogi, a tako zaželjeni dom in ko jim kri, njih stara uporniška kri preteče vre?

Potrpite še malo: ni ga. Zakaj prav zdaj se plazi po planini Lom in vam nabira tovariše vojaške ubežnike, ki se plaho skrivajo po raznih duplinah, odkoder po potrebi, včasih tudi iz obupa in objestnosti hodijo ropat v dolinske vasi.

Sitno je brez Pava, skoraj pusto brez Steva. Koliko sta vedela, kako sta znala pripovedovati!

Mir —! Kaj ne veste, po kaj sta šla s svojimi tovariši? Ali zdaj jima hodi noga po domačih tleh, gledata na vse oči in doživljata z vsem srcem, z vso dušo košček prave domovine...

A kje si ti, milo naše veselje, počitek naših koprnečih želj, sladka podoba in daljni spomin naše velike ljubezni in domače sreče,

— kje si, prekrasna roža te zelene ječe, kje si, lepa Ana, dobra prijateljica naša?

O, Ana je s trepetajočim srcem zvesto šla na prežo v hrvatska in slavonska mesta; šla je in je vohunila s pravo žensko zvitostjo, kakršni ne more biti kos najmodreji mož; šla je povsod, duša pa se ji je vsak trenutek domotožno vračala v bajni, skrivnostni zeleni grad, ki ni imel ne oken ne vrat...

Oj, ko bi bil svet vedel, koliko vroče ljubezni je gorelo v odljudnih skrivališčih tistih mogočnih host in koliko besnega sovraštva se je tam strašno kotilo, nabiralo in — še krotilo...!

Če bi bil svet vse to vedel, ali se ne bi bil od sreče in radosti razjokal in ali ne bi od groze in kesa rjul, rjul, rjul...?

Sitno, pusto, nekako prazno je bilo taborišče zelenih čet, v otožnosti in pričakovanju se je nemo prihulilo. Nad njim je vroče migljala drhteča sopara zgodnjega poletja, vonj muževnega in cvetočega drevja ga je zavijal v neviden oblak omamne, trudne omotice.

V tistem času je bil otožen tudi major in nemiren bolj kakor navadno.

Morda so ga tiščale skrbi za odposlance in njih naloge?

O, da: precèj!

Ali še bolj ga je, odkar Ane ni bilo v taborišču, kar naenkrat začela boleti neka pusta praznота, neka moreča samota.

Ana —!

Saj se res ni nikoli dosti ukvarjal z njo, pa vselej, kadar je pogledal v sanjave oči ali pa v cvetoči, od zdravja in od tihe sreče sevajoči obrazček krasno, bohotno razcevele deklice, vselej mu je bilo tako toplo in prijetno, lepo domače; vselej se je v skrivni želji vsaj za trenutek zamislil v drugačno življenje. Pa zdrav je bil in močan; čutnost se mu ni še prav nič unesla. Petdesetletno srce se je od dihavalо po neprijetnih spominih in mu skoraj prekipevalo od prevročih, nekako spočutih in prenovljenih čuvstev.

Ana —!

Tisto jutro po nočnem napadu na vlak... Sedela je na malem konju. V mladostno in čedno lice ji je sijal jutrnji svit, ki je naznanjal bližajočo se zarjo, rahlo rastočo izza daljnega obzorja. Krotka jutrnja sapa, nežno otresajoča tisočere bisere z mladega zelenja, ji je prijazno dihala v krepko postavo; pod tenko mestno obleko so ji zdravo kipeli okrogli udje... Kako začuden ji je gledal v zandeli obraz, ko je govorila, da se rada zaupa zelenim četnikom in da jim hoče služiti... Kaj ga ni njena odločitev zelo, zelo veselila...? In kako pogosto so mu kesneje

uhajale utrujene, iskajoče misli k prelepi, prijazni deklici...!

Ali zasanjenost se je razblinjala, naglo in sramežljivo mu je izginjala, kadar se je spet spomnil bridkosti, ki so ga bile pognale v to hosto, in se zavedel, da je Ana — prijateljica njegovega četnika Gjura Savića.

Nekaj ga je speklo, boleče ugriznilo v spominu in sreču. Morda je bil kes, ker si ni bil takoj pridobil Ane, morda pa je bilo novo malodušje, ki mu je že prej omajavalo sleherno odločitev.

Dà, zdaj je bil otožen in nejevoljen sam nase.

»Zidarić naj pride!« je suho ukazal četniku pred šotorom kakor bi se bil naenkrat česa domislil.

— Tudi Zidariću, ki je bil v pisarni Anin sodelavec, je bilo zdaj nekako dolgo in samotno. Kar pogledati ni smel na osameli stol ob njeni mizi.

Kaj so tudi njemu hodile misli za njo?

O, prav rad je imel zdravo in lepo gospodično, ki mu je bila kakor mil, prijazen pozdrav iz širokega kulturnega sveta. Kadar jo je pogledal, mu je željno srce drhteče predlo čudovite zapredke presladkih pravljič. Ali nobena vseh bajnih povesti se ni pretrepetala niti do dozdevnega preobrata v zaresno življenje; zakaj vselej se je še pravočasno na-

smehnil sam sebi, ko so se mu začeli vnemati tipajoči, božajoči pogledi.

»To ni zame!« je mirno zamahnil z roko. »Strast je hudičeva vada. Zapuščina sladke ljubezni je kes.«

Z radostjo, pa tudi s kesom v srcu se je spominjal svojih premnogih prijateljev, ki so ga lepo po vrsti rade imele vse tiste prekratke ure, določene mu po minljivi sreči slepe ljubezni.

Kaj ni vsaka prava ljubezen slepa, ker je neskončno dobra, ali ni v svoji blagi slepoti kakor upodobljena pravica, ki ti dodeli z zvrhano mero, kar ti gre?

Utrujene spomine so mu v teh samotnih urah sladile in tudi močno grenile vse tiste nežne, v zdravju in ljubezni koprneče ženske, ki so ga bile kdaj ljubile iz same velike ljubezni, vzbujene in negovane po njegovih knjigah o ljubezni in bratovstvu, o pravici in dobroti. Ampak ob svečanih, resnih trenutkih, ko se vsaj za tren oči mora ustaviti v večnost bežeči svet, da uboga, izmučena duša praznuje svoje redke praznike in da se popotno ozre na preurno in za vekomaj odbegle čase, mu je nepreprosnosti kes potrkal na prestrašeno srce in je delal račun o vseh najmanjših in največjih dejanjih in nehanjih.

Kaj bi na primer bil greh, če ne bi bilo kesa in pokore?

Radost sama in sladkoŝt, —

Ali ni, o človek pameti in razuma, tista minljiva trohica sladke radosti premajhna za grenki kes in za veliki križ pokore, ki te pottlej tepeta in tiŝčita do konca tvojih trudnih dni?

Anti je majhna, — premajhna, ampak brez nje ne bi bilo življenja...!

Pa ne veŝ, o človek, ki hočeŝ živeti, živeti, — ne veŝ, da si vedoma ali nevedoma dostikrat prav življenje ubijal, kruto, neusmiljeno ubijal, ko si mislil, da božaŝ z ljubečo roko, življenje ubijal, ker si mu podiral mir in čednost...?

Morda za trdno veŝ, da ti ni s pesmijo pijane ljubezni vrel iz preŝirokega, prepolnega srca tudi moreči strup...?

Nemara ni vekomaj res, da je taka ljubezen najsilnejša, največja vseh krivic, ker zmerom ali vsaj dostikrat greŝi zoper pravico in resnico, zoper čednost in hvaleŝnost, zoper postave in navade...?

Z obema rokama si je podprl glavo in se je zamislil.

»Koliko jih imaŝ na vesti, o nesrečni človek?« se je zgrozila duša.

»Zakaj vendar?« se je upiral posvetni spomin. »Preveč je bilo vse naravno in prav dobro takrat za obe strani.«

»Tokrat —. Kakšen pa je bil konec; ali ti je znan prav zadnji konec vsake tiste prečuvstvene reve?«

»Kriv nisem jaz.«

»Sokriv si, ker nisi ljubil s srcem, ampak si ljubil samo s krvjo in ker si sit in naveličan uboga bitja, ki so te rada imela, metal iz raja ljubezni v pekel grdega, krivičnega življenja!« —

Črv je nekoliko odnehal, očitek se je tako rekoč oddehnil od tesnobe, preden je mahnil.

»In zdaj bi rad zdrahe delal tudi v tej mirni hosti? Kako bi si upal razdirati, kar je usoda na tako čudovit način zvezala? Kaj veš, ali ni velika vojna nastala morda tudi zato, da se dobita dobra in poštena otroka božja, Gjuro in Ana...? Premagaj se, kroti svojo kri! Živi in ljubi, toda premaguj življenje in ljubezen. V delu in izpolnjevanju dolžnosti dobiš tolažbe in sreče!«

»Da, to ni nič zame!« je vzdihnil in urno šel za četnikom, ki ga je bil pravkar prišel poklicat k majorju.

Z majorjem se je rad pogovarjal. Mož je namreč znal zelo pametno poslušati tudi najbolj boleča njegova modrovanja. A tudi v službenih stvareh ni bil neumno siten.

»Potne listine bote spet napravili za dva spretna moža,« mu je ukazal major. »Odpotovati morata že jutri!«

Neki ubežnik se je bil tisti dan oglasil pri prednjih stražah taborišča in je prinesel vest, ki je majorja nekoliko razburila.

Na soški fronti je namreč tisti čas poveljeval neki slavonski četi stareji nadporočnik, doma tam in tam v Vojvodini. Mož je bil nadut in še zmerom pijan od omamne moči, ki je v tistem žalostnem času že marsikaterega noro obsenčila in nerazumno podivjala. V častihlepnem stremuštvu in v slepem hlapčevstvu, ki jima ni bilo mere, je po nemško grdo zmerjal in žalil vojake in jih tudi po nepotrebnem podil v najobupneje, najsrdi-teje naskoke.

Tisti nadporočnik je bil — to je majorja najbolj grizlo — rezervni častnik in — Srb, vojvodinski Srb.

In tistemu brezvestnemu človeku, ki je bil svojim ubogim rojakom pravi trinog, so bili Vojvodinci v njegovi četi strašno gorki. Zaobljubili so se, da ga ob prvi priliki ubijejo, prej pa bi mu bili še radi zagrenili življenje. Dom, nekak gradič s čednimi gospodarskimi poslopji, mu mora pogoreti, tako so sklenili. Požig naj izvrši zeleni kader. Potlej ubijejo svojega trinoga in pobegnejo v zeleni dom vseh ubežnikov. —

Majorju je bila ta vest hudo čez glavo in čez voljo. Ali kaj naj stori, ko vendar prav dobro pozna svoje rojake, njih upravičeno

upornost in maščevalnost? Ali naj jim prepove maščevanje? Nikoli! Kdor se ne maščuje za krivico, se ne izveliča...! In vendar ga je bilo nekoliko sram, da bo kadrovec kriv grdega zločina. —

»Kaj pa naše bere po vaseh, ali niso tudi zločin?« je kar naravnost vprašal Zidarić. »Kmečko ljudstvo, skoraj same ženske, starci in otroci, veliko trpi, pridno dela in — strada.«

»Vem; pa tudi kmetje dobro vedo, da so med nami njih bratje in sinovi. Zato bi nam sami nosili, če ne bi mi hodili do njih. In vsa duhovščina nagovarja ljudi, naj nam dajejo; pa tudi trgovci skrbijo za nas. Sicer je to res zlo, ali je neizogibno zlo. Brez bere bi zeleni kader ne mogel obstajati.«

»Gospod major pač mislite iskreno in verujete, da je zeleni kader važna in potrebna ustanova.«

»Dà, tako mislim, tako verujem! Le pomislite: šestdeset tisoč mož je tujemu gospodarju obrnilo hrbet in se zateklo v bosenske in slavonske hoste ter v gošče temne Fruške gore, šestdeset tisoč vojakov, dobro oboroženih in z vsemi potrebščinami opremljenih, čaka svoje naloge —.«

»— Kakšne naloge še, kakor samo tiste srečne ure, ko bo vsakdo izmed nas mogel hiteti domov, domov?«

»Ne smem še natanko povedati, kakšna bo tista naloga, ali taka bo, da bo pospešila konec vojne in pomagala ob končnem velikem delu našega narodnega osvobojenja.«

»Verjamem, rad verjamem, da ste o tem tudi prepričani.«

»Ali mislite, da sem prišel v to samoto samo zato, da bi se umeknil nevarnosti boja na strašnih bojiščih?«

»Takole mislim: Vas, gospod major, in Gjura Savića sta privedla semkaj notranji nagon in zavest osebnosti, — vse druge je pripodil samo strah pred trpljenjem in pred smrtjo na bojišču.«

Major se je zagledal predse in je nazadnje počasi, skoraj tiho rekel:

»Morda je res, da so pribežali iz strahu pred trpljenjem in pred smrtjo; ali prav res je, da bi se za to ne bili nikdar opogumili, če jih ne bi bila silila tudi zavest osebnosti, kakor pravite.«

»Mogoče je moja sodba prehuda; mogoče. Vem pa, da bi tudi vam ušli vsi, če bi na primer odredili kakšen pohod zoper vladno vojsko.«

Nekoliko razburjeni poveljnik se je bridko nasmehnil:

»Če bi tudi jaz tako mislil, bi jih še danes zapustil.«

»Ljudje so namreč siti vojne, videli so smrt, strašno smrt in se je bojijo. Vaši zeleni četniki se bojijo smrti, ker so začeli verovati v življenje. Ljubezen do domače zemlje, ljubezen do svojcev jih kliče v mirne domove.«

»O smrti, o življenju in o ljubezni govorite kar tako —. Mislim, da je v boju zoper smrt potreben najprej pogum; samo volja in želja nam ne bi zagotovili ne življenja ne ljubezni. Tudi žrtve so potrebne, a žrtev je zmožen samo pogumen človek. In moji zeleni četniki so vsi junaki!«

Josip Židarić se je začuden kratko zagledal majorju v jasni obraz in v verujoče oči; potlej je malo zamahnil z roko in je dejal s prav spremenjenim glasom, kakor bi se v pogovor vrnil čisto drug človek:

»Nemogoče je, da bi človek venomer mislil samo na eno stvar, nemogoče je, da ne bi nič mislil: — kakor se branim, pa vendar zdaj mislim dosti na smrt, tako imenovano smrt, morda češče kakor na življenje.«

»To so hude, to so bolne misli. Kaj — smrt!«

»Prosim, vem: smrti ni!« se je razburil Židarić. »Ni smrti! Če bi smrt res samo uničevala, bi bilo življenje največja muka in bi bila ljubezen, ki v svojem posvečenem žaru zaplaja življenje, največja pregreha zoper samo sebe!«

»Smrt je smrt, drugega o tem ne vem!«
se je branil major.

»To, kar imenujete smrt, je samo presnavljanje življenja, ki je samo na sebi od vekomaj in bo na vekomaj.«

»Kaj je to: vekomaj?«

»To je večnost, to je delo prirode.«

»Bolj jasno, prosim!«

»Prosim: Nobeno delo se ne izgubi. Življenje pa je najgenljiveji, največji, najnedoumnejši izdelek prirode. Od vekomaj je, po svoji prasnovi, po svoji praklici je od vekomaj. Res je, da se v prirodi vse izpreminja, pretvarja; ali v tem spreminjanju, v tem pretvarjanju je večnost. Razvoja, kakor si ga nekateri mislijo, mu v bistvu ni bilo. Vse, kar živi, je samo pretvarjanje, samo presnavljanje. Tudi začetka ni. Vse je od vekomaj. Še v pravo sorodstvo vrst ne verjamem posebno; zakaj vsporedno so šle in so se uveljavljale tudi že najmanje življenske klice.«

»Torej: če umrjem, prav za prav ne umrjem?«

»Ne umrjete, samo vrnete se, odkoder ste.«

»Čudna vera je to, oprostite —,« se je silil major.

»Ta vera je edina, ki je prava, in je temeljni nauk vseh ver. Ta vera oznanja neumrjočnost, neumrjočnost vseh snovi.«

»Tudi mrtvih?«

»Smrti ni, sem rekel. Ves svet je živ, tako bilka v travi ali kamen v gori kakor človek ali žival.«

»Torej vse vesoljstvo živi in je neumrjoče?«

»Dà, živi in je neumrjoče. To nas uči vera našega srca. Ali ni najlepši, najmodreji vseh naukov v vsaki sleherni veri nauk o neumrjočnosti, nauk o Bogu, ki nas, ko se nam pretrga čas, pokliče k sebi po sveti mir in nam da večno, večno življenje? V Bogu smo, a Bog je večn ...«

»Torej duša ...«

»Dokler je duša v grešnem telesu, je slaba; ko se oprusti telesnih vezi, je močna in čista in večna.«

»Zakaj pa se bojimo smrti?«

»Volja prirode je taka, ker je naše življenje njen nujni del.«

»Hm.«

»Kdor strahopetno živi; ne živi dolgo. Kako bi živel, če se boji posledic življenja? Strah ga ubije.«

»Vsakdo rad živi, vsakdo se trudi in dela za čim dalje življenje.«

»To že; ali kdor se strahopetno boji smrti, ne more storiti nič dobrega, nič koristnega za življenje in za soljudi. In to je poglobitna stvar. Ne zase, — za druge, za ves svet ži-

vimo in delamo. Vse vzmeti naše volje morajo biti naprožene v neprestanem delu.«

»Dà, delo je bistvo življenja —.«

»Bistva, pravega bistva ne spoznamo nikoli. Vse naše spoznanje je večkrat sama zmeta. Bistvo in spoznanje je namreč vesoljni — Bog. In kako bi človek, ubogi prašek, mogel doumeti Boga samega, — Boga, ki je neskončen in večni? Ignoramus et ignorabimus... Ne spoznati ali doumeti, — samo ljubiti, ljubiti ga moremo in moramo!«

Zidarić je umolknil in se topo zagledal nekako predse.

Skozi razporek šotornega platna je tekel ozek solčni žarek; za njim je pribrenčala rjava muha in se je v odsekanem brenju bliskoma primikala in odmikala, nepremično postajajoč v zraku kot brenčeča bronasta točka.

Major je vzdignil pogled in je podvomil:

»Morda je pa vse to, kar ste rekli, le nekakšna umetnina, ki je nastala v silni prirodi? Nemara je vera rastla po nekih nepojmljivih pravilih, kakor n. pr. nastaja kristal v osrčju zemlje ali biser na dnu morja?«

»Dà, kakor kristal in biser in po nepojmljivih zakonih, a ti so priroda, življenje. Jedro življenja, življenje samo je duša. V duši je sedež vere in Boga. Če je duša umetnina, je to največja božja umetnina.«

»Ne razumem.«

»Tudi jaz ne in nihče ne. Vihar: ali veste natančno, odkod prihaja in kam vihra?«

»Veste, dragi moj, kar odkrito priznam, da vam težko sledim. O teh stvareh, to je res, ste dosti razmišljali; dosti veste in govorite kakor knjige. Z menoj je druga. Vzgoja me je porinila v poklic, ki človeka poneumnjuje in mu značaj, če prav dobro ne pazi, samo zelo pokvarja. V vojaški državi je častniški stan med prvimi in zelo potreben; ali častniki so v taki državi med izobraženci najbolj nevedni, duševno najožjega obzorja, ker se pač učijo samo in največ svojega krvavega poklica.

»Nisem lizun, gospod major, mislim pa, da ste izjema, ki, če že hočete, potrjuje vaše pravilo. Že to, da ste našli sebe in vrgli čez plot vse, kar vam je vzgoja vtepla, dokazuje pravilnost moje misli.«

»Prosim, zanimal sem se res za marsikaj. Ko so me kot častnika, ki nikoli ni hotel utajiti svojega rodu, metali po raznih posadkah, sem si nabavljal knjig in sem jih prebiral. Prebiral sem, prebavil sem pa prav malo. Manjkala mi je namreč bolja in širša osnovna izobrazba. Dosti več sem pridobil z nekakim prisluškovanjem v občevanju z raznimi izobraženci.«

»Taka šola je najbolja šola.«

»Zmerom morda ne. Ali svojih davnih prijateljev in znancev iz učenjaških in umetniških vrst se živo spominjam, ko poslušam vaše gorke besede.«

»Kar je pametno, je resnično, a kar je resnično, je pametno. Modrost je kakor mož in resnica. Ves viden, mojemu duhu dovteten svet je resnica, vsaj zame resnica.«

»V tem sem se dostikrat zmotil. Svet, ki sem ga spoznal, mi je dokazoval, da ga obvladuje bolj interes kakor pa ideja.«

»Ideja je Bog in Bog je ideja. Ljudski svet je pa greh.«

»Dà, Bog je vse, tudi življenje, če sem vas prej prav razumel.«

»O, živeti, prav in pametno živeti je velika modrost.«

»Žal mi je, da nisem bil večji življenjski modrijan. Preneveden sem bil. Ali strašna vojna me je res dosti naučila. Življenje gledam zdaj čisto drugače kakor kdaj poprej.«

»Življenje, gospod major, je za tiste, ki mislijo, komedija; za tiste, ki čuvstvuejo, tragedija; a za tiste, ki ne mislijo in ne čuvstvuejo, tragikomedia. Tako me je učil neki star, moder mož.«

»Zame, za mnoge izmed nas je življenje res tragedija; a grize in ščemi kakor hodnična srajca.«

»Ampak to tragedijo nam oslaja ljubezen. Kaj bi bilo življenje brez ljubezni? To, kar zoreče poletno polje, če se ne smehlja v vročem solncu in če se nad njim svobodno ne vozi žvrgoleča škrjančja pesem...«

»Kaj je ljubezen?«

»Ljubezen je življenje, — je radosten smeh življenja, — je najslajša pesem stvarstva, — je podoba božja in kakor Bog sam...«

»To so besede —.«

»Dà, ljubezen —: to je širok pojem. Pravi zmisel te besede je najbrž samo v dobroti človeka do človeka. Če me imaš rad, mi dobro storiš in mi pomagaš v potrebi. Vsakdo, ki razume življenje in ljubezen, bi moral kakor sveti apostol Janez oznanjati sveto blagovestje prave in čiste, lepe in nesebične bratovske ljubezni: Bratje, ljubite se!«

»Take ljubezni je zmožen res samo apostol.«

»Ali nobena druga ljubezen ni tako sveta kakor je ljubezen človeka do človeka brata, ljubezen do vsega človeštva. Človek je po vsej svoji naravi še zver, ki se šele nekako udomačuje. Ko ga zmore ljubezen, široka ljubezen do vseh ljudi, vseh živih bitij in ko spozna, da nista boj in sovraštvo, marveč da je zgolj ljubezen sama, kakor sem rekel, pravi in božji namen njegovemu življenju, se bo približal svoji popolnosti, bo postal pravi člo-

vek, otrok božji in bo dosegel izgubljeni raj in izveličanje.«

»Ali ni ljubezen dostikrat le samoprevara?«

»Je; ali če je, je le, kadar je samoljubje in strast. Nemara pa je ljubezen prav zato tudi opojna čaša, ki iz nje pijemo sladkost življenja, bridkost smrti in slavo nesmrtnosti.«

»E, ljubezen, bi dejal, je naša Golgata. Križa nas in nam s končnim spoznanjem samoprevare daje odrešenja...«

»Dà, človek, kakršen je zdaj, ljubi in ni srečen; lahko je srečen tudi brez ljubezni, kakršno si vi mislite. Res pa je, da bi bil skoraj v vsakem slučaju čudež, če bi ljubil in bi bil srečen.«

»Kajpada: ljubezen je bolezen; zakon jo ozdravi.«

»O, zakon je pekel; vanj ne prideš zaradi greha, ampak zaradi zakramenta. Tako mi je nekoč povedal izkušen mož.«

»Modro vam je povedal,« je zamolklo rekel major in ga nekaj časa mirno gledal; poglej se je z obema rokama prijel za glavo in skoraj vzdihnil:

»Močne, težke so najine besede. Pa bodi torej z ljubeznijo že tako ali tako: — ljubezen, ki zdaj gori v meni, je res vzvišena in čisto taka, kakršno poveljučujete vi: ves sem

se zadal nalogi »Zelenega kadra«, dan in noč mislim na to, a v teh dnevih bom še skoprnel od samih skrbi za naše odposlance in njih naloge.«

»Do zdaj se jim je vselej vse posrečilo —.«

»Da bi se jim vsaj še to pot —!« je vzdihnil skrbni poveljnik in umolknil.

VII.

Z bere.

Najprej se je vrnil Pavo, tisti, ki je bil šel v bosenske vasi po živino.

»Še enkrat ne bi šel rad, tako vam povem,« je pripovedoval, ko se je odpočil. »Prišel sem takole v vas pa povedal: tako je in tako; potlej sem z vaškim zaupnikom lepo obiral hiše in staje kar po vrsti, se menil z ljudmi o nas in našem številu, in starci, žene in otroci, ti edini prebivalci tihih, napol zapuščenih vasi, so se jokali od veselja in ponosa, da nam morejo pomagati v našem — »veleizdajstvu.«

— Dam, vse rad dam za naše ljudi, ki so se uprli in se ne dajo več ubijati, je govoril starec, ki je v Karpatih in ob Soči izgubil nekaj sinov in zetov.

»Za njim so molče stale mlade snahe, za krila so se jih držali otroci drobljančki, vsem skupaj sta iz oči goreli žalost in beda, velika žalost, strašna beda.

»Ko smo stopili z dvorišča v stajo, sem videl, da se otepajo sitnih muh ena sama buša s suhobedrim teličkom in dve kozi.

— To, vidiš, je rekel mož, imamo še; drugo so že zapisali orožniki in dali odgnati. Izberi si in vzemi!

»Ne vzamem, sem dejal, revež si.«

— Vzemi! Saj je za nas in za mir! Vzemi!

»Ne vzamem; drugič morda, sem se ginjaen branil in bežal z zaupnikom k sosеду.

»Pa tudi tja je siromak pridrobil in je bil zares hud, ko je videl, da sem odbral ovco.

— Tu vzameš, moje odklanjaš! je starrec vpil. Ali misliš, da smeš tako?

»Sosed me je pogledal in mi rekel:

— Prosim te: vzemi še eno ovco!

»Dal si, kar si mogel, sem odkimal in šel dalje.

»Za menoj in zaupnikom sta šla oba soseda kakor bi me hotela nadzirati, ali jemljem zadosti.

»Tudi pri drugih sosedih sem slišal podobne stvari in zmerom bolj hudo mi je bilo.

»Prišli smo nazadnje pred kočо sredi vasi in smo postali, češ, ali smo drugod že povsod bili. Zaupnik mi je začel tiho pripovedovati:

— Tu notri je vojna vdova. Moža ji je vzela Galicija, edini sin, komaj osemnajstletni, je moral iti na italijansko bojišče. Tam je ostal.

»Padel?

— Moj sin je prišel takrat na dopust in nam je povedal, da ga je pred njegovimi očmi raznesla granata.

»In zdaj je žena sama?

— Sama. Pa saj ne verjame, da so ji sina ubili; ne verjame, ker je čez nekaj dni nato dobila vojno dopisnico, ki jo je bil pisal in ki se je bila spotoma nekje malo zamudila.

»Kaj pa ji je pisal?

— Kar je smel: Da je živ in da se mu dobro godi... No, živ ni, a godi se mu zdaj čisto dobro, bolje kakor njegovi materi.

— Dà, mrtvi sin je pisal ubogi, žalostni, od revščine majhno še živi materi, je šepetal sosed.

»Kaj nihče ne skrbi zanjo? sem vprašal.

— Pomagamo ji, kolikor moremo; a malo moremo. Kdo bi ji drugače pomagal?

»Ali ne dobiva vladne podpore?

— Po zakonu ji gre vojna podpora. Pa kaj hočeš? Če ne podkupuješ ali če ne znaš biti zadosti siten, ne opraviš zdaj dosti v naših uradih.

»Dà, po naših uradih so se natlačili madžarski in nemški uradniki —.

— Niso ti najslabši. Če te le razume, te sicer grdo ozmerja, ali nazadnje ti vstreže. Gorje pa ti, če te dobi v roke uradnik našega jezika! Samo s podkupnino ga moreš pomiriti in preprositi, da dobiš, kar ti gre... A najhujši je uradnik s fesom...! Da bi ga turški vrag...!

»Pa bi naznanili orožnikom, sem svetoval.«

— Smo prav za tole vdovo prosili pomoči po orožnikih, pa je malo manjkalo, da nas niso zaprli...

»Bog vam pomagaj, sem dejal. Še malo, pa se bo tudi to prevrglo. — Ali pri tej vdovi se ne pritekne ničesar, sem odločil in sem silil naprej. Kar je iz koč stopila sloka, blede, najbrž jako bolna žena, ostarela bolj od bolezni in bede kakor pa od let.

— Ali si ti iz zelenega kadra? me je počasi vprašala.

»Dà, mati, sem ji priznal.

— Molzno kravo imam... vzemi jo!

»Ne bom, mati, saj si reva.

— No, lepo skrbiš za naše junake v zelenem kadru! se je žena razjezila. — Vzemi, ti pravim!

»Hvala, res ne bom, mati.

— O ti... Čakaj malo! je rekla in oddrsala v kočo.

»Kmalu se je vrnila in se mi nasmehnila:

— Ná, vsaj to vzemi, je šepetala in mi stisnila v roko — dvajsetak.

»Skoraj zgrda sem jo moral prisiliti, da je vzela nazaj denar, morda edini svoj prihranek.

— Torej mi nočes dovoliti, da bi tudi jaz vam pomagala; nočes dovoliti? je skoraj ihtela.

»Tako kakor v tisti vasi mi je šlo skoraj po vseh vaseh, ki sem jih obiskal.

»O, povsod sem videl dosti revščine, nesreče in neizmerne žalosti... Ubogi ljudje!

»Dà, to že. Ali tudi najbolj neumni so, je glasno rekel močan, zdrav mož, doma tam nekje na Hrvatskem. »Kdor je videl, kako noro naskakujejo bosenske čete in kako divjajo v osvojeni postojanki, mi bo pritrdil, da so ti ljudje kakor krvoločne zverine!«

»»Bosanci so res strahoviti,«« jih je branil kotorski Dalmatinec, »»strahoviti so in nikogar se Rusi niso tako bali kakor njih; Italijani pa od strahu kar omedlevajo, če zagledajo le en sam bosenski fes.««

»»In zakaj so taki?«« se je razburil Sremčan. »»V njih rod je prešla nekdanja turška bojevitost, ki jo Avstrija zna spretno podžigati. To je. Avstriji so, ko jih je po hudih bojih podjarmila, prisegli zvestobo, a Bosanec je zvest svoji prisegi in je ne prelomi zlahka, zlasti preprosti Bosanec ne. Končno

pa je tudi strašno maščevalen. S svojimi drznimi naskoki in s svojimi morijami hoče tudi maščevati smrt in pogubo tovarišev. Če bi siromak vedel, da ga avstrijski generali gonijo in ščujejo v najpogubnejše bitke, bi izgubil zares vso pamet in vero v oblasti in bi divje poklal svoje poveljnike zato, da bi se jim maščeval za žalitev, a potlej bi se zagнал nad sovražnika pred seboj in bi ga tako rekoč z zobmi raztrgal!««

»Dà!« jih je ustavil Pavo. »Ljudstvo strada in pridno dela, — tuja, pa tudi domača gospoda ga trpinči in odira, da je groza ...

»Kar pridela, kar si mora pristradati, mu poberejo oblasti za prehrano vojaštva na boljših in prebivalstva po velikih mestih.

»Kakor v plačilo za vse to veliko trpljenje ni nihče varen pred orožniki in biriči; samo če kdo v obupu potoži in zagodrnja, pa ga zvežejo in odženejo bogve kam, da ga nihče nikoli več videl ne bo.

»V ljudstvu se nabira strahovito sovraštvo. Če bi bilo več moških doma, bi bilo prav lahko razpihati splošno vstajo.

»Ker pa to ni mogoče, prav radi podpirajo zeleni kader, zbirališče »naših« upornikov, kakor sami pravijo.

»In vendar: na hero ne bi šel več rad! Ljudstvo nima več in smili se mi.«

»Prava in poštena je ta!« se je oglasil možak iz množice, ki se je bila nabrala in je nemo, zamišljeno poslušala. »Ali si povedal vse to majorju?«

»Povedal.«

»In kaj je dejal?«

»Nič. Vzdihnil je in se zamislil.«

»Ne boj se: ugenil bo, kar je potrebno!«

Major je res že sam spoznaval, da ljudstvo le stežka utrpeva dajatve tudi za zeleni kader. Prehrana njegovih četnikov ga je začela močno skrbeti.

Kaj bo, če se vojna prav kmalu še ne konča?

Nekoliko ga je prestrašila in mu je šla za nohte tudi vest, ki mu jo je Pavo prav na samem povedal, vest namreč, da so se skoraj vse orožniške postaje ojačile in da hoče sarajevsko vojaško poveljstvo prav v kratkem preiskati te-le hoste.

V teh skrbih ga je potrdil še Stevo, ki je kmalu nato prišel z vinske bere.

»Dali so, radi so dali,« je pravil Stevo; »ali težko so dali. Za vinski pridelek si z največjo težavo kupujejo vsakdanjo hrano. Prodajna količina živeža je omejena na osebo in stan in je strašno draga, — če je sploh dobiti.

»Ljudje si v svojem strašnem pomanjkanju kuhajo razna zelišča, tako rekoč — travo, nezabeljeno in skoraj neslano.

»Ko sem to videl, jim nisem hotel jemati vina. Lažje prebijemo mi brez vina kakor pa oni brez živeža.

»To si dobro storil in pametno!« ga je pohvalil major.

»Pa so mi vedarle vsilili vina več kakor sem ga mislil nabrati. — Za naše ljudi je, so dejali. — Naj se junaki krepijo in tolažijo v svoji samoti in tihoti, so me silili.

»Veseli so tudi bili, da ni na planini Lom nobenih ubežnikov več. Ti so jih kljub novi orožniški postaji v Prevjesu neki močno nadlegovali. Naenkrat pa so kar čez noč izginili. Prav so storili. Drugače bi jih morda polovile vojaške čete, ki jih misli ravno zaradi njih poslati na tiste planine in v tiste hoste vojaško poveljstvo iz Mostara.«

»Tudi nad nas bodo prišle vojaške čete,« si je mislil major.

Čez dva ali tri dni je Gjuro privedel kakšnih dvajset kosmatih možakov. Oboroženi so bili s puškami in z ročnimi granatami.

»Zakaj niste že prej in sami prišli k nam?« jih je trdo prijel major, očitajoč jim tolovajsko življenje.

»Svoboda je svoboda,« je odgovoril najdrznejši. »Če smo si že poiskali svobodo, smo jo hoteli imeti popolnoma.«

»Kako ti je ime?«

»Peter Blaženin.«

»Torej, Peter Blaženin, zapomni si, da svoboda ne sme postati zločin.«

»Razmere so take, da nismo mogli drugače. Skrivali smo se v skalnih duplinah posamezno ali po dva, največ po trije. Lahko nam ni bilo, ali svobodni smo bili, po svoje smo mislili in živeli. Zvedeli pa smo, da pridejo vojaške čete nad nas. No, in zdaj nam je čisto prav, da smo jim unesli pete semkaj k vam. Šaj bali se jih nismo posebno, kakor se tudi nismo nikoli ustrašili orožnikov, ki so iztikali za nami. — Vas smo se zares zbal.«

»Pri nas se bote morali spet naučiti reda in pameti. Če ne bote hoteli zlepa, vas bomo prisilili zgrda, da se nam uklonete!«

Tako jim je trdo zažugal major, ki mu razuzdani možaki niso bili kaj posebno všeč. In tako je ukazal, da dobijo najtrja dela pod najstrožjim nadzorstvom.

»Da se jim uneseta nesramnost in objestnost!« je dostavil.

Možaki so molčali, ali iz oči jim je gorela skrivana togota.

O zlata svoboda na solnčni planini Lom, kam si?

V spominu jih je grizel kes, a v srcu jim je rastle sovraštvo do majorja in njegovih četnikov. —

»No, kako je bilo, kaj si opazil?« je major potlej vprašal Gjura.

Ali Gjuro Savić, ki ga je majorjeva strogost nekoliko zmedla, ni govoril več kakor je ravno moral. Ni mogel govoriti niti o silni revščini v tamkajšnjih krajih niti o preganjanju vseh poštenih ljudi, ki so smeli ostati doma bodisi zaradi starosti, bodisi zaradi svojih posebnih poklicev. Srce mu je bilo še prepolno otožnih spominov in vtisov iz krajev, ki jih je bil obšel in ki jih je poznal iz svoje čudne mladosti.

Pot mu je bila zelo težka in neprijetna. Noge so se mu komaj premikale, iz domače zemlje so se iztezale, tako se mu je zdelo, zdelane, uboge roke, da bi ga ljubeče priklenile na rojstna tla in ga pridržale doma.

V srcu je čutil in slišal klic doma, z motnimi očmi je miloval skalne bregove in široko dolino, ko se je v ovčarja preoblečen počasi in previdno potikal po planinah, zalezujoč malo pridne ubežnike.

— Solnce je ravno bogato lilo svojo zlato krasoto na mili domači kraj. Zlati dež večernega žarenja je obsipal vso strmo in široko planino, a bele pečine golih bregov so gorele v krvavem svitu.

Gjuro je prevzet in ginjen sedel na skalo in zastrmel s solznimi očmi na strmo sleme. V visoko nebo so škrbaste štrlele razvaline gradiča, ki je bil njegov rojstni dom... Daljne slike, nejasne in nedoločne, so mu migljale

pred prebirajočim spominom. Sredi njih je ponosno rastel brkati beg Ali Bukovac, lep ko junak in močan ko kraljevič Marko. Ob očetu, ki se ga je le malo kdaj in nedoločno spominjal, se je, rekel bi, v svetniškem sijaju bleščala nepozabna podoba preljube matere.

Ves ginjen si je z rokami pokrtil ščemeče oči.

Oh, uboga moja mati, trpinka in svetnica, tebi je davna vojna za svobodo teh krajev vzela srečo in mir življenja, a zame si v svoji sveti ljubezni prosila Boga, da mi je v tej strašni vojni za končno osvobojenje najine domovine dal neskončno srečo... Glej, privedel mi je iz daljne, obsovražene tujine dobro, blago Ano, da me s svojo nežno ljubeznijo umije grdih grehov in da mi s svojimi mehkiimi, lepimi rokami prežene iz bolečega spomina grenkobo in bridkosti potepuškega življenja, — dal mi je ženo, ki v nedopovedni ljubezni do tvojega ubogega edinca, o mati, ljubi in časti tvoj blagi spomin... O mati, zakaj nisi dočakala moje sreče, ki bi bila še večja, če bi jo blagosloвила tudi ti...?

O mati...!

O ljubi domači kraji...!

Noga mu je zdaj plaho hodila, koder se je kot deček brezskrbno podil in odkoder ga je srce zavleklo v beli svet, v lepe, zanimive kraje. Ampak z vsem srcem je bil vendarle

zmerom tukaj, kadar je bil žalosten in kadar je bil vesel.

Pa zdaj je tu vse drugače.

S pečin ne vro zategnjene pastirske pesmi, s hriba na hrib ne skačejo odsekani klici čuječih pastirjev, sladke pesmi lepih pastiric ne mamijo nikogar.

Pastirji starci otožno hodijo za čredami, misli so jim pri sinovih, ki bogve kje umirajo sto smrti za tuje mogočnike.

Pastirice, bele planinske rože rdečega cvetja, zamišljeno postajajo med poniglavimi ovčicami. Otožni pogledi krepkih deklic se kalijo v nenadnih solzah za očetom na daljnem bojišču, za bratom, za prijateljem... Vsak sleherni dan jih sproti goljufa za solnčne sanje. Hrepeneče srce jim trepeče od žalosti in plahega, komaj še brlečega upanja, a čista duša jim umira od strahu in bridkosti, rastoče iz dneva v dan strašne vojne dobe. V silnem koprnenju se jim izvija iz srca vabeča pesem:

Dodji, dodji, drágane,
zélena ti grana...

Ali nežna pesem se ustraši sama sebe in drhté umrje sredi najbolj vročega napeva. —

Da, zdaj je vse drugače.

Domačemu gradiču, belim dvorom opevanega bega Alija Bukovca, se komaj še vidi razrušeno zidovje, vse prerastlo z mahom in

grmičevjem. Še stezá ni več, ki je po njih tekal kot oboževani begič.

Le stara otožnost in zapuščenost še tiščita na domači kraj in sta še milijonkrat bolestnejši in večji. Po vsej dolgi dobi ni videti skoraj prav nobenega napredka.

Gjuro bi se bil najrajši vrgel na ubogo rodno zemljo, tako ga je bolelo vasujoče srce.

Saj tistih posebnih zabav in nedolžnih radosti, ki jih ima vesela, srečna otroška doba in ki so največji, najsvetlejši in najlepši spomin ubogega človeka, res da ni poznal, skoraj ni poznal dosti. Pa vendar se mu je zdaj inako storilo, ko so mu solzne oči hodile po znanih vrhovih, po znanih pečinah.

Ali ni bilo tamle, ko je prvič povedal jedri mladi Katici, da bi ji rad, kadar bo dorastel, prinesel rdeče jabolko...? Še zdaj vidi njeno rdečico, še zdaj sliši njen drhteči smeh... In ravno tamkajle jo je poslednjič videl, ko ga je iz domače doline vzela strma planinska steza in ga goljufivo speljala na široko cesto v daljno, trdo tujino...

Počeni! je za poševno skalo in otožno predel svoje sladke in grenke spomine.

Neznanska otožnost mu je segla v razburjeno srce, vzdih odbegle mladosti ga je mehko poklical, domača zemlja ga je potegnila na vroče svoje rodne prsi. —

Prav pred njim sta dva črna hrošča,* neke vrste govnobrbca, trudoma, ali spretno valila precejšnjo, lepo zaokroženo in uglajeno kroglo, ki sta jo bila zgnetla iz napol posušenega kravjeka.

Z velikim zanimanjem, ki mu je na mah utrnilo vse druge misli, je nizko čepé opazoval bistroumni trud pametnih žuželk. Zdelo se mu je, da ga plahi živalci zgovorno pogledujeta, kadar za počitek odnehata v svojem delu.

»Kaj je prava razlika med menoj in takole živalco?« je premišljal. »Ali nima takle hrošček večje življenske modrîje kakor pa človek, blazna zver, v vsem svojem krutem in domišljavem bogovstvu in v svoji satanski zlobnosti?«

Prav o takihle hroščih mu je major pravil čudovite stvari.

Stari Egipčani, Feničani, Grki, Rimljani in mnogi drugi narodi v pradavnih dobah so te pametne živalce častili po božje in jim gradili spomenike in templje, ker so jim bile po svojem pretvarjanju podoba neumrjočnosti in večnosti.

Ti hrošči, tako mu je večkrat pravil major, so nedolžne žuželke, neškodljive in celo koristne, ker pospravljajo in zakopavajo gnoj.

* *Scarabaeus sacer*. — Op. pis.

Kravjeka namreč ne jedo samo, ampak ga zbirajo in zgnetejo v čisto pravilne in natančno uglajene, kakor srednje jabolko debele krogle.

Samec in samica čudovito hitro strkljata kroglo na peščena tla in tu izkopljeta zanjo precej globoko jamo. A preden jo zagrebeta, jo hitro še predelata in ji dasta obliko nekakšne hruške. V koničasti del te hruške vsadi samica eno samo jajce.

V zakopani hruški se izleže velikanska grbasta ličinka, ki požre razen zunanje, strjene skorje ves notranji del hruške in se tu v svoji temni kletki končno zabubi, nazadnje pa izkoplje kot lep hrošč govno-brbec. —

Egipčani in mnogi drugi stari narodi, ki so opazovali pretvarjanje hroščev, so si vero prikrojili po naravi, kakor se jim je kazala. Verovali so v presnavljanje in pretvarjanje življenja, v preseljevanje duš.

In kakor vstane ličinka in buba kot hrošč iz svoje podzemske celice v življenje, tako mora tudi človek doseči vstajenje, če si mrtvo telo ohrani nespremenjeno, če se torej nekako zabubi.

Duhovniki so napovedali vstajenje vsakomur, če se jim dá za dobro plačilo po smrti maziliti in zamumiti.

Človeške mumije so torej zakopavali v zemljo kakor hrošč svojo ličinko in buba. Z njimi so dajali male podobe hroščev, umet-

niško izdelane iz kamna ali drugih trdih in trepežnih snovi; te podobe naj bi pokojnike opominjale k vstajenju. —

Takega majorjevega pripovedovanja se je Gjuro spominjal, ko je opazoval delo tistih dveh črnih hroščev.

Hrošča sta pritrkljala kroglo na peščena tla za vogalom pobočne skale in sta obstala. Kakor bi se nežno pobožala sta se potipala s kosmatimi prednjimi nožicami in se nekaj gledala. Nemara sta govorila o svoji veliki ljubezni in o skrbi za svoj zarod.

Gjuro je vzdihnil:

»Sam večni Bog ve, kakšne bridkosti me še čakajo, preden bom smel iz hoste...? Ampak potlej bo lepo! O, dosti mi je beganja po svetu... Vse bo drugače, vse naše, vse domače... Vstajenje bo in poveličanje! In z Ano si bova znesla gnezdo... o, gnezdo —!«

Vesele nade so mu drobno predle gladko nit solnčnega življenja. Opojna domišljija mu je čarala begotne slike tihe domače sreče v miru božjem in v siti, blagi zadovoljnosti.

O, vse bo drugače, vse naše; vse bo še srečno in domače...

Upanje, ki ni nikoli sito samega sebe, je res kakor greh: zmerom žejna duša, vse vroče želje in misli se radostno in venomer vračajo k njemu.

In kakor je res, da bi hude nesreče ne preživel nihče, če bi njen udarec neprestano bolel s tisto bolečino, s katero ga je začutil, je še stokrat bolj res, da bi nobena velika sreča ne imela svoje sladke in prave vrednosti, če bi človek v svojem nemirnem snovanju ne pričakoval sprotne izpopolnitve in nedopovednega zvišanja že dosežene sreče.

Želje ne poznajo nasičenosti, nimajo postoja, so kakor veter, kakor modre misli, ki rastejo v prostoru in času in nikoli ne dosežejo miru in pokoja, vrhunca in konca, — ne dosežejo, ker jim ga ni in ni.

»Samo da bi že prišel iz hoste —!« je hrepeneče vzdihaval Gjuro. Ali srce mu je tudi za tisti srečni čas že iskalo novih želja, ki so se vse ustavljale ob Ani, pijane od radosti se razburjale in se žejne spet vračale k Ani.

Ob Ani, ki se mu je zdelo, da mu jo je poslal zares Bog sam, so se mu mudile ženitovanjske misli.

Po lepi prijateljici mu je tako koprneče zaklicalo željno srce, da je s trdo odločnostjo naglo poiskal in zgovorno ukrotil tatinske ubežnike in jih spretno speljal v taborišče zelenega kadra; zakaj tam ga je, kakor je za trdno upal, že nemirno čakala v ljubezem zakleta kraljična, lepa Ana.

V taborišču je zvedel, da se ni še vrnila, in je bil čisto nemiren.

Kje je? Ali se ji je kaj zgodilo? Morda ji je svoboda premagala ljubezen —?

Ob takih mislih mu je bilo kar vroče in od ure do ure je po vojnem telefonu klical prednje straže, da bi mu javile njen prihod.

Pa kako bi se bila že vrnila zvesta Ana?

Prenevarna je bila njena pot in prevažna; prevelika je morala biti opreznost ob njenih pozvedbah in prezamudna ter s premehkimi in preljubimi rokami jo je končno držalo že dolgo pogrešano mestno, uglajeno kulturno življenje, kamorkoli je prišla.

Ali niti za trenutek ni pozabila nujnih majorjevih naročil.

Na odhodnih postajah se je nedolžno seznanjala s potujočimi častniki. Gospodje so bili vljudni in so jo v vlaku vabili s seboj v častniški voz. Najljubši so ji bili mladi častniki; pri njih je igraje zvedela, kar je hotela vedeti.

»Dà, dà ... gospodje častniki ste res usmiljenja vredni,« je milovala mladega topniškega častnika. »Venomer vas prerivajo in pošiljajo na vroča bojišča! Moj mož na primer,« je lagala kot žena topniškega stotnika in milo gledala, »je bil dolgo v Albaniji. Nazadnje so ga vendarle premestili v Split. In takoj me je povabil, naj pridem za nekaj tednov k njemu. Vsi častniki v zaledju, mi je pisal, imajo žene pri sebi. Šla sem, ali že sredi

pota me je prestregel njegov strežnik in mi povedal, da mi je ubogi mož kar nagloma moral oditi na soško bojišče... Premislite: na soško bojišče!«

»Tudi jaz, gospa, potujem tja.«

»In ste dobre volje? Kakor bi šli domov —.«

»Vojakov dom je bojišče, domača družina so mu vojni tovariši!« je junačil.

»Krasno govorite, gospod poročnik. Ali vam ni vsaj hudo za tovariši, ki ste jih pustili —; kje ste bili do zdaj?«

»Začasno v Mostaru, gospa.«

»No, vidite! In zdaj ste sami —.«

»Za menoj pride moj oddelek.« Povedal je, kdaj in kod odpotuje dotični vojaški vlak s topovi, konji in z vsem moštvom.«

»Tako bo torej srečen drug oddelek, ki pride namesto vas v Mostar.«

»Ne pride.«

»Torej tam ne bo topništva? Lepo vas prosim, ali je to pametno?«

»O, saj ga ni treba. Ob Soči smo bolj potrebni. Tam se pripravlja odločilen naval; zato je armadno poveljstvo poklicalo skoraj vse tja.«

»Tudi pehoto?«

»Tudi vso pehoto, ki je za boj sposobna.«

»O, Bog vam daj srečo, svetli junaki!«

Mladi častnik se je samozavestno nasmehljaval in ji hvaležno poljubil roko.

Ani se je vljudni častnik zasmilil in kar hudo ji je bilo, da mora biti z ubožčkom neodkritosrčna. Ali kako bi drugače zvedela, kar bi rad vedel zeleni kader?

S pravo žensko predrznostjo se je spuščala v vse poskuse in je dognala skoraj še več kakor bi bila morala. —

Res, prav povsod ji je šlo vse po volji.

A ko se ji je zdelo, da je zvedela vse, kar ji je naloga naročala, je obrnila svojo pot in je hitela v tajno taborišče.

Ali se ji ni zbudilo domotožje, kaj ni imela misli za svojce v daljnem Gradcu?

O, seveda! In poslala jim je nekaj prihrankov, ali srce jo je z nepremagljivo močjo potegnilo v zeleno hosto. Tam ji je bil dragi dom, v globokih sencah tega košatega doma jo je čakalo koprneče srce, ki ji brez njega ni bilo ne sreče in ne življenja...

In naenkrat se je oglasila v Prijedoru pri zaupniku zelenega kadra, da jo je previdno odvel do prednjih straž tam daleč, daleč v hosti.

VIII.

Načrti.

Vse taborišče se je razveselilo Aninega povratka.

»Švabica —, Švabica se je vrnila!«

»Dà, zvesto dekle.«

»Kar je res, je res.«

»Gjuru je kakor bi jo še enkrat dobil: ne more in ne more se je nagledati.«

»Saj se je nima skoraj kdaj, ko jo pa major neprenehoma izprašuje.«

»Važnih novic mu je morala prinesiti, res.«

»Zdi se mi, da nas bo spet kmalu kam poslal. Preveč mi gleda v neke papirje.«

V majorja je šinila neka posebna važnost. Kar naenkrat je napovedal strogo pregledavanje orožja in streliva; tudi konje in njih opremo je natančno pregledal. Najmanje nedostatke je dal takoj popraviti.

A neki večer je nagloma sklical najznamenitneje četnike in jim je govoril:

»Zdi se mi, da se je približal čas, ko bomo tudi mi morali poseči v boj za končno svojo svobodo.

»Zato vam moram zdaj povedati: Naša naloga ni, da bi se samo skrivali, ampak da domovini tudi dejansko pomagamo.

»Možje, čete železnega kadra so pomočne čete jugoslovanske armade, ki se zbira v tujini.

»V kraju Nocera Umbra blizu mesta Barija v Italiji tabori osem sto jugoslovanskih častnikov prostovoljcev. Med njimi je glasoviti junak in branitelj slovenske Soče podpolkovnik Stanko Turudija. Po drugih krajih v Italiji, v Rusiji in v Rumuniji je zbranih še sto tisoč in več jugoslovanskih prostovoljcev. Vsi so pripravljene, da vsak trenutek lahko planejo v osvobodilni boj naše domovine.

»Vsa ta sila bi bila oborožena z najmanj pet sto topovi, s štirimi do šestimi tanki in s kakimi sto letali. Z italijansko in francosko mornarico bi osvojila Šibenik. Tu bi se razdelila v dva glavna dela. Potlej bi prvi del šel v smeri planine Ivan, drugi del v smeri Karlovca in Reke.

»Prvi del bi moral dobiti zvezo z zelenimi kadri v Bosni, Hercegovini, Dalmaciji in Črni gori, da bi z njimi zaprl železnico do Gabele. V Gabeli bi bilo novo izhodišče tega dela, ki bi preprečil dovoz vojnih potrebščin Pflanzler-Baltinovi armadi v Črni gori in v Albaniji in tako pripravil vojno ozemlje solunski armadi, ojačeni z našimi prostovoljci iz Rusije in Rumunije.

»Solunska armada sama je bila preslaba. Jeseni 1916. leta so Francozi po bitki pri Kaj-

makčalanu našteli pet in dvajset tisoč zdravih in petnajst tisoč bolnih Srbov.

»Ali kakor je bilo Srbov samo eno peščico, poguma pa le niso nikoli izgubili in vere v končno zmago. —

»Drugi del — v smeri Karlovca — bi poiskal zvezo z zelenimi kadri v hrvatskih hostah, posebno pa na Fruški gori, da bi z njimi osvojil ali pa razrušil, če bi bilo treba, vse glavne železniške proge na Hrvatskem in v Slavoniji ter tako odrezal Mackensenovi armadi ves dovoz.

»Soški junak Stanko Turudija je v Noceri Umbri že sedem mesecev uril častnike za poveljevanje samostojnih napadalnih skupin in izdelal ves ta načrt. Pomagal mu je ladijski poročnik Sešan, ki je bil z nekaterimi tovariši v čolnu pobegnil v Italijo. Hotel je, da bi italijanska mornarica napadla Avstrijo, kar ne bi bilo težko, ker so se prav takrat uprli mornarji v Kotoru. Ali Italijani so res strahopetci. Bali so se avstrijske mornarice, bali so se drugega — Visa!

»Na Vidov dan ob treh popoldne 1917. leta v Noceri Umbri sta Turudija in Sešan povedala svoj načrt Ivanu Meštroviću, doktorju Anteju Trumbiću in doktorju Dinku Trinajstiću.

»Vsi trije gospodje so ga bili zelo veseli.

»— Brez krvi, brez hudih bojev res ne bomo dosegli Jugoslavije! — je rekel doktor Trinajstić in je bil čisto ginjen.

»Ali načrt ni bil za ušesa Italijanov. Francozom so bolj zaupali, njim so ga razložili.

»Francozi so se ga hoteli oprijeti, ali Italijani, ko so jim o njem samo nekoliko namignili, so trmasto nasprotovali, ker so se bali za svojo nesramno londonsko pogodbo.

»Ne več Avstrija, — Italija je nam najhujši sovražnik!

»Verjetno je, da se bodo tudi Italijani nazadnje vendarle morali rešiti s Turudijevim načrtom. Nedvomno pa bodo šle vse prostovoljske čete na pomoč srbski vojski, ki so jo že začeli prevažati iz Francije v Solun.

»Tudi mi se moramo pripraviti. No, vse bi bilo, le topov imamo še premalo.

»Pojdimo ponje tja, kjer so!«

Ob kratkem jim je še povedal, kar je po Aninem poročilu vedel o vožnji dotičnega topniškega vlaka.

Sredi še tiste noči je vzdignil skoraj dvesto mož in jih v manjših skupinah poslal na široko ravnino severno od Slavonskega Broda, kamor naj bi prišle drugo noč.

Z eno teh hitečih skupin je šel tudi on sam; zakaj Gjuru je ukazal, naj ostane v taborišču in ga nadomestuje.

Gjuro se je razveselil te zapovedi, ker je mislil, da se bo že vendar mogel nagovoriti z Ano.

Pa Ana je bila vse te dni nekako otožna in tiha. Tudi zanj je imela malo besedi. Le gledala ga je in iz milih oči so se ji usipale vroče solze tihega, notranjega joka.

»Kaj je?« se je ustrašil.

Ali lice se ji je nabralo v boleče gube, iz oči ji je sijala še večja milina, lomeča se v obilih solzah.

Gjuro jo je plaho gledal, a naenkrat je zardel in se zagledal predse.

»Oprosti, zlato solnce moje največje sreče, — saj te razumem: videla si spet veliki svet, hodila si po potih, ki vodijo v tvojo domovino ..., pa ti je hudo. Tudi meni je bilo te dni bridko, ko sem videl svoj domači kraj.«

Samo odkimala je, z rokami si je pokrila zardeli, od solz mokri obraz in je zaihtela.

»Ali te je morda kdo razžalil?« je mehko rekel.

»Bojim se —, strašno se bojim,« je poih-tevala.

»Česa se bojiš, Ana, duša moja?«

»Da te izgubim ...«

»Ana —!«

»Konec vojne se bliža ... Saj sem videla. Bliža se.«

»Ne izgubiš, marveč šele prav dobiš me, ko udari tista srečna ura, da bova smela iz hoste...! Kaj misliš vendar?«

»O, bojim se, bojim se...!« je zaihtela še glasneje. »Ko se bo milijon in milijon ljudi radostno oddehnilo ob oznanenju pričakovane miru, te mi bo vzel široki svet in te mi ne bo več vrnil.«

»Ko bo angel miru stopil med nas, bo prišel tudi zato, da blagoslovi najino ljubezen v večno zvezo!« je tiho rekel in jo pobožal po beli roki.

Ana se je sladko nasmehnila.

»Glej, kako moreš misliti, da bi te pozabil, ko si mi dala, toliko dala? Ali mi nisi dala svojega deklitva, ali se nisi odpovedala svoji domovini zato, da ljubiš mene in mojo domovino in ali mi nisi dajala nepopisne sreče in mi nisi vrnila izgubljene vere v Boga in v življenje? — Oprosti, večkrat sem te gledal, ko nisi vedela, da te kdo opazuje.«

Plaho, v dvomu je zastrmela vanj.

»In videl sem, kako si poklekala in sklepala roke v dolgi molitvi.«

»Ni bilo prav, da si me zalezaval,« je tiho rekla in zardela.

»In vselej sem šel in sem tudi jaz molil, kakor sta me učila mati in ded... Glej, tudi v molitvi sem bil s teboj in pri tebi.«

»Zakaj mi nisi nikoli govoril o tem?«

»Bal sem se, da bi z neprevidno besedo morda oskrnil tvojo in svojo molitev. — Pozabi tudi to priznanje!« je naglo dostavil kakor bi se sramoval.

In tiho sta se dalje pogovarjala o sebi in svoji ljubezni, v mislih sta si gradila srečni dom in si veselo znašala mehko gnezdo.

»Samo da bi že skoraj bil mir —!« je v čisto drugi volji vzdihnila Ana in ga vroče pogledala.

»O, če je to res, kar nam je pravil major, bomo tudi mi pripomogli do miru!« Povedal ji je nekaj malega o Turudijevem načrtu. »Če le ne bi bilo Italije vmes! Italiji ne zaupam, ne zaupam!«

»Ali bo kri tekla ob zajetju topniškega vlaka?« so ji ušle misli v drugo smer.

»Najbrž ne,« jo je pomiril.

»Potlej bi mi bilo prav, da sem tudi jaz kaj pomagala do miru.«

Tako sta se menila in v mislih hodila za slikami svoje bodočnosti.

— Zelene čete so medtem previdno hitele k progi nad Slavonskim Brodom. Na počivališčih in v skrivališčih so se možje tiho pogovarjali o lepo obdelanem polju pred seboj, o letini, o ljudeh, ki so jih opazovali iz svojih skrivališč in o svojih čudovitih nalogah.

Ko so prišli do proge, so se poskrili po jarkih in v žitu ali koruzi in so se čakali.

»Pritrdi razpočnike na tirnico!« je major ukazal Pašku, ki je razumel tak posel.

Potlej niso več dolgo čakali, in vlak je počasi, previdno prihropel.

Naenkrat je pod njim treščil razpočnik. Stroj je hripavo siknil, zavore so zaškrtale in vsa dolga vrsta težkih vozov se je s kratkimi sunki ob prožne odbojnice ropoče ustavila.

Ali ko nihče v vlaku še zakleti ni utegnili, so že zrastle sence ob progovini in so pritisnile k vozovom.

»Nesreča —! Vsi ven —! Naglo —!« je rezko sekal nizko temo vojaško zapovedujoči glas pred vozovi.

Na stroj sta že splezala dva četnika.

Iz vozov so hitro poskakali zaspani topničarji. In ko so bili zunaj, so jih mirno obkolili drzni četniki.

Tudi častniki so planili s svojih ležišč, čudni možje so jih molčé obstopili.

»Kaj je to —?!« so zakričali prestrašeni častniki.

»Mir in ne genite se!« je ostro zapovedal major iz sence, kamor se je zamikal. Zakaj kot častnika ga je bilo pred častniki kljub vsemu vendarle močno sram.

»Zeleni kader —«, je zašepetal vlakovodja in vzdihnil.

Ko je brž sedel k topovom večji oddelek četnikov, je vlak puhnil nabrano jezo in po-

časi oddrdral do bližnje postaje. Tu so po skladišni klančini izložili topove in vozove, strelivo in puške, konje in vse.

In kakor so drzni kadroveci tiho prišli, tako mirno so z vsem tem težkim plenom utonili v globoko noč.

IX.

Uskoka.

Ob istem času so se vznemirili zvezni obhodniki prednjih straž noč in dan zvesto čuječega taborišča. Iz središča sta se namreč proti njim previdno plazili temni postavi in se niti na klic »Stoj!« nista hoteli ustaviti.

Tako so zajeli Italijana in Petra Blaženina.

Čuječe straže so tiho klele, ko so ju zvezale in odgnale v taborišče.

»Izdajavca! Kaj sta hotela?« so se jezile in ju srdito suvale.

»Aha, tako?« je škrtal Gjuro, ko so ju prignale predenj. »Ali sta hotela zaslužiti Judeževe denarje? — No, le potrpite!« je zažugal in ju dal zapreti.

To je bilo prvič, da je kdo hotel pobegniti iz taborišča.

Kaj bi bilo, če bi jo bila unesla dva tako nevarna človeka? Ali ne bi šla in izdala vladnim oblastim, kdo so in kje se skrivajo vsi tisti, ki so bili pobegnili z bojišča? —

Razburjeni kadroveci so bili strašno hudi na oba uskoka.

Ko so se četniki vrnili s svojega nočnega pohoda, so se tisti, ki jih je bil major sklicaval na posvete, tudi zdaj sestali pri njem.

»Hudo mi je in zelo nevšečno, da moramo soditi,« je rekel major. »Moža ne tajita, oba kar naravnost priznavata, da sta se hotela prijaviti vojaškim oblastim, ker ju peče vest, kakor pravita, in ker se bojita kesnejih kazni... Ali njuna nezvestoba do nas je tudi hudodelstvo. — Kaj se vam zdi? Ali zaslužita kazen?«

»Zaslužita!« so kratko in jezno potrdili vsi.

»Premislite! Človeka sta.«

»Dobro sta vedela, kaj ju čaka!« so nekateri ugovarjali, drugi so molčali.

Major se je nekoliko zamislil, potlej je potegnil iz miznice malo vrečico.

»Sodite mirno!« je zamolklo rekel. »Vsakteremu izmed vas dam dvojje kroglic: črno in belo. Črna glasuje za smrt, bela obsoja v strog zapor s postom. Sodite vi sami, — jaz ne glasujem!«

Možje so sprejeli kroglice in so se resno spogledali.

»Po vesti in sreču sodite!« jih je še enkrat opomnil, preden jim je ukazal, da so tajno zmetali kroglice v pripravljeno posodo.

Potlej je poveznil posodo na mizo. Ko jo je vzdignil, se je pokazal kupček samih črnih kroglic.

»Smrt —!« so zamrmrali sodniki, oči so se jim pobesile.

»Obsodba se torej izvrši vpričo vsega tabora in takoj!« je po dolgem molku odločil major. »Gjuro, skličí glavni zbor!«

Pred zbrane četnike so privedli oba obsojenca. Bleda sta bila, roke sta imela zvezane.

Major sam je razglasil sodbo.

Italijan se je nagnil nekoliko naprej, izbuljil velike oči in zakričal v blaznem strahu. Zgrudil se je na kolena in zatulil v hreščečem joku.

»Milost!« je hropel in dvigal zvezane roke. Milost —! Milost —!«

Peter Blaženin je zaničljivo pogledal kleččega Italijana, rjovečega in od strahu čisto blaznega.

»Ubijte me!« je glasno rekel in se ozrl po molčeči množici. »Brez svobode nočem živeti —!«

Potlej je uporno molčal in gledal v tla.

Nad vsem zborom je tiščalo nekaj težkega. Grozničavo tihoto je pretrgaval le Italijanov jok. Četniki so se v zadregi prestopali z noge na nogo. Usta so jim molčala, oči so se umikale očem.

Iz otopele množice se je pred majorja prerinil Josip Zidarić in z njim tiho izpregovoril nekaj besedi.

Poveljnik ga je nekaj časa mirno gledal, nato mu je odločno prikimal.

Zidarić se je obrnil, malo pomislil, pogledal po zboru in ostro rekel:

»Ne ubijaj! stoji zapisano. Nihče nima pravice do tujega življenja. Prav je, da se zločin kaznuje; ali smrtna kazen je nov zločin, tako velik, da bi bila tudi največja pokora zanj premajhna. Tistemu, ki izreka smrtno kazen in ubija, ni odpuščanja ne na tem in ne na onem svetu! — Bratje, ne ubijte človeka, ne umorite brata!«

Pisatelj je umolknil in z očmi obstal na množici.

Četnikom so bili obrazi čudno mirni in trdi, oči so se jim skrivale. Nobena beseda se jim ni utrgala iz ust; še mrmrali niso. Bog ve, kaj jim je tajno vrelo globoko v srcu.

»Sodba je sodba,« je počasi rekel major. »In vi sami ste jo izrekli po svojih tovariših. Ali Zidarić je prav govoril. Ne ubijajmo,

preveč smo že ubijali! Z Zidarićem vas tudi jaz prosim milosti za oba obsojenca.«

Po vsem zboru je šel en sam glasen vzdih kakor bi se izmučenemu srečju utrgal zadržan vzklik olajšanja.

»Bodite dobri in usmiljeni! Pomilostite ju!« je mehko rekel major. »Ali kdor misli, da morata vendarle umreti, naj dvigne roko!«

Nobena roka se ni dvignila.

Major se je oddehnil. Z obema rokama je segel v roko Blaženinu in Italijanu.

»Zbor vama je odpustil smrtno kazen,« jima je rekel, »jaz pa vama odpuščam tudi zaporno kazen. Bodita odslej poštena in zvesta! Ne hrepenita po predčasni svobodi, ki bi bila za vaju pogubna in ki bi morda vzela svobodo in življenje mnogim drugim!«

Od prestanega strahu in od naenkratnega prevelikega veselja Italijan ni mogel izpregovoriti nobene besede. Bled in rdeč, rdeč in bled je samo roke istežal kakor bi lovil sapo, nazadnje pa je omahnil.

»Slabo mu je, pomagajte mu!« je rekel Zidarić.

»Strahopetec laški —!«

»Takah sem dosti videl na soškem bojišču.«

»Ujetnikom smo vselej morali preskrbeti vode, da so se — očedili.«

»Ha-ha-ha!«

»Ne znam se zahvaliti kakor bi se moral,« je preprosto in mirno rekel Peter Blaženin. »Dočakal pa bi rad priložnost, da bi svojo hvaležnost in zvestobo pokazal v dejanju.«

Major mu je brez besede z dolgim pogledom pogledal v zardeli obraz, ki je drhtel od prestanega, a do zdaj moško skrivanega notranjega razburjenja. Sevajoče oči obeh mož so se v tistih trenutkih zvesto in jasno vezale v nekakšen nem, nagonski dogovor.

»Dà, zvest bodi,« mu je nazadnje počasi rekel in ga držal z mirnim, a predirajočim pogledom, »in vse bo še dobro!«

»Bom, gospod major!« je iskreno dejal še zmerom nekoliko drhteči Peter Blaženin, vojaško pozdravil in se umeknil.

»Vidva,« je poveljnik pomignil Gjuru in Zidariću, »pojdiva z menoj!«

»Silno me veseli, da si nismo s krvjo umazali rok,« jima je, kakor bi se bil ravnokar rešil hudega bremena, oddihovaje se govoril, ko so prišli v pisarno. »Samo to je: Če bo vojna trajala še dolgo, se pa vendar resno bojim še nadaljnih pobegov. Saj razumem, da si vsakdo izmed nas želi iz te tihe, puste hoste... No, če Bog da, tega skrivanja se bomo rešili morda prav kmalu,« je dostavil kakor bi hotel popraviti svoje prejšnje besede.

»Kmalu, kmalu!« je pritegnil Zidarić. »Vojna umira, nagloma in vidoma umira.«

»Smrt ji bo treba pospešiti. Vsak dan pričakujem povelja iz »Jugoslovanskega odbora,« da po načrtu, ki sem ga vam že povedal, dejansko pomagamo tudi mi.«

»Saj smo pripravljeni!« je resno rekel Gjuro, po obrazu mu je šinil nagel sijaj.

»Prav to me nekoliko skrbi, vidita,« je odgovoril skrbni major, šel enkrat, dvakrat iz kota v kot in obstal. »Za pripravljenost si moramo preskrbeti še marsikaj. Orožja in streliva imamo, živil na primer pa še nimamo zadosti.«

»Kmetje bodo dali,« je po kratkem molku rekel Gjuro.

»Kmetje —, zmerom le: kmetje!« se je vznemirjal Zidarić. »Kako bi še jemali ubogemu ljudstvu, ki samo nič več nima? Odkod bi ubožci še kaj imeli? Ali jim nismo že dosti vzeli, česar jim ni pobrala vlada? Mislím, da bi se vsaj mi morali nekoliko omejevati. Zakaj bi naše čete, ki jih ni malo, morale imeti celo vina in kave, sladkorja in tobaka, ko ljudstvo dosti teh stvari že tako dolgo pogreša?«

»Vse je res. Ali nobenih omejitev si ne upam odrediti; celo ne zdaj, ko se bliža odločilna doba. Saj človek ne ve, kako bi jih četniki razumeli.«

»Njih objestnost seveda mora rasti, ker čutijo, da ni nikogar, ki bi se mu morali ukloniti...«, je tiho in razburjeno rekel Zidarić.

Ko ga je Gjuro nekako debelo pogledal, je spoznal, da je nehote zadel majorja. Zato je v zadregi primeknil:

»Oprostite, gospod major...«

Pa major se je delal, kakor ne bi bil občutil njegove osti, in je mirno nadaljeval:

»Obsodimo torej vojaško oskrbovališče v Kninu, naj nam da potrebnih živil!«

Gjuro in Zidarić sta se zavzela.

»Nevarno bo.«

»In izzivajoče.«

»Pogum in spretnost, — pa bo šlo!« je odrezal major.

»V Srnetico pride te dni neka delavska stotnija,« je nadalje pojasnjeval. »S papirji, ki mu jih za tisto stotnijo naredite vi, Zidarić, pojde jutri Gjurov mali oddelek v Knin in dobi nekaj najnujnejih potrebščin.«

»Aha, aha!« sta razumela in se nasmehnila.

X.

Preganjanje.

Gjuru in njegovemu spremstvu se je velika goljufija pri vojaškem oskrbovališču v Kninu čisto gladko posrečila. Ali vojaška ačunska oblast je seveda kmalu dognala strašno predrznost zelenega kadra.

Pri vojaškem poveljstvu v Sarajevu in Mostaru so se naduti samodržci od togote kar tresli. Orožniškim krajevnim poveljstvom so ukazali, naj izsledijo, kje se skriva kadrovska četa, ki je blizu Slavonskega Broda zaplenila topovski vlak in izgoljufala raznih potrebščin iz vojaškega oskrbovališča v Kninu.

Pa kako bi jo izsledila? Med prebivalstvom ni bilo izdajavca, a orožniške obhodne straže so dobro vedele, da se s kadrovcem ne bi bilo šaliti. Le nerade in strogo primorane so se torej strahoma napotile v hoste in planine.

Kadrovcem so se jim spretno in lahko umikali, orožniki pa tudi niso posebno tiščali predaleč in v preveliko goščo.

Tako so se oboji, kakor bi se bili domeni, lepo pametno drug drugemu ogibali.

To je bilo v srečo vsem vkup.

Nesreča se je zgodila le pri Imotsku.

Ko so se namreč orožniki že umikali in vračali na svoje postaje, se je neki predrzen četnik še pritihotapil do male vasi blizu tega mesta, da bi obiskal, preden ga spet vzame skrivnostna hosta, svojo milo prijateljico, ki je že dolgo, dolgo ni videl.

»Stoj!« je iz koruze ob cesti kriknil nadenj mlad orožnik in nameril puško.

Ljubezni željni četnik se je prestrašen zagnal v goščo pod cesto. Nad glavo mu je siknila svinčenka pregorečega orožnika, ki je najbrž hrepenel po priznanju in pohvali svojih gospodarjev.

Ali tudi iz gošče je naenkrat počila četnikova puška in je do mrtvega podrla ubogega, preslužbenega gorečnega, ko se je ravno kobalil čez kamenito njivno ogrado.

Ta skoraj nepotrebni uboj ni posebno pekkel vasujočega kadrovca; preveč je bil mož gorak vsem orožnikom. Še iz Splita.

Služil je namreč še prav pred kratkim v obalnostražni četi, ki je pod poveljstvom nekega madžarskega stotnika bivala v Solinu pri Splitu.

Tisti stotnik je zelo sovražil in zaničeval Hrvate. Kjerkoli je domašljavi Madžar le mogel, je poniževal, zatiral in žalil svoje hrvatsko moštvo. Pri sebi je imel za domačo zabavo neko madžarsko dekle, ki je živelo, rekel bi, kar na stroške že tako ali tako strada-

joče čete. Bila je zelo ošabna in predrzna ženska, stotnik pa je zahteval, da so se ji morali vsi klanjati in jo streči.

Vojakom, ki so bili sami stareji črnovojniki, je bilo to strašno čez glavo.

V tistem času so se posebno številno zaredili vojaški ubežniki tudi v samem Splitu. Mnogi bojevniki, ki so z raznih bojišč prišli na kratek dopust, so uskočili kamorkoli. Skrivali so se v mestu, pri okoliških kmetih in na planini Mosor.

Skriti in prehranjevati vojaškega ubežnika se je zdelo slehernemu Splitčanu največje narodno zasluženje.

Ali Split je tačas strahoval poveljnik vojaškega redarstva, mož, ki je bil lačen pohvale in odlikovanj in ki je svojo oblastno službo po nepotrebnem pretiraval do skrajne odurnosti.

In tisti mož, izogibani in obsovraženi javni strah, je začel loviti vojaške ubežnike in silno nadlegovati nejevoljno prebivalstvo.

Orožniške puške so pokale po Mrljanu, zaraščenem hribu ob Splitu, po planini Mosor in celo po ulicah starodavnega mesta Splita, tesno posajenega na mogočno dvorišče cesarske Dioklecijanove palače ob bučečem adrijskem morju.

Ves Split je tajno stiskal pesti in preklinjal na dno pekla vojno in njene objestne pomagāče.

Zdaj so začeli tudi vojaki splitske posadke, sami dalmatinski Hrvatje, uhajati v goré. Uhajali so iz gneva in upornosti, uhajali so iz naveličanosti in domotožja, uhajali so iz svobodoljuba in razžaljenega narodnega ponosa; zakaj jarma, ki so ga jim nalagali tuji in preoblastni poveljniki, niso mogli, niso hoteli več nositi. —

Tačas je torej ubežal kadrovec, ki ga uboj pri Imotsku ni posebno pekel in ki je bil gorak orožnikom.

Orožniki so vojaškemu poveljstvu v Sarajevu in v Mostaru naznanili uboj in poročali, da drugače in drugod niso našli ne sledu ne tiru za kadroveci.

Vojaška oblast se je nazadnje odločila, da sama poišče predrzne četnike.

Po zaupnikih, ki jih je kadrovsko taborišče sčasoma imelo skoraj povsod, celo tudi že pri vojaških oblastih, so tako rekoč nevidni, a tu in tam prežeči in čuječi kadroveci takoj zvedeli, da bo prišla nadnje dobro oborožena četa vojakov. No, niso se je bali in prav nič se niso vznemirjali.

In res so pazni prežuni kmalu naznanili, da se bliža neki pozveden oddelek, močan komaj za dobro stotnijo.

Vojaki, večinoma stari in betežni, naveščani in sestradani možaki, so začeli nejevoljno in brez vneme pretikati najprej okoli Imotska. Od tam so po manjih oddelkih in v rojnih vrstah otipavali krševite planinske goličave in razklane globeli z večjimi ali manjšimi podzemskimi votlinami, a potlej so se previdno, korakoma spuščali v grozotno goščo skrivnostnih prastarih host.

Slehnemu je srce nemirno, plaho bilo, ko jih je pogoltnila temna, hladna, le težko prehodna hosta. Rojne vrste so se začele stiskati in ožiti, oddelki iskati bolj drug drugega kakor zelenih kadrovcev.

Kaj bi z njimi, s kadrovci? Blagor se ga jim, da so, kjer so...! Če bi človek le mogel varno do njih, še sam bi uskočil...

Tako so premišljevali prav mnogi vojaki; neumno in nevarno se jim je zdelo, laziti za čudovitimi četniki, zmerom nevidnimi in zelo nevarnimi.

S takimi lovci je bil lov na predrzne in nevarne kadrovce zares čisto nemogoč. Bilo jih je tudi dosti premalo za tako obsežno lovišče.

Dva dni in dve noči so se mudili po planinah in po hostah in nikjer niso nič ujeli.

»Zelenega kadra ni..., vsaj tukaj ni... Vse je strahopetna bajka!« se je nazadnje po-

veljnik oznejevoljil in neslavno odšel s četico, odkoder je oprezno in strahoma prišel.

Zviti kadroveci so se v varnem taborišču prešerno hahljali. Objektno so se zavedali svoje moči in strašno jih je veselila nemoč preganjavcev.

Ali skrbni major, vedečni poveljnik skritega taborišča, je imel z Gjurom in Zidarićem, ko je minila nevarnost skoraj neizogibnega boja z vladno četo, važen in resen pomenek o — premestitvi taborišča.

Še tisti dan so zvedeni pozvedniki šli na prežo, ali se morda bližajo še druge vladne čete in pa obenem iskat varen kot primernega domovanja.

O domovanje —! Kdaj mi že vendar boš dodeljeno, da se odpočijem in poveselim v sreči in svobodi?

Tako so vzdihovale Gjurove želje tačas, ko je sočutno gledal v plahi obraz prijateljice Ane, zveste in vdane, dobre in ljubeče tudi ob uri nevarnosti.

Tako je mislil Josip Zidarić, ki mu je srce koprnelo na široko domačo zemljo, potrebno čistega apostolskega dela.

Tako je razumel major, revež brez družinske sreče in brez miru; zakaj osebna bodočnost mu je bila čisto nejasna in uboga. Kdo bo še maral uskoškega častnika, poglavarja po pravici in po krivici obrekovanih in obto-

ževanih ljudi, ki so v časih hudega pomanjkanja živeli na stroške bednega ljudstva? Kdo mu bo zaupal, kdo verjel v velike namene njegove poštene volje...? Ali vse kruhoborne misli, ki so ga naenkrat hotele gristi, je prevrskavala velika domovinska ljubezen, vsa osanjana in ozarjena s svetostjo domoljubnih in rodoljubnih upanj in želj.

Tako so vsak po svoje čutili kadroveci in hrepeneli z vso svojo silno ljubeznijo k dragim domačijam, prepreženim s tisočerimi koreninami prastare domačnosti.

O domovanje, sveto in ljubljeno, zaželjeno —!

XI.

Svoboda.

Pozvedniki, ki so bili šli iskat taboru primeren prostor za novo domovanje, se dolgo niso vrnili.

Major je bil v velikih skrbeh in je že hotel za njimi poslati še nekaj pozvednikov, pa so se zamudniki začeli vračati.

Našli so res da več prav ugodnih skrivališč, ali prinesli so tudi prav posebnih novic.

Skrivaj in posamič so se namreč tihotapili v neke vasi do zanesljivih zaupnikov. Ti so jim pravili, kaj pripovedujejo vojaški dopust-

niki, ki dohajajo na kratke dopuste. Pripovedujejo o hudih avstrijskih neuspehih pred sovražnikom in da se vojaki na bojiščih skoraj že kar očitno upirajo, ker nočejo več pred žrela grozovitih topov in kosečih strojnic; da stradajo, trpijo in kar v četah in posamezno prehajajo k sovražniku ali pa uhajajo kamorkoli v zaledje; da nihče več ne verjame v zmago nemškega in avstrijskega orožja; da so poveljniki že čisto malodušni in kakor brez glave — in da se vojska drži skupaj še samo po neki čudni, prekleti sili in po neki nerazumni, otopeli volji, a da se kar čez noč lahko zgodi kaj prav posebnega, ki bo z enim mahom ubilo vojevanje in vso vojno... In prebivalstvo doma to posluša; ne verjame, dvomi, a posluša, spet posluša in že tiho upa, moli in prosi Boga, da bi bil svet skoraj rešen strašnih vojnih strahot in grozot. —

Te prečudne novice so tudi taborišče močno razburile. Med veselo vznemirjenimi četniki jih je bilo prav dosti, ki so hoteli steči kar domov ali vsaj v bližino svojih domačij.

»Skril bi se v seno, na podstrešje ali kamorkoli, samo da bi bil doma, doma...!« so hrepeneli in se razburjali.

Major je imel dosti dela, da jih je krotil.

»Vesti so ali resnične ali pa prenačljene, če ne morda za zdaj še izmišljene ali vsaj nekoliko pretirane!« jim je dopovedoval. »Vsaka

prenagljenost bi bila zelo nevarna in bi nam pokazila vse. Saj končno nismo tukaj, da bi se razbežali, ko začne biti ura osvobojenja. Ali vam nisem pravil, da bomo morda morali še udariti?«

In zdaj se je zgodilo prvič, da so možem obrazi potemneli v neki tihi, komaj še zadržani upornosti; nekateri so celo zamrmrali.

Ubogi major se je kar ustrašil.

»Tako torej —? Kaj bo, kaj bo—?« ga je zaskrbelo.

»Gospod major,« mu je potlej šepetal Zidarić, »ali vam nisem pravil, da tem ljudem ni nobene vere?«

»A jaz sem jim tako zaupal!« se je častnik skoraj razjokal.

»O, saj so med njimi tudi poštenjaki, ki so vredni zaupanja in ki bodo zvesti do konca. Dosti jih najbrž res ni. Vsi drugi mislijo nase, samo nase, za skupnost jim ni!«

»Zase mi ni in mi nikoli ni bilo dosti. Zdaj mislim samo, kako bi čim bolje služil vstajajoči Jugoslaviji.«

»Vi — dà; drugi — ne! In to je, kar sem zmerom trdil!«

»Le kaj bi bilo, če bi dobili zapoved iz »Jugoslovanskega odbora«, naj udarimo?«

»Še tisto uro bi se ves zeleni kader razkadil bogve kako in bogve kam!«

Major ni odgovoril; zamahnil je z roko in počasi odšel. —

V deželo je že šla pozna jesen in hladno je postajalo. Na visoko Dinaro si je že belo postiljala zmagujoča zima. Dih ji je bil srdit, da se je drhté stresala širna hosta in ji je od groze padalo zadnje ovenelo listje.

Taborišče je bilo mirno. Ali gruče prezebajočih četnikov so stikale glave in pletle razburjene pogovore. Kakor je vse odnehavalo zunaj na obupnih bojiščih, tako se je pokornost topila tudi sredi zelenih četnikov.

Major je videl njih nemir in je poklical Gjura. Ukazal mu je, naj si izbere nekaj mož in naj gre z njimi prisluškovat, ali so novice, ki so jih prinesli pozvedniki, verjetne ali ne.

Gjuro se je molče in resno odpravljaj. Ni šel rad, zelo mu je bilo čez glavo. Saj je sam videl, da se poslušnost moštva drobi v nič, in bal se je za — Ano.

Ana sama je čutila, da nekaj ni prav. Ihté se je poslavljalja z njim, ki ji je bil varuh, prijatelj in vse.

»S teboj pojdem!« je poskušala. »Ne pusti me same!«

»Ne moreš; zdaj še ne moreš, dekliček moj!« se je uprl. »Ali kmalu, prav kmalu bova šla iz hoste pred altar in v svoj svet!«

»Bojim se, tako se bojim —,« je ihtela.

»Bodi mirna in brez skrbi, saj se vrnem, hitro vrnem!«

Pa Ana se je jokala, kakor bi se poslavljala za vselej.

»Pusti me, Ana! Dolžnost je dolžnost,« se ji je nežno izvil in odšel, da bi slišal odrešilni klic v varno svobodo.

Vrnil se je res prav kmalu, pa skoraj sam. Tovariši so se mu raztepli in porazgubili. Premočan je bil klic domačije in prezapeljiv je bil čar že skoraj gotove svobode.

»Kakor Noetovi golobje—,« je pokimal Zidarić. »Moj Bog, kaj bo tako ljudstvo počelo s svobodo, ko jo zares doseže?« je jezno premišljal in malodušno obupaval.

Major pa ni rekel nobene; le bled je bil in ves pobit, čeprav mu je Gjuro prinesel novice, ki so še določneje potrjevale vse prejšnje. —

Tako je teklo bedno življenje nemirnih četnikov, teklo od dneva v dan z neko krhko napetostjo in močno prisiljenostjo. Bilo je kakor stroj s preobilo paro. In sam Bog ve, kaj bi se bilo zgodilo z nevarnim strojem, če mu ne bi bil še o pravem času odletel varnostni zaklopnik.

Ko so namreč na svetu trpljenje in potrpljenje, beda in obup, grozote in zločini dozoreli do svojega usodnega, do svojega milijonkrat prekletega viška, je naenkrat mogočno in kaznujoče zagrmel trpečemu ljudstvu odrešu-

joči glas, da je pravični Bog vendarle zamahnil s svojo dolgo roko in udaril, udaril napuh, krivico in zločin! Po vrsti so se v solčni prah rušili maliki, osramočeni in ponižani so bili njih hlapci in sam peklenški hudič je vzel staro Avstrijo, krivic in zločinov, neumnosti in zaslepljenosti polno! Amen! Amen! —

Suženjske vezi so treskoma odletele, osvobojena ljudska duša je v blazni pohlepnosti divje objela neznanu svobodo in znorela v čisto novi, nenavajeni pijanosti!

Ta glas, ki je šel med ljudstvo kakor grom Boga Očeta z gore Sinaj, je planil z vso svojo strastno, odločno blagovestjo tudi v zeleni kader.

Kakor bi se zdravo razklenila premagana bolečina, ga je pozdravil mogočen, glasan vzklik trpečega ljudstva, — vzklik, ki se je utrgal nekje globoko in ki je šel v svojem širokem odmevu do neba samega.

Četniki so se jokali od veselja, tulili so in kleli od razmahnjene objestnosti, skakali so in noreli, ker je sreča svobode prišla prej in je bila večja kakor so si jo sploh upali kdaj pričakovati.

Vsem so radostna srca hitela domov, sleherni od njih je mislil samo to, kako bi prišel čimprej domov, naravnost domov.

Od veselja so začeli streljati v zrak in piti, jesti in piti in se bratovsko poslavlјati.

V njih sredo je prišel major z Gjurom in Zidarićem. Strog, resen mu je bil obraz.

»Kam —?« jim je glasno zaklical. »Kam se vam mudi? Ali ni navada med tovariši in prijatelji, da se pozdravijo in poslovijo z vsemi, preden se ločijo?«

Možje so se spogledali; pobesili so oči, v obraz jim je udarila rdečica sramu in zadrege.

»No, čestitam vam in sebi!« je govoril major. »Zdaj je res konec našega skrivanja po hostah in globelih! Svobodni smo, vsi pojdemo odtod! Odvezujem vas dolžnosti do zelenega kadra.«

Obrazi so jim žareli in goreli; iz ust pa jim ni bilo glasu, kakor bi pričakovali še nadaljnih besed.

Major je pogledal po zboru in je rekel:

»V sili in stiski smo bili tovariši in drug drugemu smo pomagali. V tem je bila naša moč, kakor veste. Bodimo si tovariši tudi zdaj, bodimo možje, vredni svobode. Ali svoboda, naša svoboda ima morda še dosti sovražnikov...«

Četnikom so se obrazi potegnili in oči izbuljile.

»Po naših tleh se bodo valile že danes, že jutri vojne čete z bojišč, po naši zemlji hlepijo zviti Italijani... Od vseh strani pretijo naši odrešeni domovini še velike nevarnosti.

»Ali smemo mi, ki smo že doma, zbežati kar na zapečke in mirno gledati, da kdo pride in nam razruši dom in zapeček?

»Do zdaj sem vas vodil in vladal in nikomur izmed vas ni bilo to v škodo... Pošteno ste mi zaupali. Zaupajte mi tudi v tej poslednji uri našega skupnega bivanja v hosti!

»Avstrijskih oblasti ni več. Vsa oblast, vsa vlada je zdaj v rokah naših ljudi. To so narodni sveti po naših glavnih mestih. Vrhovno oblast, tako rekoč državno oblast pa izvršuje glavni narodni svet v Zagrebu.

»Tja moramo iti vsi, prav vsi, da mu pomagamo, če bi bilo še treba, varovati in braniti našo mlado, našo narodno svobodo!«

Obrazi so se še bolj potegnili, oči so gorele, v množici so se sprožili ugovori.

»Dosti nam je službe! Štiri leta smo že od doma!«

»Kaj nas brigajo narodni sveti?«

»To so gosposki ljudje!«

»Ali naši so!«

»Gosposki so, — naši niso! Sami naj gledajo! Spočiti so!«

»Ženo imam in otroke, k njim pojdem!«

»Ali jih do zdaj nisi imel?« je ježno usekal glas. »Zakaj nisi bil pri njih?«

»Ker mu je tujec ukazoval, je bil pokoren!« mu je pritegnil drugi.

Začelo se je srdito prerekanje.

Major je zardel in kriknil:

»Jutri zjutraj pojdem z orožjem in vsem, kar imamo, v Zagreb! Moram iti, ker moram oddati naše potrebščine in sebe v službo svojega osvobojenega naroda! Kdor tudi tako misli, pojde z menoj, vsi drugi ste mi odvezani pokornosti in lahko greste, kamor hočete!«

Razžaljeni mož je trdo, ostro rekel te besede in jezno odšel v svoj stan.

Četniki so za trenutek obmolknili in potlej še glasneje vpili. Najglasnejši so bili tisti, ki jih je bil z Blaženinom privedel Gjuro.

»Pavo —! Stevo —! Lako — in vsi vi drugi, ki ste mi zmerom bili bratje, — kje ste?« je planil Gjuro. »Ali ste ali niste? Kaj delate? Mar naj se tako ločimo? Kje vam je pamet, kam ste dali srce? Kako bi mogli nezvesto zapustiti svojega poveljnika, ki nam je bil oče, brat in prijatelj?«

»Brigaj se ti za svojo Švabico, — nas pusti na miru!« je zahreščal glas, za njim so zavreščali vsi, skoraj še vsi drugi.

Ali preteči glasovi so se takoj uleknili, ko je naglo dvignil roko Zidarić.

Začel je govoriti bolj stih, a vroče besede so mu zakipele in glas mu je drhtel v rastočem ganotju, ko je v misel jemal osvobojeno domovino.

»In zdaj, o bratje, bi vam rad povedal nekaj besed v slovo:

»Če ne bomo vsi skupaj zeleni kader, to je: bratje, ki hočejo svobode in pravice na svoji zemlji, bomo preslabi in ne bomo zmogli zmot in hudobij, nastalih, pognalih v naenkratni veliki svobodi; ne bomo vredni in ne bomo je znali ceniti svobode, ki nam jo je poslal dobrotljivi Bog!

»Svoboda je svoboda: kakor duh božji je in je od vekomaj, ker je dar božji in ker je bila prej ko suženjstvo. Človek pa je postal suženj, ko je zgubil do človeka, do brata človeško ljubezen. Svoboda je svoboda! Ali svoboda je zaslužnjenu, naenkrat osvobojenemu duhu kakor zelena detelja lačnemu živinčetu: preobje se je, če je je preveč!

»Vsi ste bili do zdaj poštenjaki, dobri sinovi svoje rodne domačije, — ne bodite odslej razbrzdana tolpa divjakov!

»Bog sam nas kliče, da služimo svoji svobodi!

»V Zagreb moramo, moramo iti, narodni vladi se moramo predati, če smo res možje! Jutri bomo videli, ali je bil zeleni kader poštena tovarišija zvestih narodnih mož, ali pa je bil samo čreda strahopetnih skrivačev!«

Tako jih je še dolgo pestil navdušeni pisatelj Josip Židarić in povedati moram, da so njegove odločne besede zelo pobile uporne

četnike. Ko pa se jim je umeknil, so spet završali in so vreli vso dolgo noč.

Drugo jutro se je res izkazalo, kaj je bil zeleni kader.

Noč je vzela skoraj vse. Odnegli so puške in dosti streliva, preskrbeli so se z raznimi potrebščinami in odgnali nekaj konj in živine.

V taborišču je ostalo le okoli petdeset mož.

Gjuro, ki je vso noč bedel pred Aninim šotorom, je bil strašno hud, hud tem bolj, ker je videl, kako so plenili, in jim ni mogel braniti.

Zidarić je klel in obupaval:

»O lepa, zlata svoboda, kaj nam nisi prišla prekmalu? Ali smo te vredni?«

Le major je bil navidezno čisto miren, ko mu je Gjuro poročal. Ali bled je bil in neprepan in videlo se mu je, da je le s težavo dušil globoko užaljenost, ki mu je ožemala ogoľufano srce.

»To je zeleni kader, moj zeleni kader!« se je bridko, grenko nasmehnil in šel z otožnimi očmi od moža do moža.

»Hvala, junaki, hvala vam za moško zvestobo!« se jim je zahvaljeval z zamolklim, tresočim se glasom.

Ko je pogledal Petra Blaženina, se mu je razjasnilo blede lice, oči so se užgale v prijetnem iznenadenju.

»Blaženin!« ga je poklical.

Peter je skočil predenj, na vojaški način krepko pozdravil in rekel ves rdeč:

»Zapoveste, gospod major?«

»Roko mi daj!« je major skoraj ginjen dejal in mu moško stisnil desnico.

»Gospodična, kaj bi z vami?« je odgovoril tudi Ano, ki je že sedela na krotkem hercegovskem konjiču.

»Jaz sem — zvesta!« je odgovorila glasno in naravnost.

»Bog vam zato daj srečo v domovini!«

Nato je zajezdil konja in ukazal:

»Naprej!«

In četica je veselo nastopila pot iz divje hoste, svojega dotedanjega tihega in varnega zavetišča.

»Oj, z Bogom, hosta, z Bogom, samota!« so se veselo oddihavali dobrovoljni možje, še s toplim pogledom se poslavljaajoč z zapuščenim taboriščem.

»Živela Jugoslavija!« so kakor iz enega grla samega pozdravljali široko pot v dočakano svobodo in domov.

Tudi major je z motnimi očmi še enkrat pogledal kraj svojih skrbi in sanj, kraj, kjer

je mislil, da služi po svoji moči in vesti ljubljeni domovini.

Gjuro in Ana sta se takisto ozirala drug drugemu v smejoče se oči in po zaostajajočem rojstnem kraju svoje velike ljubezni. V taborišče, ki ga jima je začela skrivati obpotna gošča, sta se vračali vriskajoči srei in se opijali z nežnimi, nepozabnimi spomini.

Ana, ki se je v prosti naravi, v čistem in zdravem zraku razvila v krasno, polno in kipeče dekle, si je brisala rdeče oči in se skozi solze radostnice nasmihala vročim Gjurovim pogledom. Prekipevajoča od nedopovedne nežnosti se je pripognila v sedlu in se božajoče doteknila Gjurove rame kakor bi si s polaganjem roke hotela zagotoviti priljubljeno posest.

Gjuro se je molče nasmehnil.

»Zdaj greva v svoj raj, Ana moja!« je čez dolgo, ko je v živih domislekih presladkal veselje in srečo bodoče blaženosti, tiho rekel.

»Oh —!« je pritrčila z dolgim vzdihom. —

Tako je med sladko otožnostjo in z veseli mislimi četeci šla srečna pot v zlato svobodo.

Ko so vprvič počivali, je major pokimal Zidariću:

»Kaj se vam zdi? Ali ste kdaj mislili, ko ste jih tako navdušeno učili, da se vam bodo tako razbežali?«

»Ne, nisem mislil.«

»Zdaj torej vidite, kaj je — ljudstvo...? Tak je vaš kmet, tak je vaš delavec!«

»Dà, hudo je. Ali tolpa sebičnežev in malodušnežev ne more ovreči resnice, ki je bila v mojih besedah. Vladar sveta bo vendarle kmet, bo čisto gotovo delavec, ko bota v izvojevani popolni svobodi spoznala svojo moč.«

»No, saj ste videli, kako se je zavedata in kako jo razumeta!«

»To je zdaj, ali zmerom ne bo. In da je tako, smo dosti krivi mi sami, ker smo ju zamenjali in jima nismo vzbujali zavesti in duha. Greh, naš in naših prednikov, se pravično maščuje, zato smo ob odločilni uri velikega časa majhni in sami in brez zavednega ljudstva.«

Major mu ni odgovoril; v čudnih mislih je pobesil glavo na prsi. Preden so nadaljevali pot, pa mu je naenkrat rekel:

»Vi niste izgubili vere — blagor se vam —; jaz je skoraj nimam več!«

Čim dalje je hitela četa, tem več in čudneje svobode je gledala s stremečimi očmi.

Dà, v tisti dobi, ko se nam je nebo odprlo na stežaj, in nam je veličastna svoboda naenkrat snela in zdrobila z odrevenelih udov trdne, stare vezi, smo noro in pijano bušili na svetlo, široko plan, — smo rohneli in razbijali kakor sirov pijanec, — smo brez pameti uničevali in si objestno in zlobno škodovali in

smo se grizli in bôli in suvali kakor živina, ki je bila dolgo prevezana in zaprta, pa je podrla trhleno stajo, preskočila v blaznem zaletu majavo ograjo in je zdivjala, zdivjala...

S Fruške gore, s planin, iz vseh host je vrel zeleni kader, razlil se po izmučeni, končno osvobojeni domovini in jo svobodno strahoval in tolovajsko plenil.

In še huje je bilo...

Za malhami med vojno nagrabljenega, siromakom, vdovam in sirotam brezvestno iz ust pokradenega in zvijačno prigoljufanega bogastva pa so namreč prežali še zmerom nenasičeni vojni bogatini in zvitorepi, časti in odlik, denarja in oblastnosti lačni politični čvekači, spretno izkoriščajoči omotno pijanost ljudske duše, in se zbirali v strašni, čisto posebni kader ljudskih zapeljivcev in nesramnih barantačev s svetinjami svobode, ljubezni in bratovstva...

In ta zločinski kader se je zajedovalno zarezal in množil bolj kakor kdaj zeleni kader potuhnjenec in skrivačev in nič ni kazalo, da ga bo kdaj konec. —

Major, ki se je bil s svojo četico uslužbil narodni vladi, pa je začasno bil brez večjih opravkov, je nekoč žalostno vprašal zvestega Zidarića:

»No, kako vam je vseč svobodna domovina?«

»Jokam se nad njo kakor ubogi Jeremija nad usodo svojega ljudstva.«

»Jaz kolnem, samo kolnem in vpijem. Pa strašno me je sram, da sem načeloval tolpi razbojnikov!«

»A meni je hudo, ker vidim, da se nam ves prejšnji idealizem topi v najgršem materializmu. Kaj bo, kaj bo?«

»Kaj bo —? Udarili se bomo za ideale, pa bo! Svojo nalogo za bodočnost poznam: nabiral bom kader idealistov, ki so se malodušno poskrili, nabiral bom, če niso že čisto izumrli, poštenjakov, da se bomo bojevali za poštenje in pravo svobodo!«

»Kako? Vojak ste.«

»Ne več dolgo. Vlada v Beogradu mi je odrekla sprejem v jugoslovansko vojsko; v kratkem me bo menda upokojila.«

»To ni mogoče! Koga bo potlej sprejela?«

»Saj hote še videli. Tudi v drugih stanovih ne bo drugače.«

»To bi bila nagrada za vse?«

»Za žrtve vojne ni nagrad; nagrade dobojo samo potuhnjenici, plezavci in lizuni!«

»Vse to je iz nas samih: če je slabo, je zato, ker smo slabi tudi mi sami.«

»Saj to je!«

V tem, ko sta se moža tako menila, sta prišla še Gjuro in Ana, oba praznično oblečena.

»Torej zdaj greste, gospodična?« je zamolklo rekel major, ker mu je bilo dekleta za vse žal.

»Nikamor ne pojdem, gospod major!« se je nasmehnila Ana.

»Kako: ne pojdem?« je vprašal in nehote debelo pogledal zardevajočega Gjura.

»Dobil sem primerno službo, ki me bo pošteno preživljala,« je namesto nje hitro odgovoril Gjur.

»In vi, gospodična?«

»Kjer je on, tam sem jaz; na njegovem grobu umrjem tudi sama.«

»Ta dva sta torej edina, ki sta si največ rešila iz vojne. Blagor se ga jima!« sta mislila major in Zidarić.

»Vas, gospod major, in tebe, dragi Zidarić, prosiva, da bi bila za priči ob najini poroki,« se je Gjur priklonil in je sijal po vsem zdravem, srečnem obrazu.

*V invalidskem zdravilišču na Golniku,
leta 1922.*

Kazalo.

	Stran
I. Ponočni napad	3
II. Zelene čete	22
III. Uporniška kri	38
IV. Posvet	63
V. Pridiga v hosti	83
VI. Domača modrost	98
VII. Z bere	117
VIII. Načrti	137
IX. Uskoka	145
X. Pregarjanje	153
XI. Svoboda	159

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000242579

